

**JOHN LOCKE FELSEFESİNDE ETİK DEĞERLER
VE SİYASET İLİŞKİSİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ETİK DEĞERLER (DİSİPLİNLERARASI)**

Şükran DAŞTAN

**Danışman
Doç. Dr. Mehmet Münir DEDEOĞLU**

JOHN LOCKE FELSEFESİNDE ETİK DEĞERLER VE SİYASET İLİŞKİSİ

Şükran DAŞTAN

Doç. Dr. Mehmet Münir DEDEOĞLU

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Etik Değerler Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ekim 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
ÖNSÖZ	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
KISALTMALAR	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	11
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	12
1. JOHN LOCKE FELSEFESİNDE ETİK DEĞERLER VE ETİK YAKLAŞIMLAR.....	13
1.1. Etik ve Etik Değerler	13
1.2. Etik Değerlerin Belirleyici Kriteri Olarak Haz ve Acıyı Kabul Eden Hedonizm	21
1.3. Mutluluk.....	24
1.4. Eudaimonia, Erdem (Arete).....	25
1.5. İrade ve Özgürlük	38
1.6. John Locke' un Siyaset Kuramı Bağlamında Etik.....	40
2. UYGARLIK DURUMU VE TOPLUM SÖZLEŞMESİ	43

2.1. Doğal Durum	43
2.2. Rıza	51
2.3. Toplum Sözleşmesi	56
2.4. Liberalizm ve Kuvvetler Ayrılığı	63
2.5. Locke Felsefesi Açısından Yasa Kavramı	66
2.5.1. Saygınlık Yasası	68
2.5.2. Sivil Yasa (Medeni Yasa)	68
2.5.3. Tanrısal Yasa	70
2.6. Mülkiyet	70
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	79
ÖZGEÇMİŞ	85

TEZ ONAY SAYFASI

Şükran DAŞTAN tarafından hazırlanan “JOHN LOCKE FELSEFESİNDE ETİK DEĞERLER VE SİYASET İLİŞKİSİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Mehmet Münir DEDEOĞLU

Tez Danışmanı, Felsefe Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Disiplinlerarası Etik Değerler Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 05/10/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Mehmet Münir DEDEOĞLU (KBÜ)

Üye : Prof. Dr. Mehmet VURAL (AYBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmail YÜCEDAĞ (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Programı Seçin derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Etik değerler ve siyaset arasındaki ilişki Antikçağdan günümüze kadar süregelen bir yapıdır. Dolayısıyla Aydınlanma dönemi ve akıl çağının diğer bir ifadeyle 18. yüzyılın öncüsü olarak kabul edilen Locke'un etik değerler ve siyaset arasında nasıl bir ilişki kurduğunu ortaya çıkarmak için bu tez hazırlanmıştır. Birinci bölüm de etik değerler açısından Locke'un görüşlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde Locke'un siyaset felsefesi hakkındaki düşüncelerine yer verilmiş olup Locke'a göre de etik değerler ve siyaset arasında bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür.

Tez konusunun belirlenmesinde ve oluşum sürecinde benden değerli fikirlerini, tecrübesini esirgemeyen ve bana her fırsatta yardımcı olan danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Münir DEDEOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım. Tüm hayatım boyunca aldığım kararları destekleyen ve maddi manevi desteklerini benden esirgemeyen, beni sürekli motive eden Aileme sonsuz teşekkür ederim. Çalışmam boyunca benden yardımını ve desteğini esirgemeyen arkadaşım Eda Aksoy'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eslere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: şükran DAşTAN

İmza :

ÖZ

Bu çalışmamız Aydınlanma dönemi ve akıl çağı olarak ifade edilen 18.yüzyılın öncüleri arasında yer alan İngiliz filozof John Locke'un etik değerler ve siyaset ilişkisini açıklamak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmamız iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde Locke'un ahlakî değerleri üzerindeki düşünceleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise Locke'un siyaset kuramı üzerinde bir inceleme yapılmıştır.

Birinci bölümde alt başlıklar halinde etik ve etik değerleri, etik değerlerin belirleyici kriteri olarak haz ve acıyı kabul eden hedonizm kavramını, mutluluk, erdem, irade ve özgürlük konularının yanı sıra siyaset kuramı bağlamında etiği descriptiyonize etmeye çalışacağım. Etik ve etik değerler konusu içerisinde yer alan insana yüklenmiş ahlakî bir yükümlülüğün var olup olmadığına ve eğer böyle bir ahlakî yükümlülük varsa bu yükümlülüğe insanların nasıl ulaştıkları hakkındaki sorulara cevap bulmaya çalıştık. Locke açısından doğuştan getirdiğimiz herhangi bir bilgi olmamasına karşın insanların doğa yasaasının bilgisine nasıl ulaştıkları hakkında araştırma yapılacaktır.

İkinci bölümde ise alt başlıklar halinde uygarlık (medeni) durumu ve toplum sözleşmesi başlığı altında doğal durumu, rıza kavramlarını ele almaya çalıştık. Diğer taraftan insanların doğuştan sahip oldukları temel hakların korunması için oluşturulan toplum sözleşmesi, liberalizm ve kuvvetler ayrılığı konularını ayrı başlıklar altında ele alarak Locke felsefesi açısından yasa kavramı içerisinde yer alan sivil, saygınlık ve tanrısal yasa kavramlarını ve mülkiyet konusunu inceleyeceğim.

Anahtar Kelimeler: Etik; Siyaset; Hukuk; Devlet; Değer; Doğal Haklar; Liberalizm.

ABSTRACT

It is designed to explain the ethical values and political relationship of John Locke, one of the pioneers of the 18th century referred to as the age Enlightenment and the age of Reason. Our study consists of two parts and the result part. Chapter one examines Locke's views on his moral values. In the second episode, an examination of Locke's political theory was conducted.

In the first part, I will try to describe ethics and ethical values in subheadings, the concept of hedonism that accepts pleasure and pain as the determining criterion of ethical values, and ethics in the context of political theory as well as happiness, virtue, will and freedom.

In the second part, we tried to deal with the concepts of the natural state and consent under the title of civilization (civilized) state and social contract in subheadings. On the other hand, I will examine the concept of law and property issues from the point of view of Locke's philosophy by considering the issues of social contract, liberalism and separation of powers under separate headings.

Keywords: Ethic; Politics; Law; Government; Value; Natural Rights; Liberalism.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	JOHN LOCKE FELSEFESİNDE ETİK DEĞERLER VE SİYASET İLİŞKİSİ
Tezin Yazarı	Şükran Daştan
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Mehmet Münir DEDEOĞLU
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	EKİM 2022
Tezin Alanı	FELSEFE
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	85
Anahtar Kelimeler	Etik; Siyaset; Hukuk; Devlet; Değer; Doğal Haklar, Liberalizm.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Relationship Of Ethical Values And Politics In John Locke Philosophy
Author of the Thesis	Şükran Daştan
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Mehmet Münir Dedeoğlu
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	October 2022
Field of the Thesis	PHİLOSOPHY
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	85
Keywords	Ethic; Politics; Law; Government; Value; Natural Rights; Liberalism.

KISALTMALAR

- Bs.** : Basım
Çev.: Çeviren
Der.: Derleyen
Ed. : Editör
S. : Sayfa
Sy. : Sayı
Yay.: Yayınları

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Etik ve siyaset sözcüklerinin temel anlamından hareketle, doğruluk, mülkiyet, rıza, adalet, eşitlik ve hukuk kavramlarını toplumsal ve hukuksal olarak ele alan John Locke felsefesinde etik değerler ve siyaset ilişkisi açısından açıklamaya çalışacağız.

Locke'un felsefesi içerisinde yer alan ahlak, hukuk ve devlet ilişkisini ve bu kurumların temel kavramlarını ele alarak analiz etmeye çalışacağız. Locke'un felsefesinde etik değerler ve siyaset ilişkisi konusu birey, toplum, devlet ve hukuk alanıyla sınırlıdır. Etiğin temel problemleri, siyasetin temel problemleri ve bunlar arasındaki münasebeti göz önünde bulundurarak John Locke felsefesinde etik değerler ve siyaset ilişkisini bu problemler çerçevesinde ortaya koymaya çalışacağız.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Antikçağdan Aydınlanma çağına kadar geçen sürede etik ve siyaset kavramları belirli değişimlere uğramıştır. John Locke felsefesinde etik ve siyaset kavramları bakımından, doğal hak, doğal eşitlik, doğruluk, mülkiyet, yasa ve rıza kavramlarını etik değerler ve siyaset ilişkisi içinde nasıl temellendirdiğini açıklamaya çalışacağız. Aydınlanma dönemi ve Akıl çağının öncüleri arasında yer alan İngiliz filozof John Locke'un etik değerler ve siyaset kuramı arasındaki bağlantıyı açıklamak için bu çalışma hazırlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tezin konusu olan John Locke'un, felsefesinde yer alan Etik ve Siyaset konuları ele alınırken nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma kapsamında literatür taraması, söylem ve içerik analizi yapılacaktır. John Locke'un etik ve siyaset konularını nasıl ele aldığı ayrıca etik ve siyaset arasında nasıl bir illiyet kurduğunu ortaya koyabilmek için doküman incelemesi yapılacaktır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Locke açısından siyasi yükümlülüğün gerekçesi ve sınırlılıkları nelerdir?

Doğal durumda insanlar barış ve eşitlik durumunda yaşam sürdürmekte ise neden toplumsal bir yapıya ihtiyaç duymuşlardır?

1. JOHN LOCKE FELSEFESİNDE ETİK DEĞERLER VE ETİK YAKLAŞIMLAR

1.1. Etik ve Etik Değerler

Genel anlamda ahlak, insan eylemlerini (moral) düzenleyen ilkeler bütünüdür. Bu ilkeler insanların ilişkilerini belirleyen davranış ilkeleridir. Bu ilkeler zorunlu olarak bir değer yargısını dile getirmektedirler. Diğer bir deyişle ahlakî ilkeler, önermeler biçiminde oluşturulmuş ifadelerdir. Bu ilkeler “iyi” (doğru) veya “kötü” (yanlış) olarak nitelendirdiğimiz değer yargılarıdır.

Türkçemizde kullanılan ahlak terimi ise Arapçadan geçmiştir. “Hulk” sözcüğünden türeyen ahlak “huy”, “mizaç” ve “karakter” anlamlarına gelir.¹ Ahlak kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılagelen moral terimi ise Latince “mos” kökünden türemiştir. Ahlak, insanların diğer varlıklarla olan ilişkisini belirleyen ilkeler doğrultusunda kendi davranışlarını düzenleyip, anlamlandırdığı ilke, norm ve değerler bütününe ifade etmektedir. Ahlak ve Moral’e ilişkin ortaya konulmuş tanımların yanı sıra, etik terimi Yunanca “ethos” kökünden türemiştir. Ayrıca “mos” teriminde olduğu gibi “ethos” terimi de gelenek, görenek, alışkanlık anlamlarına geldiği gibi karakter, huy, mizaç anlamlarına da gelmektedir.²

İnsan davranışlarında birtakım etkilere sebep olacak alışkanlıkların oluşmasında temel olarak alınan geleneksel yasalar, toplum yapısının (karakter ve alışkanlıkların) oluşumunda da etkili olmuştur. Ayrıca bu oluşum davranış kalıplarını ve toplumun normlarını oluşturmakta da etkilidir.

Ahlak felsefesi (etik) diğer bir ifadeyle “moral”in felsefesi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan “Etik bize belli bir ahlak türünü ve onun değerler tablosunu dikte edip önermemektedir. Diğer bir deyişle etik insanları belli birtakım değerlere davet

¹ Rağıp El-İstifani, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları,2010), s. 360.

² Doğan Özlem, *Ahlak Felsefesi*, 3.bs. (İstanbul: Notos Kitap Yayınları, 2017), s.27.

etmemektedir”.³ Bunu yapacak olan moral (ahlak)dir. Bu durumda etiğin, ahlakî değerler üzerine metodik ve rasyonel düşünme etkinliği olduğu belirtilmektedir. İnsan kendisi için hangi davranışın iyi veya hangi davranışın kötü olduğu sorusuna cevap bulmaya çalışır. Ahlakî davranışlar toplum içinde hayat bulacağı için, sorduğumuz sorulara etiğin verdiği cevaplar aynı zamanda siyaseti de ilgilendirir. Ayrıca Locke’un ahlak olgusunu, sosyal ve siyasal bir görüş içinde ele aldığını ifade edebiliriz.⁴

John Locke’un felsefesinde etik adı altında özel bir inceleme alanı yoktur. Buna karşın “Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler” adlı eserinde etiğin temel kavram ve konularını ele alarak bunları tartışmıştır. Ama ne var ki bir filozof bağımsız bir disiplin olarak etiği konu edinmemiş olsa bile eğer bu filozof belli bir sistematik içinde pratik felsefe alanına ilişkin bir felsefe öğretisi ortaya koyabilmiş ise filozofun bu sahadaki görüşlerinden hareketle tutarlı bir biçimde etik, ekonomi, hukuk felsefesi alanlarına ilişkin diğer görüşlerini çıkarsamak mümkündür. Ayrıca pratik felsefeden hareketle teorik felsefe alanındaki ilkelerini ve görüşlerini yorumlama (temellendirilmesi koşuluyla) yoluyla insan, varlık, bilgi, değer, hukuk gibi alanlara ilişkin yorumlarına da ulaşmak mümkündür. Çünkü sistem sahibi bir filozofun düşünsel sistemi birbiriyle tutarlı görüşler dizgesidir. Bu sistemin etik ile ilgili alanını genel felsefe içinden temel karakteristiğini göstermek koşuluyla oluşturmak mümkündür. Bir bakıma filozofun felsefi metodunu kavradıktan sonra bu yöntemi kullanarak çekingen haldeki etik görüşlerini genel sisteminden rahatlıkla çıkarabiliriz.

Liberal Demokrasinin öncü filozoflarından olan Locke siyaset felsefecisi olmakla kalmayıp aynı zamanda bir epistemolog ve bir teolog, eğitimci, ahlak filozofu olarak nitelendirdiğimiz hatta yaşadığı dönemin hem sağlık problemleriyle ilgilenmiş bir hekim hem de dönemin ekonomisiyle ilgilenmiş olan bir ekonomisttir.⁵ Dolayısıyla Locke’a göre felsefenin temel disiplini epistemolojidir ve diğer disiplinlere ve bu arada da etiğe buradan geçilebileceğini ifade etmektedir.⁶ Ancak o, “Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler” adlı eserinin içerisinde yer alan konular bakımından hem günümüzde

³ Mehmet Münir Dedeoğlu, *Aklın Özgürlük Serüveni*, 3. bs. (Ankara: Alter Yayınları, 2017), s.193.

⁴ Özlem, *Ahlak Felsefesi*, s.72.

⁵ John Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, çev. İsmail Çetin, 1.bs.(İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), s.9.

⁶ Özlem, *Ahlak Felsefesi*, s.138.

bağımsız felsefe disiplini olarak nitelendirdiğimiz “Din Felsefesi” ve “Ahlak Felsefesi”nin konu edindiği alanların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda o, örneğin teleolojik delille Tanrı'nın varlığını kanıtlarken hemen ardından buna dayanarak insana yüklenmiş bir ahlakî sorumluluğun bulunduğunu göstermek istemektedir.⁷ Ayrıca Locke, ahlakî sorumluluğu doğa yasasına dayandırmakta ve bu ahlakî sorumluluğun bütün insanları kapsadığını ifade etmektedir.⁸

Böylece o, doğanın düzen içinde işleyişi veya doğada yürürlükte olan bizlerin de doğa yasası olarak nitelendirdiği şeyin bilgisini vermeyi değil, nitekim insanların üzerine yüklenmiş olan sorumlulukların getirdiği ahlakî bir yaşamı temellendirmeyi hedeflemektedir. Locke'a göre, insanlar üzerinde ahlakî bir yükümlülük vardır. Dolayısıyla insana verilmiş olan duyum, akıl, zihin ve yetilerden hem de tabiatta gördüğümüz düzenden insanların ahlakî yükümlülüklerinin olduğunu çıkarabiliriz. Nitekim tabiatta bir norm ya da ilkeler, Tanrı tarafından konulmuş olmasaydı, tabiatta ahenk içinde olmayacak ve düzenliliğin yerini tam bir karmaşanın (kaosun) alacağı noktasından hareketle insan da ahlakî normları uygun davranışlarda bulunabilmek için bu davranışları seçme ya da oluşturma imkânına sahip olmadığından, sadece içgüdünün istediği ya da yapmaktan haz aldığı şeyleri yapan bir hayvandan farksız olacaktır.⁹ Ahlak, insanlar arasındaki davranış normlarını belirleyen bir sistem olduğuna göre insan ilişkilerinin olduğu her yerde ahlakî davranış normları var demektir.¹⁰

Locke, doğa yasasından hareketle, bu yasanın insanın yaşamakla sorumlu olduğu ahlakî normlarla oluşmuş hayatın varlığının kanıtlanmasına yönelik bir araç olarak görmekte ve bu bakımdan incelemektedir. Locke'a göre yeryüzündeki düzenlilik Tanrı'nın varlığına bir kanıt olduğu gibi yeryüzünde insanlar arasında erdemli olma ideali de Tanrı'nın varlığına bir kanıttır. Çünkü doğadaki olağanüstü nizam, bu düzenliliğin nazımı olan Tanrı'dan almaktadır. Nitekim Locke “üstün bir varlığın (yaratıcının) bizlere, kendi varlığını apaçık bir şekilde gösterdiği ve geçmişte

⁷ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.12.

⁸ İsmail Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, 1. bs. (Ankara: Vadi Yayınları, 1995), s.175.

⁹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.12.

¹⁰ Enver Uysal, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanı Erdemler-İslami Erdemler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12.sy 1 (2003), s.57.

gerçekleşen mucizelerin ve doğanın değişmeyen akışındaki bu olağanüstülük ile adeta Tanrı kendisini insanların gözlerine göstermektedir”.¹¹ Buradan hareketle Tanrı, alemi yarattıktan sonra kendi haline bırakmadığını ve alemde Tanrı’nın iradesi dışında bir şeyin gerçekleşmediğini anlamaktayız.¹² Bu nedenle Locke’a göre hayatının rasyonel izahını yapan insanlar arasında hiçbir insan Tanrı’nın varlığını inkâr edemez. Ve aynı zamanda yeryüzünde erdem diye bir şeyi kabul eden hiç kimsede Tanrı’nın varlığını inkâr edemeyecektir.¹³ Locke’a göre insan akıllı bir varlık olduğundan, akıl yetisi Tanrı’yı ve doğa yasasını anlamaya olanak sağlamaktadır.¹⁴

Locke’a göre düşünen herkes doğru akıl (right reason) denilen bir özelliğe sahiptir. Bu doğru akıl veya bizim Türkçede daha çok sağduyu dediğimiz şey insanın “ortak doğası”dır. Bununla birlikte, Locke’un bu noktada akıl (reason) kelimesiyle ifade ettiği şey, ruhun düşünce dizgesini şekillendiren ve ondan yola çıkarak birtakım delillere ulaşan bir yeti olmadığı, ne var ki erdem ve ahlakî ilkelere uygun hareket etmek için gerekli olan şeyin akıl sayesinde çıkarttığı bazı davranış ilkelerini kastetmektedir. Dolayısıyla bu ilkelere yola çıkarak elde ettiğimiz şeyin de haklı olarak, "doğru akıl"a uygun olduğunu kabul etmektedir.¹⁵

Locke’a göre “akıl, doğa yasasını oluşturmak ve göstermekten çok doğa yasasını araştırmakla, doğa yasasının ilkelerini keşfedebileceğini” ifade etmektedir. Nitekim insanlar, yaratıcı varlığın koymuş olduğu yasayı sanki insan aklının ürünü gibi görmektedirler fakat araştırma görevi olduğu şeyin yerine diğer bir ifadeyle doğa yasasının asıl öznesi ve sorumlusu olarak akıllı yerleştiremeyiz.¹⁶ Bu durumda akıl ne yorumladığı ne de keşfettiği yasanın yapıcısı durumunda değildir. Çünkü akıl, ruha; o da insanın bir parçası olduğuna göre insana davranış yasası (ahlak) koyamaz.¹⁷ Bu

¹¹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.12-17.

¹² Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.154.

¹³ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.17.

¹⁴ Kamil Şahin, “*John Locke'un Toplum ve Devlet Anlayışı*”, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi 52, sy 1(2017): s.43.

¹⁵ John Locke, “*Bize Verilmiş Bir Ahlak Kuralı Ya Da Tabiat Kanunu Var mıdır? Ever?*”, çev. İsmail Çetin, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4. sy 4 (1992): s.334.

¹⁶ Yavuz Kılıç, “*Hobbes, Locke Ve Rousseau'da 'Doğal Durumu' Düşüncesi*”, Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, sy 2 (01 Ocak 2015): s.106.

¹⁷ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s. 18-19.

nedenle insan kendi davranışlarını düzenleyecek ahlak kurallarını öğrenmek için Tanrı'nın koymuş olduğu yasaya başvurması gerekmektedir.¹⁸

Locke'a göre bir anlamda eşit veya özdeş olanların birbirine üstün olamayacağından hareketle, üstünlüğün olmadığı yerde itaatin de olamayacağını varsaymakta ve ahlakî değerler tablosunun insandan daha üst konumdaki Tanrı'dan gelmesi gerektiğini düşünmektedir, diyebiliriz.¹⁹ Bunu da bizim insan olarak doğa yasaları karşısında edilgen olmamızla temellendirmektedir. İnsan doğa yasası ve güçleri karşısında edilgendir. Doğadaki hiçbir yasayı yok edemeyiz. Çünkü bu yasaları insandan daha üst konumdaki Tanrı, doğaya yerleştirmiştir. Bize düşen bu yasaları doğru kavramak ve hangi davranışı yapmamız gerektiğini veya hangi davranıştan uzak durmamız gerektiğini öğrenmek suretiyle bu yasadan yararlanmaktır.²⁰

Locke ahlakî değer yargılarının izafi olduğu görüşüne karşıdır. Değerlerin izafi olduğunu ileri sürenler bu değerlerin çağdan çağa, toplumdan topluma değiştiğini kanıt olarak ileri sürmektedirler. Locke bir toplumda, hukukçuların oluşturduğu hukuk alanındaki yorumların birbirinden farklı olması hukukun var olmadığı sonucunun çıkarılması nasıl yanlış bir çıkarım ise aynı şekilde de ahlakî değerlerin her yerde farklı bir şekilde kabul görmesi aslında ahlakî değerlerin ya da doğa yasasının var olmadığı sonucunu çıkarmanın yanlış olduğunu ifade etmektedir.

Locke'a göre ahlak açısından talep edilen dürüstlük veya iyilikle ilgili insanların bağlandığı kanaatler, genel olarak çocukluk yaşlarında (hangi eylemin kendileri hakkında yararlı veya zararlı olduğunun kararını veremezken ya da bu bilginin bizlere nasıl ulaştığının bilincinde değilken) yol gösterici olmadan zihinlerimize giren veya bizlere ailemiz, öğretmenlerimiz aracılığıyla ya da birlikte yaşadığımız toplumun diğer insanları tarafından bizlere öğretilmiş değerlerdir.²¹ İşte bize bu inançları telkin eden insanlar, bu değerlerin ve değer yargılarının insan hayatını düzenleyen bir yol göstericisi

¹⁸ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.186-187.

¹⁹ Kamil Şahin, "*John Locke'un Toplum ve Devlet Anlayışı*", s.43.

²⁰ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s. 19-20.

²¹ Robert C. Solomon ve Kathleen M. Higgins, *Felsefenin Kısa Tarihi*, çev. Mustafa Topal, 2.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s.96.

olduğuna inandıklarından dolayı, aynı şekilde kendileri de bu geleneksel değerler ışığında yetiştirilmiş olduklarından, çocukların boş olan (Tabula rasa) zihinlerine, erdemli ve mutlu bir hayat yaşamaları için ihtiyaç duydukları bu tür kanaatleri yerleştirme isteği duyarlar.²² Bu konuda en çok gayret gösterenler ise ölümden sonrası için beslenen mutluluk ümidinin, çocuklukta yerleştirilmeye başlanılan bu ahlakî temellere dayandığını kabul eden geleneksel değerlere bağlı kimselerdir.²³ Böylelikle çocukken, yetişkinlerin otoritesi altında toplumdaki inanç ve yaşama biçimine göre yetiştirilmiş oluruz.²⁴

Bizlerin farkında olmadığımız yaşlarda bizlere öğretilen bu değerler, belki de bizlerin tam hazır olmadığı zamanda zihnimize süzölüp giren ve biz bu durumun farkında olmadan ruhumuza yerleşmiş dolayısıyla bizlerin üzerinde olan otoritenin ve sosyal ilişki kurduğumuz diğer insanların rıza ve onayıyla kurdukları için bizler bu değerleri Tanrı ve tabiat tarafından bizlere verildiği noktasında bir çıkarımda bulunabiliriz; çünkü bizlere öğretilen değerler için başka bir kaynağın var olduğunu düşünemeyiz.²⁵ Ayrıca çocukluk yıllarında verilmeye başlanan bu eğitim sayesinde iyi ve kötüyü birbirinden ayıran akıl, Tanrı'nın koymuş olduğu ahlakî yasaları anlama kapasitesine ulaşmış olur.²⁶

Locke'a göre ahlak alanına giren ideaları, matematikteki tümdengelim ifadeleri ve bağıntılar gibi kavramları, parça parça olarak eserlerinde ele almıştır.²⁷ Locke'a göre doğuştan getirdiğimiz ileri sürülen pratik ilkeler, teorik ilkeler ve önermeler yoktur. Böylece Locke' a göre ahlak kurallarının varlığı da tıpkı diğer bir kavramlar gibi doğuştan değildir. Locke'a göre, bazı insanlar bilgilerin doğuştan olduğunu iddia ederler hâlbuki doğrular, sadece zihin onları algılayarak zihne kazılır dolayısıyla ruhun kendisinin algılayamadığı ya da kavrayamadığı doğruların önceden zihne kazındığını

²² Heinz Heimsoeth, *Ahlak Denilen Bilmece*, çev. Nermi Uygur, 2.bs. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978) s.71.

²³ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.39.

²⁴ Heimsoeth, *Ahlak Denen Bilmece*, s.71.

²⁵ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.39.

²⁶ Lokman Çilingir, "Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı", *Temâşâ Felsefe Dergisi*, sy.11 (2019): s.35.

²⁷ Jean Didier, *John Locke Monografî*, çev. Atakan Altınörs, 1. bs. (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2019), s.51.

söylemek olanaklı değildir.²⁸ Eğer iddia edildiği gibi bazı doğrular doğuştan getirdiğimiz doğrularsa nitekim doğuştan getirdiğimiz düşüncelerimizin de olması gerekir çünkü zihinde hiç düşünülmemiş bir doğrunun olduğunu düşünemeyiz.²⁹ Locke, doğuştan getirdiğimiz veya zihnimizde yazılı olarak bulunan pratik ve teorik ilkeler, ahlakî ilkeler, doğrular veya düşüncelere sahip olmadığımızı belirtmektedir. Ahlakî ilkelerin insanlarda doğuştan olmadığını söylemek, ahlakî ilkelerin (değer kavramları ve yargılar olarak) gündelik yaşamda olmadığı anlamına gelmez. Aksine bu yaklaşım değerlerin doğuştan ve evrensel olarak zihnimizde olmadığını ispatlamaktadır. Dolayısıyla ahlakî ilkelerin doğruluğuna düşünsel ve zihinsel bazı işlemler sonucunda ulaşıldığını ifade edebiliriz.

Locke'un düşüncesine göre doğuştan getirdiğimiz herhangi bir ahlakî ilkenin olmadığını ifade etmesinden ahlakî ilkelerin kişiden kişiye göre değişen ilkeler olduğu sonucuna ulaşabiliriz. "Dünyanın bir yöresinde asla aksine hareket edilmeyen genel ittifaka konu olmuş bir pratik kural bir başka yörede ihlal edildiğinde, bu kuralın insanlara yaratılıştan (fitri) verilmediğini ifade edebiliriz. Doğuştan gelen bir yasa, kuşkuya mahal bırakmayan bir cezai yaptırımın açık ve seçik bilgisini beraberinde getirmelidir".³⁰

Locke' a göre insanın bilgisinin kaynağını, duyu algısı oluşturmaktadır. Bu bağlamda insanların sahip oldukları düşünceleri doğuştan gelmediği için bütün ahlakî değerleri aposteriori, yani deney sonrası şekillenen bilgiler ve değerlerimiz ile ortaya çıkar. Kısacası ahlakî değerlerimiz, görelî ve tikel yaşantı sonucu şekillenmektedir.³¹ Nitekim aklın içini tamamen boşaltan yani aklı boş bir levha (Tabula rasa) olarak gören Locke, aklı sadece bilgi edinme yetisi olarak görür ve aklın doğrudan bilgi elde ettiği savına karşı çıkar. Ona göre aklın işleyeceği malzeme, deneyim yoluyla elde edilir hatta her şeyin deneyim yoluyla elde edilebileceğini ifade etmektedir.³² Tanrı evreni

²⁸ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, 10.bs. (İstanbul: Serbest Kitaplar, 2020), s. 74-76.

²⁹ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s.86-87.

³⁰ Didier, *John Locke Monografi*, s.51.

³¹ Şahin, "John Locke'un Toplum ve Devlet Anlayışı", s.42-43.

³² Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, 8.bs. (Ankara: Say Yayınları,2018), s.572.

yaratırken koymuş olduğu doğal düzenin içerisinde ahlakın temelinde yer alan ilkeleri koymuştur. Bu doğrultuda insanların yapması gereken şey gözlem ve deneyler yaparak hukuk ve ahlak alanındaki ilkeleri bulmak ve kendi davranışlarını bu çerçeveye uygun olarak gerçekleştirmesidir.³³

Locke'un bilgi teorisinde yer alan ve ahlaksal olarak nitelendirdiği şeyin topluma göre belirlenmesi insanları yanlış sevk ettiğini belirtmektedir. Haz ve acı duyma yeteneğinin dışında ve insanın deneylerini pratik olarak değerlendirmesini sağlayacak akıl yetisinden başka hiçbir şeye doğuştan sahip olmadığımızı ifade etmektedir.³⁴

Etik alanına ilişkin Locke, kendinden önceki rasyonalistlerin ifade ettiği gerçek mutluluğu, varlığın hakikatini ve gerçeklerle ilgili ezeli-ebedi hakikati bilmenin yalnızca metafiziksel bilgiye ulaşmakla mümkün olacağı düşüncesini savunmaz.³⁵ Nitekim Locke, matematikten hareketle metafiziksel bir bilgi oluşturan rasyonalistlerden farklı olarak doğa bilimlerinin etkisi altında kalır çünkü doğa bilimlerini kendilerine has doğruluk standartlarının olmasından kaynaklı üretilen bilgi, inanca dönüşmesini engeller nitelikteydi.³⁶ Dünya üzerinde keşifler yaparak yeni bilgilere ulaşanların fizikçiler olduğunu gözlemleyen Locke, buradan yola çıkarak ampirik bilgilere ulaşanların geometriciler değil de fizikçiler olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Locke kendi felsefesini oluştururken fizikçilerin ampirik analizini ve tümevarımsal akıl yürütmelerini kullanmıştır. Locke bilgileri elde etme noktasında aklın, teori ya da gözlemlenebilir verilerle uyuşmasını benimsemektedir.³⁷

Ahlak ilkeleri ve içerisinde yer alan adalet ve doğruluk ilkeleri milletten millete göre değişen özel ilkelere. Eğer bunlar doğuştan gelen ilkeler olsa idi, bu ilkelerin açık, seçik olarak her çağda ve toplumda aynı ilkelerin uygulandığını görmek mümkün olacaktı. Oysa böyle bir tespiti yapmak mümkün gözükmemektedir. Eğer böyle bir olgu mevcut olsa idi insanların bu ilkelerin bilgisini sorgulamaması ve doğruluğundan

³³Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretisi I. Mutluluk Ahlakı – II. Kant'ın Ahlak Felsefesi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), s.130.

³⁴ Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s.130-131.

³⁵ Heimsoeth, *Ahlâk Denen Bilmece*, s.66.

³⁶Heinz Heimsoeth, *Felsefenin Temel Disiplinleri*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, 5.bs. (Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2011), s.118.

³⁷ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.573.

tereddüt etmemesi gerekirdi. Fakat gerekçesini sorgulamadan kabul edebileceğimiz hiçbir ahlakî ilke (değer yargısı) yoktur. Kesin olan şudur ki, bütün insanların üzerinde anlaşmış veya onaylamış olduğu ahlaksal ilkeler evrensel ve real olarak bulunmamaktadır. Bunun kanıtı ise ahlaksal ilkeler konusunda bütün insanların konsensüs sağlamış olmamalarıydı.³⁸

Diğer taraftan ahlakî değer yargılarımı, kalitesi ve üniversalliği savunanların ileri sürdükleri doğru olsaydı ve buradan hareketle ahlakî doğruları doğuştan getirildiği varsayımında bulunduğumuzda, insanların aynı ahlakî değerleri doğru olarak kabul etmeleri ve ahlakî değerlerimizi oluşturan nedenlerin herkes için aynı olması gerekirdi ki böyle bir tespit yapılamamıştır.³⁹ Dolayısıyla Locke, etik değerlerin belirleyici unsuru olan haz ve acının temelini oluşturan iyi ve kötü arasında bir ayırım yapmaktadır.

1.2. Etik Değerlerin Belirleyici Kriteri Olarak Haz ve Acıyı Kabul Eden Hedonizm

Bilindiği gibi haz ve acı, insanların hayatlarını yönlendiren iki önemli kavramdır. Çünkü haz ve acı kavramları, ahlak felsefesinin temel kavramları olan iyi ve kötü kavramlarını ortaya çıkarmaktadır.⁴⁰ Bizim ve çevremizdeki varlıkların yaratıcısı olan Tanrı, duyu algımızı, organlarımızı ve yetilerimizi bu dünya da yaşamaya uygun olarak yaratmıştır. Nitekim duyu algımızla elde ettiğimiz veriler ya da zihnimizin düşüncesi veyahut algısı bizleri haz ve acıya ulaştırır. Locke “İnsan Anlığı Üzerine Denemeler” adlı eserinde yer verdiği haz ve acıyla ilgili görüşleri şu şekildedir: “Duyum ve düşünüm yoluyla elde ettiğimiz idelerin önemlileri arasında haz ve acıya yer vermektedir”.⁴¹ Ayrıca Locke, bedende meydana gelen duyumların ya kendiliğinden veya acı ya da hazla oluştuğunu ve aynı şekilde zihnin düşünce ve algısının da oluşumunu da kendiliğinden ya da haz veya acı, üzüntü veya sevinç hep onunla birlikte olduğunu dile getirmektedir. Aslında bunlar iyi veya kötü olarak nitelendirdiğimiz şeylerin bizi etkileyerek ya da

³⁸ Tuncar Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi*, 4. (Ankara: Alesta Yayınları, 2003), s.511-512.

³⁹Mustafa Cihan, “*John Locke’un Ahlak Üzerine Düşünceleri*”, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, sy.10 (2004): s.102.

⁴⁰ Mehmet Özcan, “*John Locke’un Birey Anlayışının Felsefesi Temelleri*”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 52, sy.1-4 (2011): s.575.

⁴¹ Doğan Özlem, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, 1.bs.(İstanbul: Notos Yayınevi, 2013), s.60-61.

bizleri böyle düşünmeye başladığımız sırada bizlerin neler duyumsadığımız üzerinde düşündürerek tanıtılmaktadır.⁴²

Locke'un eserleri incelendiğinde ahlakî yasalardan söz ettiği görülmektedir. Yasa koyucunun ortaya koyduğu kurallar sayesinde insanların iyilik veya kötülük dediği şeyler belirlenmektedir. Ahlaksal olarak iyi ve kötü kavramlarına değindiğimizde aslında bizim istemli olarak yaptığımız eylemlerin yasalarla uyumlu olup olmadığına başka bir ifadeyle yasayı yapan kimsenin yaptığı yasa çerçevesinde yaptığımız davranış yasaya uygunsuzsa iyi veya yasaya uygun değilse kötü olarak ifade edilmesidir.⁴³ Başka bir deyişle Locke'a göre haz, iyidir fakat Tanrı'nın koymuş olduğu yasaya göre eylemde bulunarak kazanılan hazlar ise ahlaksal iyi olarak nitelendirilmektedir.⁴⁴ İnsanların istemli bir şekilde yapmış olduğu eylemlerin sonucunda hazzın ortaya çıkması ya da hazzın artması başka bir ifadeyle acının ortadan kalkması veya azalmasına neden olan şeye bizler iyi olarak adlandırmaktayız.⁴⁵ İyilik, insanlar da haza yol açan ya da acıyı ortadan kaldıran şeydir. Bazı davranışlar bize haz verirken bazıları da bize acı verir. İnsanlara haz veren şeyler iyidir çünkü haz uyandıran şeyler insana mutluluk verirken acıya sebep olan şeyler ise insanları mutsuzluğa götürür.

Locke' a göre ahlaksal iyilik ve ahlaksal kötülük, haz ve acıdan ibarettir. Haz ile iyiliği, acı ile kötülüğü bir tutarak farklı bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır. İnsanın yapmış olduğu bir eylem sonucunda var olan bir acının yok olması ya da azalması durumunda insanda haz etkisi yaratır, aynı şekilde bir hazzın ortadan kalkması ya da azalması durumunda insanda acı etkisi yaratır.⁴⁶ Fakat her hazzın iyi olmadığı gibi her acıda kötü değildir. Ahlak açısından iyilik ve kötülüğe baktığımızda ortaya konulan yasaya uygunluk ya da tezatlıkla ilgilidir. Gerçekten de iradeyi tayin edecek herhangi bir iyi ve kötü anlayışı olmaksızın insanın özgür faaliyetine uygun olarak konmuş bir yasanın

⁴² Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s.180.

⁴³ Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s.127.

⁴⁴ Cihan “*John Locke'un Ahlak Üzerine Düşünceleri*”, s.107.

⁴⁵ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Denemeler*, s.180.

⁴⁶ Cihan, “*John Locke'un Ahlak Üzerine Düşünceleri*”, s.106-107.

varlığı büsbütün faydasız olacaktır. O halde bir yasanın var olduğu her yerde, bu yasaya bağlı bir ceza ya da ödül söz edilmektedir.⁴⁷

Locke'un etiği aslında yararçı etik açısından toplumsal yarar etiği olarak nitelendirilebilir.⁴⁸ Ahlakın kaynağı ya da temelinde yer alan bir yasa vardır. Nitekim insanlar doğal durumda iken doğa yasası, toplumsal yaşama geçtikten sonra ise toplum sözleşmesinin ahlakın temelinde yer aldığı ifade edilmektedir.⁴⁹ Bireyin mutluluğu için insanların birtakım ahlak kurallarına uymasının zorunlu olması, insanların birtakım kuralları kabul etmesi gerekliliğini ortaya koyar. Bu kurallar ve içindeki kavramlar, uzunca düşünülüp taşınarak veya yaşantı sonucu oluşturulmuş soyut kavramlardır.

Locke'a göre yasa koyucunun ortaya koyduğu kurallar sayesinde insanlar, iyi ve kötü şeylerin belirlenmesinde kriter olarak bu yasayı ele alırlar. İyilik dediğimiz şey aslında hazza yol açan ya da insanlarda acıyı ortadan kaldıran şeydir. Bazı davranışlar bize haz verirken bazı davranışlar da bize acı verir. Öz bir deyişle yasayla birlikte iyilik dediğimizde ödül ve kötülük dediğimizde ceza aklımıza gelmektedir.⁵⁰

Locke felsefesine göre ahlaksal iyiliğin temelini belirleyicisi veya insanları iyiliğe yönlendiren şey, Tanrı'nın koymuş olduğu yasadır. Filozofun eserlerinde parça parça ele aldığı ahlak kavramlarından çıkarttığımız ahlak sisteminin içerisinde bulunan Tanrı, ahlak kurallarını belirleyen varlıktır.⁵¹ Diğer taraftan bu ahlak kurallarına ulaşma noktasında insanları mutluluğa götürecek şeylerin insana haz verdiğini ya da insanı kedere sürükleyecek olan şeylerinde acı verdiğini ve böylece insanların iyi ve kötü kavramlarına ulaştıklarını ifade edebiliriz. İnsanlar bu ahlakî yasaların ilkelerine ulaşmakta duyu algısıyla elde ettikleri verileri aklın işlemesi sonucunda elde ederler.

⁴⁷ Didier, *John Locke Monografi*, s.52.

⁴⁸ Özlem, *Ahlak Felsefesi*, s.72.

⁴⁹ Ahmet Cevizci, *Etiğe giriş* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), s.20.

⁵⁰ Işıl Bayar Bravo, "*Thomas Hobbes ve John Locke'un Doğal Hak Anlayışı*", Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi ("Hukuka Felsefesi ve Sosyolojik Bakışlar- V" Sempozyum İstanbul Barosu- HFSA Bildirileri/ 1, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları,2012), s.75.

⁵¹ Heimsoeth, *Ahlâk Denen Bilmece*, s.18.

Nitekim insan bu yasaya göre kendi eylemlerini sınavarak eylemlerinin iyi veya kötü olduğu sonucuna ulaşmaktadır.⁵²

1.3. Mutluluk

Etiğin temel görevi, ahlakî yükümlülüklerimizi belirlemektir. Konuyla ilgili olarak Aristoteles'in Nicomakhos'a Etik adlı eserinde yer alan ahlak sisteminin temelini ödevi yerleştiren bir sistem (Deontoloji) olmadığını fakat Eudaimonist (mutluluk üzerine kurulan) bir sistem olduğunu ifade edebiliriz.⁵³ Ayrıca eski Yunan etiğinde olduğu gibi, Locke'da da ahlaklılık ile mutluluk arasında karşılıklı bir korelasyon vardır. Ama bu bağlantının kavranışı sadece bireysel değil toplumsal bir yapıdır. Her yasa koymanın en derin temelinde türün sağlığı ve iyiliği vardır.⁵⁴ Hatta insan, sonsuz mutluluğu elde edebilecek ölümsüz bir ruha sahiptir.

Locke, haz ve acıyı, insan eylemlerini güdüleyen doğal eğilimler olarak görür. Haz ve acı aynı zamanda iyi ve kötü ya da mutluluk ve mutsuzluk ile ilişkilidir. Mutluluk ve mutsuzluğu belirleyen şey haz ve acıdır. Nitekim haz ve acı, bizlere bazı nesnelere bedenimize veya zihnimize etki etmesiyle üretilmiş olan şeyler olduğundan bizlerde hazza yol açan şey iyi veya bizde acıya yol açan şey ise kötü olarak nitelendirmekteyiz.⁵⁵ Bu noktada mutluluk veya mutsuzluğun aslında haz ve acıya bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Locke'un ifadesiyle, mutluluk herkesin arzuladığı bir şeydir. Mutluluk veya mutsuzluk olarak nitelendirdiğimiz şeylerin en son noktasını bilmediğimiz iki sonsuz ucun adıdır; ancak insanın duyu algısıyla algılayamadığı hatta insan yüreğinin de anlayamadığı şey budur.⁵⁶ Dolayısıyla insan belli ölçüde yaptığı eylemin sonucunda ya mutlu ya da mutsuz olur. Hem bedende ve hem de zihinde haz ve acı duygusu vardır.⁵⁷ Locke'un ifadesiyle herkesin arzuladığı mutluluk, insanın ulaşabileceği en üst derece haz duygusu, mutsuzluk ise insanın ulaşabileceği en üst derece acıdır. Mutluluk

⁵² Mehmet Türkeri, "Etik Tarihindeki Temel 'Doğal Yasa' Anlayışları ve Bu Anlayışlardaki Dini Unsurlar", Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.22 (2005): s.146

⁵³ By Joseph Rickaby, *Moral Philosophy* (The Project Gutenberg EBook, 2005), s.4.

⁵⁴ Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s.131.

⁵⁵ Hamdi Bravo, "Locke ve Berkeley'de Birincil ve İkincil Nitelikler Meselesi" Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, s.68.

⁵⁶ Özcan, "John Locke'un Birey Anlayışının Felsefesi Temelleri", s.575-576.

⁵⁷ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s.198.

ve mutsuzluk, tam olarak sınırlarını bilemediğimiz iki zıt kavramdır. Bazı hazlar bize mutluluk verirken bazı hazlar bize üzüntü, acı verir. Aynı şekilde bazı acılar bize mutsuzluk verirken bazı acılarda bize mutluluk verir.⁵⁸

İnsanlar, en büyük iyiyi arzulamaz. Çünkü iyyinin geri kalan bölümü ne kadar büyük olursa olsun insan zihni o an ki durumda, kendisine gerekli olan mutluluğu alır ve geri kalan kısmıyla ilgilenmez ya da o kimsede herhangi bir haz uyandırmaz. Ne var ki insanlar, iyiye ulaşmak için değişik ve karşıt seçimlerde bulunmaları, insanların iyyinin ardından gitmediklerini göstermez aksine aynı şeyin herkes için aynı şekilde iyi olmadığını ifade etmektedir.⁵⁹ Bu noktada Locke, “İnsan Anlığı Üzerine Denemeler” adlı eserimde şu örneğe yer verir; Bir doktorun bir göz hastasına verdiği cevap şu şekildedir; size şarap içmek görmekten daha büyük haz veriyorsa yani şarap size mutluluk veriyorsa iyidir eğer görmek size içme hazzından daha büyük bir haz veriyorsa şarap kötüdür”.⁶⁰ İnsanların haz duydukları şeyler farklı olsa da bir şeyden haz almak insanı mutlu eder dolayısıyla bu iyidir.⁶¹

Doğa yasasının ilkelerine göre eylemlerde bulunan insan ahlakı, iyiye uygun olduğundan ahlaklı insan denilmektedir. Ancak insan, doğuştan mutluluğa meyil etmeye yatkındır. Dolayısıyla insanın yapması gereken, hazzı ya da mutluluğu aramak veya acı ve kederden uzak durmaktır.⁶²

1.4. Eudaimonia, Erdem (Arete)

Ahlak sistemlerinin temel kavramı olan erdem, Yunanca “arete”, Latince “virtus” ve Arapçada fazilet kelimelerine karşılık gelmektedir. Virtus sözcüğü ise Latince erkek anlamına gelen “vir” kelimesinden türemiştir. Virtus kavramı güçlü, kuvvetli, yiğit ve cesur anlamlarına gelmektedir.⁶³ Yunancada erdem anlamına gelen

⁵⁸ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.195.

⁵⁹ Çilingir, “*Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı*”, s.35.

⁶⁰ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s.201.

⁶¹ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.195.

⁶² Çilingir, “*Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı*”, s.34.

⁶³ Mustafa Yıldız, “*İbn Miskeveynh'in Erdem Öğretisi*”, *içinde Erdem Üzerine Tartışmalar*, ed. Gürgen Abrim, 1.bs. (İstanbul: Doğu Kütüphanesi,2020), s.312.

“arete” kelimesi, kişinin potansiyelini tam olarak gerçekleştirmesi ya da kişinin doğasını açığa çıkarması anlamlarına gelmektedir. Virtus ve arete sözcüklerinin verdiği anlamlar bir arada düşünüldüğünde, erdemli olmanın hem kişinin kendini gerçekleştirmesi hem de yetkin bir varlık haline gelmesi doğrultusunda bir yaşam sürmesini sağlayacak karakter özelliklerine sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.⁶⁴ Filozofların ahlak sistemleri içerisinde yer alan erdem kavramına farklı anlamlar yüklemiş olmaları birbirinden farklı ahlak sistemlerinin oluşmasına neden olmuştur.⁶⁵

Erdem ve etik değerlerin temelinde, insanın kendi arzularını frenlemesi, heveslerini bir yana atması ve hırslarını başka yolu işaret etmesine rağmen, en iyiye ulaşmak için sadece akıl yolunu izlemesi yatmaktadır.⁶⁶ İnsan doğası gereği erdem ve mutluluğa ulaşmak için sürekli çaba harcayan bir varlıktır. Bu nedenle insanların, erdem ve mutluluğa ulaşmaları ancak üstün bir güç olan Tanrı'nın, insanlar için koymuş olduğu insan doğasında yer alan doğa yasasına ulaştığında mümkün olduğundan bu amaca sadece tabiat ışığıyla ulaşılmaktadır.⁶⁷ Nitekim tabiat ışığı ne gelenek yoluyla öğrendiğimiz ne de doğuştan aklımıza yazılmış ahlakî bir yasadır. Ahlakî yasa, kişinin kendi eylemlerinin ölçüsünü belirleyen ve insanların davranışlarını yöneten genel ilkeleri dile getirmektedir.⁶⁸

Locke'a göre tabiat ışığı, duyu ve akıl sayesinde ulaşabildiğimiz bizlere yol gösteren ilkedir.⁶⁹ Nitekim Tanrı'nın emirlerine vahiy (Tanrı'nın kendini açması) yoluyla ve tabiat ışığıyla (duyu algısının evrenden elde ettiği verileri aklın işlemesi sonucu oluşan bilgiyle) ulaşılmaktadır.⁷⁰ Duyu-algısı ve akıl yetisi birbiriyle uyum içinde çalışırlarsa diğer bir ifadeyle duyu-algısı, akıl için varlıklardan elde ettiği düşünmenin malzemesini sağlarsa, akıl bu sayede duyu-algısına rehberlik eder ve

⁶⁴ Derda Küçükcalp, “*Erdem Etiği ve Politika*”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 27, sy.1 (2008): s.73.

⁶⁵ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimler Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975), s.65.

⁶⁶ John Locke, *Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler*, çev. Ali Çakıroğlu, 1.bs.(İstanbul: Afrika Yayınları,2020), s.53.

⁶⁷ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.41.

⁶⁸ Özlem, *Ahlak Felsefesi*, s.70.

⁶⁹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.41.

⁷⁰ Akarsu, *Ahlak Öğretisi*, s.127.

varlıklardan elde edilen verileri düzenler. Bu verilerden hareketle yeni bilgiler oluşturur, zihnin bu yeni bilgiler üzerinde düşünerek kavrayamayacağı hiçbir şey yoktur.⁷¹ Duyu algısıyla iş birliği içinde çalışan akıl ile ruh elde ettiği verilerden oluşturduğu bilgiler neticesinde bilinmeyen şeyleri bilmeye yönelik düşünme yetisi olarak ifade edilmektedir.

Locke, bilinmeyen bir bilgiye ulaşabilmek için doğruluğu kabul edilmiş bir bilgiyi kendisine temel olarak ele almaktadır. Ve bu nedenle matematik bilimi çalışmalarında olduğu gibi akıl, bu çalışmalarda kullandığı hipotezlerden yola çıkarak elde ettiği ilkeleri kendi bilgisi olarak kabul etmektedir ve bu bilgiyi tekrar kanıtlamak için uğraşmamaktadır. Dolayısıyla akıl, matematik bilimi çalışmasında kullandığı yolu yeni araştırmalar yaparken de kullanır ve elde ettiği bilgiyi mükemmel hale getirmektedir.⁷² Locke'a göre matematik ispatlanabilir bir bilim olduğundan ahlaki ilkelerinde belirli kesinlik ölçüleri vardır.⁷³

Erdem ve erdemsizliğin belirleyici unsuru doğa yasasıdır. Doğa yasasının bilgisine ulaşabilmek için insanın ilk olarak bir yasa koyucunun yani bizleri yaratan Tanrı'nın var olduğunun bilgisine ulaşması gerekir. Buradan hareketle de Tanrı'nın insanlar üzerinde bir iradesinin olduğu ifade edilebilir.⁷⁴ Bundan ötürü yasa yapıcı bizden onun iradesine göre hayatımızı yönlendirmemizi yani yasaya göre eylemlerde bulunmamız gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim bizler evrende olan biten her şeyin (yıllar, mevsimler ve nehir akışı gibi olayların değişim) döngüsünü duyu algısıyla öğrenmekteyiz.⁷⁵ Dolayısıyla akıl, duyu algısıyla edindiği, dünyada olup bitenin bilgisini dikkatli bir şekilde incelediğinde, varlıkların birbirleriyle uyumlu ve düzenli bir şekilde hareket ettiğini görmektedir. Ayrıca bu varlıkların nasıl bu kadar mükemmel bir şekilde uyum içerisinde olduğunu ve varlıkların yaratıcısını araştırmaya başlar.⁷⁶ Araştırmanın sonucunda, bu evrende var olan varlıkları kendi iradesiyle var

⁷¹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.42.

⁷² Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.43.

⁷³ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.178.

⁷⁴ Locke, “*Bize Verilmiş Bir Ahlâk Kuralı Ya Da Tabiat Kanunu Var Mıdır? Evet*”, s.335.

⁷⁵ Solomon ve Higgins, *Felsefenin Kısa Tarihi*, s.256.

⁷⁶ Erdal İşbir, “*İnsan Doğası Tartışmasının Modern Felsefedeki İzleri*”, *Posseible Düşünme Dergisi*, sy 17 (2000): s.29.

eden ve yarattığı varlıklara hayat veren ve bu hayatı belli bir süre sonra sona erdiren bütün varlıklar üzerinde bir güce sahip olan Tanrı'nın var olduğu düşüncesine zorunlu olarak ulaşmaktadır.⁷⁷ Dolayısıyla insan yetilerini kullanarak Tanrı'nın bilgisine ulaşması aslında insanda doğuştan gelen bir Tanrı'nın varlığı hakkında bir bilginin olmadığını göstermektedir.⁷⁸

Tanrı, insan ruhunu ve bedenini eşsiz bir sanatla oluşturduğundan dolayı ruh ve bedende var olan yetileri bilir. Buradan hareketle Tanrı isterse hem ruha ve bedene en üst mutluluğa ulaştırabileceği gibi aynı zamanda ruh ve bedene mutsuzluk ve acı batağına batırabilir.⁷⁹ Dolayısıyla bütün insanlar, yaratılış itibarıyla, Tanrı'nın yeryüzündeki etkilerini gözlemleyerek ya da tabiatın düzen içinde işleyişinden yola çıkarak veya duyu algısının toplamış olduğu veriler sayesinde, bizi bir yasa yapıcının dolayısıyla üstün bir gücün var olduğu bilgisine ulaştırmaktadır.⁸⁰ Üstün bir yaratıcının diğer bir ifadeyle Tanrı'nın var olduğu sonucuna ulaştığımızı göre o halde Tanrı, evreni amaçsız bir şekilde yaratmış olamaz. Bu nedenle, Tanrı'nın insandan birtakım şeyleri yapmasını istediği oldukça açıktır.⁸¹ Tanrı'nın bizden yapmamızı istediği şeyleri bizler evrendeki varlıkların hareketlerinin gayesinden çıkarabiliriz. Dolayısıyla bizlere verilen ödevi bulmamız ve bu ödevi uygun hareket etmemiz gerektiğinden bu ödevi, insan tabiatında yer alan yetilerden veya insanın yapısından yola çıkarak bulabiliriz. Bu nedenle insana düşen şey, kendisine verilmiş vazifeyi öğrenip yerine getirmektir.⁸²

Doğa yasasının insanlar üzerinde bağlayıcı bir etkisinin bulunmasından dolayı insanlar üzerinde yüklenmiş olan sorumluluğu yerine getirmeye zorlamaktadır. Dolayısıyla Locke, doğa yasasını Tanrı'nın var olduğu fikrine dayandırmaktadır.⁸³ Ve doğa yasasının var olmasından dolayı insanlar üzerindeki sorumluluğunu iptal edilemeyeceğinden, insanların doğa yasasına uygun olarak davranışlarda bulunması

⁷⁷ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.44-46.

⁷⁸ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.104.

⁷⁹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.46.

⁸⁰ Özcan, "*John Locke'un Birey Anlayışının Felsefesi Temelleri*", s.570-571.

⁸¹ Bekir Geçit, "*John Locke'da Mülkiyet Hakkının Sınırları: Doğal Hukuk Temelinde Bir Değerlendirme*" *Beytülhikme An International Journal Of Philosophy Research Article* 4, sy 1 (2014): s.97.

⁸² Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.46-48.

⁸³ Türkeri, "*Etik Tarihindeki Temel 'Doğal Yasa' Anlayışları ve Bu Anlayışlardaki Dini Unsurlar*", s.143.

gerektiğini ifade etmektedir. Doğa yasasının insanlar üzerindeki etkisi, hiçbir şekilde yok edilemez hatta insanların doğa yasası ilkelerini hiçbir şekilde değiştirmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir.⁸⁴ Çünkü doğada düzenliliği sağlayacak ilkeleri diğer bir deyişle doğa yasasını ortaya koyan ve bu yasayı tabiatta zorunlu olarak var eden Tanrı'nın iradesi olduğundan, doğa yasasını hiçbir şekilde değiştiremeyiz ve bu yasanın var olmadığı sonucuna da ulaşamayız.⁸⁵

İnsanın yaşamında elde ettiği tecrübeler ve insanın sürekli ihtiyaçlarının olması aslında insanların toplu halde bir yaşam sürdürmesi gerektiğini ifade eder hatta insanın tabiatında var olan konuşma yetisinin sağladığı iletişim bilgisi toplum içindeki uyumu sağlamaktadır. Ama Tanrı, evreni nizamlı bir şekilde yarattıktan sonra her şeyi karmaşa içerisine döndürmek istemedikçe ve Tanrı'nın insanlara iletmek istediği mesajlar, insanların müşterek kabulleriyle bilinemeyeceği gibi yaşamımızı düzenleyecek akıl ilkelerini ve doğa yasasının toplumun kabul ettiği kabullerde arayarak bir sonuca ulaşamayız.⁸⁶

İnsanların müşterek kabulleri farklı şekillerde ele alınmaktadır. Bunların ilki, toplumun kendi aralarında kabul ettiği pozitif kabuldür. Bir diğeri ise hiçbir anlaşma olmaksızın var olan yasa yani tabiî (natural) kabuldür. Yürürlüğe konulmuş anlamına gelen vaz'i (pozitive) kabul olarak adlandırdığımız bu anlaşma, insanların ortak çıkarlarının korunması, devlet yönetiminde çalışan kimselerin serbest dolaşımı ve ticari anlaşma (malların alım, satımı ve ithalatı ve ihracatı konusunda) olabileceği gibi komşu ülkeler ile aramızdaki sınır çizgilerini belirlenmesinde etki sağlayan ve birçok konuya açıklık getiren bir anlaşma olabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca toplumun bir araya gelerek oluşturduğu bu anlaşma, insanların zarara uğramasını engellemek veya haksızlığı, daha kolay bir yolla çözmeyi amaçlayan bir anlaşmadır. Bu anlaşma, insanların tabiatın işleyişini inceleyerek bulabilecekleri bir anlaşma değildir.

⁸⁴ Kılıç, "Hobbes, Locke ve Rousseau'da 'Doğa Durumu' Düşüncesi", s.107.

⁸⁵ Aysel Tan, "John Locke'da Tabiat-Ahlak İlişkisi", ed. Nazile Abdullazade, 6th International Gap Social Sciences Congress, 2020, s.27-30.

⁸⁶ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s. 49-51.

Dolayısıyla bu anlaşmanın kamu yararını sağlamak için öğretilen “milletler yasası” olarak isimlendirilmesi daha doğru olur.⁸⁷

İnsanların kendi aralarında oluşturdukları yasaların dışında var olan insanların tabii içgüdü yoluyla ulaştığı “tabii kabul” kendi içerisinde üçe ayrılır. İlk olarak insanların toplum içindeki ahlakî ve sosyal davranışları arasındaki uygunluk ve düzenliği sağlayacak kabullerdir. İkinci olarak insanların bir kısmının şüphe etmeden kabul ettiği değişmez olarak onayladığı ve diğer insanların güven duymadan ve kararsız bir şekilde kabul ettikleri kabullerdir. Son olarak da aklını kullanan insanın araştırarak elde ettiği kabulden şüphe etmeden ve bu kabulü anladıktan sonra kolaylıkla uygulanan kabuldür.⁸⁸ Bu kabullerin temelinde yer alan ilke insanın yapısında bulunan doğa yasası ve doğal haklardır.

Toplumun oluşturduğu ilk iki kabule bakılarak neyin doğru(iyi) neyin yanlış (kötü) olduğunun belirlenmesi, güven duyulmayan, tutarsız ve kaos içinde bir toplum meydana getirmektedir. Bundan ötürü doğa yasasını insanların müşterek kabullerinden çıkarmak bizim elde ettiğimiz kabulün doğru olmadığını gösterir nitekim insanların her birinin sahip olduğu akıl ve duyu algısı yoluyla elde ettiğimiz kabuller bizi hep doğa yasasının ilkesine götürür.⁸⁹Doğa yasasının buyruklarının yerleştirildiği ve insan eylemlerinin bozamayacağı ilkelerin (ahlakî ilkelerin) bulunduğu yer insan ruhudur. Ayrıca bütün insanlarda aynı olan bu prensipleri ruhumuza yerleştiren Tanrı’dan başkası olamaz. İnsanların içine yerleştirilen bu yasaya aykırı davranışta bulunan kimsenin vicdanının kabul etmemesi ve bu içimize yerleşen yasaya uygun şeyler yapmamız gerektiğini hissetmemiz bu yüzdendir. Nitekim yapılan ahlaksızlık ya da doğa yasasını çiğneme sadece belirli kişiler tarafından işlenmiyor, alışkanlık haline dönüşmüş geleneklerde ve bazı kamu kurumlarında doğa yasasının ihlal edildiği kolaylıkla görülmektedir.⁹⁰ Dolayısıyla erdem ilkeleri birer önerme olmayıp insanları doğru

⁸⁷ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.51-52.

⁸⁸ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.53.

⁸⁹ Alp Öztekin, “Locke’un Toplum Sözleşmesi Hipotezi, Hipotezin Felsefi- Tarihi Açından Eleştirisi ve Günümüz Koşullarında Değerlendirilmesi”, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2, sy. 2 (2020): s. 358, <https://doi.org/10.47136/asbuhfd.736585>.

⁹⁰ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.54-55.

eylemlere ulaştıran ilkeler olması nedeniyle toplumun yapısına göre değişiklik gösterdiğinden toplumların erdem ilkelerine yükledikleri anlamlar değişmektedir.⁹¹

İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları ilkelerden bazıları erdem ve ahlakî ilke olarak nitelendirdikleri ilkelere zıt düşmektedir. Dolayısıyla bu zıt düşen ilkeleri erdemli veya ahlakî ilke olarak benimseyen hatta bu ilkeleri hem toplumsal hem de geleneksel norm olarak kabul eden birçok görüş vardır.⁹² Diğer taraftan bu görüşlerle oluşturulan yasa tarafından yönetilen bir toplumun bu yasaya uygun davranmaları sadece insanların vicdani olarak rahat bir Şekilde yaşamasını sağlar fakat bu yasanın doğa yasasına ne derece uygun olup olmadığının da araştırılması gerekir.⁹³ Ayrıca insanlar arasında oluşturulan bir kural insanları doğa yasasına götürebilir, fakat bu kuralın doğa yasasında var olduğu anlamına gelmez. Aynı ilkeye inanan ve uygulayan kişilerin kendilerinde inandıkları bu ilke doğrultusunda bir Şeyi iyi olarak görmeleri onların aynı ilkeye inandıklarından kaynaklı olduğunu söyleyemeyiz. Dolayısıyla bu insanların ruhunda var olan tabiî prensipler yardımıyla iyi olan bir Şeyi biliyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki bilgi müşterek kabulden üstündür.⁹⁴ Ahlak çerçevesinde insanların inandıkları müşterek kabullerin veya erdem olarak kabul edilen ilkelerin hiç bozulmadan aynı Şekilde kuşaktan kuşağa aktarmaları olanaksızdır. Dolayısıyla ahlakî ilkeler hep bir oluş içinde devam etmektedir.⁹⁵

Bazı insanlar doğa yasasının temelini, kendini koruma arzusu ve kendi çıkarlarını yerleştirmeleri, doğa yasasının insanlara yüklemiş olduğu ödevlere ters düşmektedir. İnsanların kendi çıkarları peşinden koşması erdemli olmaktan önce gelecek, dolayısıyla kendine fayda sağlayan her Şeyi “iyi” olarak kabul edecektir. Nitekim bunun sonucunda doğa yasasının bize yüklediği dev ve sorumlulukları yerine getirmeyip bizler için çıkar ve fayda sağlayan Şeyleri yapacağımızdan, doğa yasasına aykırı bir yaşam sürmüş oluruz. Doğa yasasının bağlayıcı olduğu anlaşılması açısından, yükümlülükle ilgili birkaç husus üzerinde durulması gerekir. Yükümlülük kavramına

⁹¹ Bedia Akarsu, *ağdaş Felsefe* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1979), s.276.

⁹² ilingir, “*Locke’un Toplum Sözleşmesi Kuramı*”, s.37.

⁹³ Locke, *Tabiat Kanunu zerine Denemeler*, s.55-56.

⁹⁴ Locke, *Tabiat Kanunu zerine Denemeler*, s.62-63.

⁹⁵ Heimsoeth, *Ahlak Denen Bilmece*, s.86.

hukukçular açısından baktığımızda, medeni yasanın ortaya koymuş olduğu ilkelerin insan üzerinde bir sorumluluk yüklediğini ve bu sorumluluğu yerine getirmeyi zorunlu kılan bir güç olarak tanımlanmaktadır.⁹⁶

İnsanın tabiatında var olan akıl yetisini kullanarak, doğa yasasının insana yüklemiş olduğu ödevi yapmaya zorlar ve ödevi yapmadığı zaman buna karşılık gelen ceza belirlenmektedir. Doğa yasasındaki bağlayıcılık, bizim üzerimize yüklenmiş olan sorumluluğu yerine getirmeye zorlar ayrıca üstün bir güç olan Tanrı tarafından üzerimize yüklenmiş olan ödevde uygun davranışlarda bulunmamız gerekir.⁹⁷ Dolayısıyla yasa yapıcının iradesini anladığımız an bize düşen şey bu iradeye itaat etmek yani üstün gücün iradesine uygun davranışlarda bulunmaktır. İnsanları böyle bir yükümlülük içine sokmak, Tanrı'nın yarattığı varlıklar üzerindeki hakkından ve ilahi hikmetinden kaynaklanmaktadır. Bizim üzerimize yüklenmiş olan ödevde uygun davranışlarda bulunursak bu durum için belirlenmiş olan cezaya katlanma sorumluluğumuz ortadan kalkar. Ayrıca burada sözü edilen yükümlülüğün, insanlar üzerinde otoriteye sahip ve üstün olarak algılanması gerekir. Doğrusu, insanlara yüklenmiş bütün sorumluluklar vicdanı bağlar bundan ötürü vicdan kendisiyle akıl arasında bir bağlantı kurar. İnsanlar üzerine yüklenmiş olan sorumlulukları yerine getirmek için yapmış olduğu ahlakî eylemleri vicdan yargılamaya başlar. Bu nedenle de yapmış olduğumuz eylem ahlakî ilkelere aykırı davranırsak bize bunun suç olduğunu ve bunun karşılığında ceza alacağımızı belirtmektedir.⁹⁸ Buradan hareketle vicdan, insanın yaptığı bir eylem için kendisini kınamasını sağladığı gibi başka bir kişinin aynı davranışı yapmadığı için kınanmasının sebebi toplumların birbirinden farklı ahlakî ilkeleri benimsemelerinden kaynaklanmaktadır.⁹⁹ Dolayısıyla insan suç işlediğinde, vicdanın insanı yargılamasında hiçbir şekilde kendisini temiz çıkaramaz.¹⁰⁰

⁹⁶ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.64-65.

⁹⁷ Ferhat Akdemir, “*Sivil ve Politik Toplumun Kurucu Unsuru Olarak Toplum Sözleşmesi: Hobbes ve Locke Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi*”, Ekev Akademik Dergisi, sy.41 (2009): s.341.

⁹⁸ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.65-67.

⁹⁹ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.39.

¹⁰⁰ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.67.

Yükümlülükle ilgili olarak şu noktaya da değinmek gerekir; bizlere doğrudan etki ederek bağlayıcı olan Tanrı'nın iradesinden çıkan yükümlülüklerimizdir. İkinci olarak bizleri bağlayan şey sınırlama yaparak yani bizlerin üzerine yüklenmiş olan sorumluluklarımızın nasıl yerine getireceğimizi açıklayan ve böylece insan üzerinde bir sınırlama yaparak bizleri bağlayan şey Tanrı'nın iradesidir. Ayrıca Tanrı'nın bizlere, kendi iradesi olarak bildirdiği ve taşıdığımız yükümlülüğün ve yerine getirmemiz gereken itaatin sınırlarını belirlediği gibi bunlar dışında kalan başka şeyleri yapmakla yükümlü değiliz. Medeni yasayı oluşturan kimseler diğer insanları yönetme hakkını ve oluşturulacak normların insanlar üzerindeki sorumluluğun belirlenmesinde ki haklarını sadece Tanrı'ya borçludurlar.¹⁰¹ Bu nedenle doğa yasası, insanları doğru ilkelere götüren ve aynı zamanda insanların bulunuşu güç ile bağlayıcı olan ilkeler bütünüdür.¹⁰²

Bizi yoktan var eden ve dilediği zaman tekrar yokluğa döndürecek güce sahip olan varlık, Tanrıdır. Dolayısıyla, bizler tam bir ölçülülük içinde Tanrı'nın iradesine bağlıyız. Tanrı'nın iradesi ise bizlere, tabiat ışığıyla veya tabiatta yürürlükte olan normlar aracılığıyla bildirilir.¹⁰³ Bu yasanın bilgisini, onu araştıran kimseler için anlaşılır bir haldedir. Ayrıca sivil yasama güçlerinin oluşturduğu yasaların sahip oldukları her şeyi, doğa yasasından almaktadırlar. Nitekim doğa yasası tarafından verilen şey, toplumu yönetme yetkisini elinde bulundurma hakkıdır. Nitekim bizlerin bu yönetime uygun davranmamızı sağlayan şey yönetimin ortaya koymuş olduğu yasaların yaptırım gücü değildir, doğa yasasının yöneticiye sağladığı yönetme hakkıdır.¹⁰⁴ Buradan hareketle doğa yasasının insanlar üzerinde bağlayıcı gücünün sürekli devam ettiğini çıkarabiliriz. İnsanların doğa yasasının içerdiği yasalara aykırı davranışlarda bulunması hiçbir zaman doğru olarak kabul edilemez. Dolayısıyla doğa yasasının bağlayıcılığında herhangi bir kesinti veya aksama olmayacağı gibi bu yasa egemen olduğu sürece, sınırsız bir özgürlük anlayışından bahsedilmektedir. Ayrıca doğa yasasının bağlayıcılığı sürekli

¹⁰¹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.68-69.

¹⁰² Şahin, "John Locke'un Toplum ve Devlet Anlayışı", s.44.

¹⁰³ Hüseyin Arslan, "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy 17 (2013): s.194.

¹⁰⁴ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.69-71.

olduğundan insan ırkıyla beraber ortaya çıkmıştır ve insan ırkının yok olmasıyla o da yok olacaktır.¹⁰⁵

Doğa yasasına uygun davranışların sürekli yapılması zorunluluk teşkil etmez çünkü itaatimizin göstergesi olan davranışlarımızın doğa yasasına uygun olmayışı, o anki şartlarımızda değişiklikler olmasından kaynaklanmaktadır. Ama doğa yasasının insanlar üzerindeki bağlayıcı gücü sürekli ve kesinlikle değişmez. Doğa yasasının bağlayıcılığı ile ilgili şu hususlara değinmek gerekir; insanlar üzerinde zor kullanarak ya da hile yoluyla bir insanın emeğiyle elde ettiği malını elinden almak dolayısıyla hırsızlık, cinayet ve bu tür davranışları yapmak günaha bulaşmamıza neden olur.¹⁰⁶ Bu nedenle bu davranışlardan uzak durmakla yükümlüyüz. Ayrıca doğa yasası, bizlerin var eden yaratıcıya saygıda bulunma ve anne-babaya karşı sevgi, saygı gibi duygulara sahip olmakla yükümlü olmamızı ifade eder. Yine, yerine getirilmesi gereken emirlerden bazıları şunlardır; komşunun üzüntülü olduğu zamanlarda onun bu üzüntüsünü paylaşmak onu teselli etmek, aç olan birini doyurmak gibi örnekler verilebilir.¹⁰⁷

Doğa yasasının hiç değişmeyen ve sürekli devam eden bu bağlayıcı güç, aynı zamanda evrenseldir. Fakat doğa yasasının evrensel olmasından yola çıkarak bütün insanlar için bağlayıcı bir özelliğinin var olduğu sonucuna ulaşamayız.¹⁰⁸ Bu nedenle doğa yasasının ilkelerine baktığımızda insanın sahip olduğu özelliklere uygun olduğunu gözlemleyebiliriz. Bu noktaya kadar ifade edilen görüşü özetlemek gerekirse; Doğa yasasında değişmez olan ve hırsızlık, eğlenceye düşkünlük gibi uzak durmamız gereken davranışları içine alan ve din, dürüstlük, hayırseverlik gibi buyrukları yapmamızı isteyen Tanrı, bu buyrukların tamamı bütün insanları eşit bir şekilde bağlacı kılmıştır. Dolayısıyla doğa yasası, insanların içinde buldukları şartları ve onların toplum içindeki konumlarını göz önünde bulunduran buyrukları, insanın bu görevlerinin gerektirdiği ölçüde bağlayıcıdır. Ayrıca doğa yasasının işleyişi ve bağlayıcı olması her yerde aynı şekilde geçerli olmasından dolayı doğa yasasında değişen şey sadece şartlar

¹⁰⁵ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.175.

¹⁰⁶ Çilingir, "*Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı*", s.37.

¹⁰⁷ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.74-75.

¹⁰⁸ Zülal Hazal Karakaş, "*John Locke'da 'Doğa Durumu' Kavramının Tarihsel Arkaplanı*", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, sy 17 (2019): s.265.

ile ilgili buyruklardır.¹⁰⁹ Doğa yasası, akıl yoluyla ulaştığımız ve insanın doğal yapısında bulunan bir gerçeklik olarak var olan değişmeyen ve devam eden bir ahlak kuralı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca insanların doğa yasasına göre hareket etmesi insanlar arasında barışı, doğal haklarının korunmasını ve mutlu olmayı da sağlamaktadır.¹¹⁰

Doğa yasası ve insanın doğası arasında bir bağlantı vardır. Tabiatın işleyişi veya doğal yapısında bir değişim olmadığı sürece tabiat normal işleyişini devam ettirir. Sonuç olarak akıl, dış dünyadan aldığı veriler sayesinde, her yerde aynı ahlak kurallarına ulaşacaktır.¹¹¹ Dolayısıyla insanın doğuştan getirdiği akıl ve yetiler aslında insanı yaşayacağı bu hayata uygun olarak davranışlarda bulunması için verilmiştir. Nitekim insanın sahip olduğu bu yetiler onun üzerine yüklenmiş bazı sorumluluklarının olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle insanın doğa yasasına uygun yaşamakla yükümlü olduğunu ve bu yükümlülüğü hiçbir zaman iptal edilemeyeceğini çıkarabiliriz. Çünkü Tanrı, ezeli-ebedi ve sonsuz hikmetini kullanarak, insana yüklenmiş olan sorumlulukları insanın kendi tabiatından yola çıkarak bulabileceği haliyle insanı yaratmıştır.¹¹² Doğa yasasının, insanın üzerine yüklemiş olduğu sorumluluk ve kendisine bildirilmiş olan herkes için bağlayıcı olma özelliği, Tanrı'nın iradesinin bir ürünüdür.¹¹³ Yalnızca doğa yasasını anlamayacak durumda olan, çocukların ve akli dengesi yerinde olmayanlar için bu yasa bağlayıcı değildir.¹¹⁴

Doğa yasası insanlara dürüstlük ve iyiliği buyuran bir yasadır. Bu nedenle doğa yasasının temelinde ne kişisel çıkarlar ne de başka birine zarar verecek davranışlarda bulunma vardır. Dolayısıyla insanların özel çıkarları doğa yasasının temelinde yer almasa da insanların edindikleri özel mülkiyetler doğa yasası tarafından korunmaktadır.¹¹⁵ Ayrıca doğa yasasının ilkelerine uyulmadığı zaman insanın elde ettiği mülkiyetini koruması ve kendisine fayda sağlayacak şeyleri elde etmesi mümkün

¹⁰⁹ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.77.

¹¹⁰ Kılıç, “*Hobbes, Locke ve Rousseau’da ‘Doğa Durumu’ Düşüncesi*”, s.107-108.

¹¹¹ Filiz Kına Bayoğlu, “*Doğa Yasası Ahlakî Bir Yasadır: John Locke*”, *Beytulhikme An International Journal Of Philosophy*, 2020, s.198-199, <https://doi.org/10.18991/beytulhikme.1543>.

¹¹² Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.78-80.

¹¹³ Çetin, *John Locke’da Tanrı Anlayışı*, s.174.

¹¹⁴ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.82.

¹¹⁵ Kına Bayoğlu, “*Doğa Yasası Ahlakî Bir Yasadır: John Locke*”, s.202.

değildir. Sonuç olarak doğa yasasına uymak insanlar arasında bir mutluluk yaratır ve insanların sahip olduğu şeyler üzerinde güçlü bir koruma sağlamaktadır.¹¹⁶ Nitekim insan hayatında yer alan ödevle ilişkin davranışlarımız tamamına baktığımızda, sadece kişinin kendi çıkarını gözetene ya da bir davranışın insana fayda sağladığı için bu davranışın bütün insanları bağladığını söyleyemeyiz.¹¹⁷ Çünkü bir insanın çıkar elde etmesi aslında diğer bireylerden bir şeyin eksilmesine neden olur bundan dolayı da bütün insanların çıkarını düşünecek bir davranışa ya da yasaya rastlayamayız. Ayrıca ahlaki erdemlerin ortaya çıkmasındaki temellerden biri, kendi zarara uğramasına karşın başkalarının iyiliğini düşünmekten ortaya çıkmıştır. Bu nedenle insan, kendi çıkarlarını değil, toplumlarının ve bütün insanların yararını gözetmiştir.¹¹⁸

Tabiat bizim yerine getirmemiz gereken ödevlerin bizler için mutluluk verici olduğunu hatta fayda sağlamayan hiçbir davranışın erdemli sayılmayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla biz faydalılığı doğru olanı belirlemede kriter olarak kabul edersek, kişisel çıkarlarımızı korumak için her türlü kötülüğün işlenmesine izin verilmiş olur ki bu durum insanlar arasında iç savaş veya kaos ortamı oluşturur. Ayrıca her bir insanın kendisi için fayda sağlayacak ya da insanların haklarını eşit ve aynı anda korumak mümkün olmamıştır.¹¹⁹ Doğa bizlerin rahatı için belirli imkân sağlamış ve bu imkânlar belli bir yolla ve önceden belirlenmiş olduğundan rastlantı sonucu ortaya çıkmamaktadır. Dolayısıyla bütün insanlara verilen nimetler eşit ve aynı ölçüde verilmiş olmasından dolayı insanlar kendi güçleri yettiği sürece kendi servetlerini artırmak istemeleri aslında başka birinin payına düşen imkânları eksiltmiş olacaktır.¹²⁰ Böylece kendi servetini artırması mümkün olacaktır. Bireyin kendi çıkarını düşünerek hareket etmesinin temelinde yatan ilkeyi, doğa yasasının temel ilkesi olarak kabul edilmemektedir.¹²¹ Eğer böyle bir durum gerçekleşirse ahlaki dürüstlüğü belirlemede kullanacağımız ölçüt insanın kendi çıkarı olacağından her insanın gücü yettiği ölçüde kendi çıkarlarını koruması gerektiği ortaya çıkar ki bu noktada insanlar en fazla yararlı

¹¹⁶ William Sahakian, *Politik Felsefe John Locke*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdeal Yayınevi, 2019), s.11.

¹¹⁷ Arslan, “*John Locke’un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme*”, s.192.

¹¹⁸ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.84-86.

¹¹⁹ Kına Bayoğlu, “*Doğa Yasası Ahlakî Bir Yasadır: John Locke*”, s.201.

¹²⁰ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.87.

¹²¹ Sahakian, *Politik Felsefe John Locke*, s.54.

şeyi kendi ellerinde bulundurmak isteyecekler ve diğer insanlara ise en az yararlı şeylerin kalması kaçınılmaz olarak görülmektedir.¹²²

Ahlakî erdemlerde bulunması gereken temel özelliklere baktığımızda yukarıda değinilen noktanın ahlakî erdemini tamamıyla farklı olduğunu görülmektedir. Gerçekte, ayrı ayrı bireylerin yaptığı erdemli davranışlar birbiriyle çatışma halinde değildir ve kendini geliştiren insanları da çatışmaya sevk etmez. Aksine erdemli davranışlarda bulunan kimseler birbirlerine yol gösterirler ve birbirlerini geliştirirler. Ayrıca hayatımızda yer alan ahlakî ödevlerimiz birbiriyle uyum içerisinde olduğundan birbiriyle mücadele içine de girmezler.¹²³ Hâlbuki yukarıda değinilen insanların kendilerine fayda sağlayan şeyleri doğa yasasının temel dayanağı olarak görmelerinin sonuçlarından biri de doğa yasasının insanlara savaş durumuna sokan bir yasa olarak anlaşılmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla böyle bir yasa insanları bir arada tutan bağ ve güven duygusunun ortadan kalkmasına neden olur.¹²⁴

Adalet, dürüstlük ve faydalılığı bir ve aynı şey olarak kabul edersek insanların hangi davranışlarının bunlara uygun olduğu bilinemeyeceğinden insanlar kendi çıkarlarını düşünecekler ve insanlar birbirleriyle mücadele içine girmiş olacaklar. Eğer insanların yapmış oldukları davranışın temelindeki ilkeyi doğa yasasına uygun olup olmadığına bakmaksızın uygulandığında insan hayatında ki birçok erdem (adalet, cömertlik, vb.) ortadan kalkarsa, böyle bir ilkenin doğa yasasının temelinde olduğunu söyleyemeyiz.¹²⁵ Buradan hareketle erdem, insanlar için yararlı olduğundan herkesin kabul ettiği bir şeydir.¹²⁶

İnsanların faydalı olarak gördükleri şeyleri doğa yasasının temeli olarak görmek istemeleri aslında insanların tutkularından kaynaklanmaktadır. Hâlbuki doğa yasasının ortaya koymuş olduğu ilkelere göre uygun yaşamaya çalışmak toplum içindeki sosyal

¹²² Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.87-89.

¹²³ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s. 89-90.

¹²⁴ Kına Bayoğlu, “Doğa Yasası Ahlakî Bir Yasadır: John Locke”, s.201.

¹²⁵ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.90.

¹²⁶ İlyas Altuner, “Locke’un Doğuştan İlkeler Eleştirisi ve Tabula Rasa Olarak Zihin”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, sy 21 (2012): s.111.

ilişkileri düzenleyeceğinden hem güven içinde yaşamlarını sürdürmeleri hem de mülkiyet haklarının korunmasını ve dolayısıyla mutluluğun elde edilmesini sağlamaktadır.¹²⁷ Bir davranış tek başına faydalılık sağlıyorsa veya o davranışın doğa yasasına uygun olduğu için fayda sağlıyor olması tamamıyla birbirinden farklı şeylerdir. İkinci durumda doğa yasası ortadan kalkarsa, davranışın faydalılığı ortadan kalkar. Bu noktada faydalılıkla ilgili şu sonuca ulaşılabilir; yapmış olduğumuz bir davranışın faydalı olması yapılan davranışın doğa yasasına uygun olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁸

1.5. İrade ve Özgürlük

Locke, doğal durumu ve doğa yasasını, özgürlük kavramıyla ilişkilendirmiştir. O, insanın kendi iradesine göre eylemlerde bulunma özgürlüğü insanın akıl sahibi olmasına dayandırmaktadır.¹²⁹ Çünkü akıl, duyu yetisi aracılığıyla edindiği verileri işleme sonucunda ortaya çıkan bilgi doğa yasasının ilkelerini verir. İnsanlar birbirlerinin sahip olduğu doğal haklara (yaşamına, mülk edinmesine ve özgürlük hakkına) saygı duyması gerekmektedir.¹³⁰ Doğal durumda yaşayan insanların özgür olduklarının belirtilmesi, insanların istedikleri her şeyi yapabilme anlamı taşımaz. Diğer bir deyişle insanların tam anlamıyla serbestlik durumuna (başka birinin sahip olduğu haklara zarar verme yetkisine) sahip oldukları bir durum değildir.¹³¹ İnsan kendisine ait mülkleri miras yoluyla başkasına devretme konusunda kontrolsüz bir özgürlüğe sahipken, insanın doğuştan sahip olduğu doğal hakları başka birine devretme veya değiştirme hakkına sahip değildir.¹³²

Locke'un ifadesine göre, "Tanrı, insana kendi eylemlerinin sorumluluğunu alma hakkı vererek aslında insan üzerinde bağlayıcı etkisi bulunan yasanın sınırları

¹²⁷ Kına Bayoğlu "Doğa Yasası Ahlakî Bir Yasadır: John Locke", s.201.

¹²⁸ Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s.91-92.

¹²⁹ John Locke, *Tolerans Üzerine Bir Mektup*, çev. Fikret Yılmaz, 1.bs.(Ankara: Atif Yayınları, 2017), s.27.

¹³⁰ H. Gökçe Zabunoğlu, "Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke'un Devlet Anlayışı", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 7, sy 2 (2016): s.435-436.

¹³¹ Roger Woolhouse, *Locke A Biography (John Locke)*, çev. Akın Terzi (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), s.214.

¹³² John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci Tez*, çev. Aysel Doğan (İzmir: İlya Yayınları, 2012), s.30.

çerçevesinde insana kendi iradesiyle eylemde bulunma özgürlüğü vermiştir”.¹³³ Birey ailede aldığı eğitim sayesinde, aklını kullanarak özgür kararlar alabilir. Böylece ailede verilen eğitim bireyi toplumsal yaşama hazırlar. Ayrıca bu durum Locke’un doğal durum anlayışıyla bağlantılıdır.¹³⁴ Aklını doğru kullanan birey, toplumsal düzene katılıp katılmayacağını kararını özgürce kendi verebilir. Erginlik durumu; İnsan, doğa yasasının ilkelerini bulabilme yeteneğine sahip ve kendi eylemlerini bu yasa çerçevesinde sınırlı tutabildiği bir durum olarak ifade edebiliriz. İnsan erginlik durumunu kazandığı durumda yasanın insana yol gösterici olduğunu ve sınırlı bir özgürlük anlayışı içinde olacağını bilgisine ulaştığını hatta doğa yasasının ilkelerini de bildiği varsayılır. Çünkü “insan usunu kullanarak bu yasa düzenini bilecektir ve özgür istemiyle karar verecektir. Bu noktada eğitim sadece kişinin gelişimine katkı yapan bir etmen olarak”¹³⁵ görünmektedir. Öz bir ifadeyle insan doğal durumda birbirleriyle eşit ve özgürdür. Öte taraftan bu özgürlük ve eşitlik hakkını güvence altına almak gerekir. İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları siyasi yapının, insanlara özgür bir alan tanınması onların yaşamlarına müdahale etmemesi aslında hoşgörü ilkesiyle ilişkilidir.¹³⁶

İnsanın doğal durumdaki özgürlük anlayışı, yeryüzünde yaşayan diğer insanların otoritesi altına girmemesi veya sahip olduğu hakları doğa yasasının izin verdiği ölçüde kullanmasıdır. Toplum içindeki özgürlük anlayışı ise toplumun düzenini sağlayacak yasama iktidarının koymuş olduğu yasa çerçevesinde insanın özgürlük hakkını kullanmasıdır. Öz bir ifadeyle Locke’un özgürlük anlayışı doğa yasası (bir başkasının sahip olduğu haklara zarar verdiği an) veya toplumun ortaya koymuş olduğu yasa çerçevesinde sınırlandırılmış bir haktır. Bu yasaların dışında kalan her şeyde insanın iradesini özgür olarak kullanmasına olanak sağlayan bir durum olarak ifade edilmektedir.¹³⁷

¹³³ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, çev. Fahri Bakırcı, 5. bs.(Ankara: Serbest Kitaplar, 2019), s.67.

¹³⁴ John Locke, *Eğitim Üzerine*, çev. Aylin Uğur (Ankara: Yeryüzü Yayınevi, 2004), s.40.

¹³⁵ Ali Timuçin, *John Locke’un Siyaset Anlayışı* (İstanbul: Bulut Yayınları, 2006), s.32.

¹³⁶ Kadir Caner Doğan ve Canan Çakır, “Bir Devlet Kuramı İnşası: John Locke’ta Siyasal Liberalizmin Temelleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11, sy 57 (2018): s.583.

¹³⁷ Bedia Akarsu, “John Locke’un Devlet Felsefesi”, *Felsefe Arkivi Dergisi*, sy 12 (1961): s.74-75.

1.6. John Locke' un Siyaset Kuramı Bağlamında Etik

Locke, modern dünya görüşünün oluşmasında büyük katkı sağlamış bir filozoftur. Dolayısıyla eski dünya görüşlerine ve özellikle 17.yüzyılın rasyonalist metafiziklerine karşı çıkmıştır. Aydınlanma çağının ünlü bir filozofu olan Locke, siyaset felsefesi konusunda yalnızca teokrasiye müdahale etmemiş ayrıca 17.yüzyılın mutlak monarşisine karşı çıkmıştır.¹³⁸ Ayrıca “Tolerans Üzerine Bir Mektup”ta yer alan ifadeye göre iki farklı yönetimin aynı anda uygulanmasının mümkün olamayacağı düşüncesinden hareket ederek Katoliklere tolerans gösterilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.¹³⁹ Locke devletin asıl görevinin, insanların dini inançları noktasında onları yönlendirmek değil, bireylerin dini inançlarına hoşgörü ile yaklaşmak ve devlete karşı olan tehdit ve saldırıya karşı devletin korunması şeklinde tanımlamıştır.¹⁴⁰

Locke, Aristotelesçi evren anlayışından vazgeçerek evreni bir makine olarak görmektedir. Bununla birlikte Locke, makine ve dünyanın aynı fizik yasalarının ve aynı mekanik zorunluğun içinde daha küçük makinelerden oluştuğunu ifade etmektedir.¹⁴¹ Dolayısıyla evreni, Tanrı'nın bir amaç için yarattığı ayrıca belirli bir sistemsel düzen içine yerleştirdiği bir makine olarak görmektedir. Nitekim insan zihni bu evrende olup biten her şeyin nedenini bilmesi mümkün değildir. İnsanın aklını kullanarak ulaşabildiği sadece duyularla algılanan (fenomen) alanın bilgisidir.¹⁴²

Farabi'de olduğu gibi Locke'da insanın duyu algısı vasıtasıyla edindiği eşyanın bilgisini, aklın işlemesi sonucunda bu dünyanın bilgisini elde edebileceğini ifade etmektedir.¹⁴³ Ona göre insan bilgisinin temelini araştıran bilgi felsefesinde, sadece bilgiye dayalı çabaların arka planında uygulamaya yönelik bir amacın varlığını açıkça ifade etmektedir.¹⁴⁴ Locke'a göre insanlar evrende olup bitenleri bilmek zorunda

¹³⁸ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.571.

¹³⁹ Locke, *Tolerans Üzerine Bir Mektup*, s.21.

¹⁴⁰ Çilingir, “*Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı*”, s.41.

¹⁴¹ Byran Magee, *Büyük Filozoflar Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi*, çev. Ahmet Cevizci (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), s.119.

¹⁴² Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s. 571-572.

¹⁴³ Necip Taylan, *Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi: Kaynakları, Temsilcileri, Tesirleri*, 9. bs. (İstanbul: Ensar Yayınları,2016), s.158.

¹⁴⁴ Özcan, “*John Locke'un Birey Anlayışının Felsefesi Temelleri*”, s. 560.

değildir ama insan sadece davranışlarıyla ilgili şeyleri araştırıp uygulamakla sorumludur.¹⁴⁵ Locke'un ifadesine göre bilgi insanlara güç verir. İnsan bilgisinin sınırları ortaya koyacak ve insanın hangi kurala göre eylemi yapıp yapmayacağını belirlemesinde bizlere yol gösteren Locke, ahlakî ilkeleri bilgiyle temellendirmektedir. Buradan hareketle Locke, etik ve siyaset alanlarını akılla temellendirmeye çalışmıştır.¹⁴⁶ Nitekim Locke, aklın içini boşalttığı için akıl bizlere doğrudan bilgi sağlayamaz onun işleyeceği malzemeler temini bakımından deneyime bağlıdır.

Liberalizm, Locke'un eserleriyle 17.yüzyılda ortaya çıkmış ayrıca 18. ve 19.yüzyılda gelişimini tamamlayıp son şeklini almıştır.¹⁴⁷ Liberalizm kelimesi özgürlük, serbestlik anlamına gelen Latince "liber" kelimesinden türetilmiştir. İngilizce "liberty" ve Fransızca "libre" kelimeleri de aynı anlama gelmektedir. Liberalizm, her bireye düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğü tanınmasını savunan bir düşüncedir.¹⁴⁸ Dolayısıyla siyaset felsefesinde liberalizmin kurucusu olarak adlandırılan Locke¹⁴⁹, kendi felsefesi içinde yer alan birçok kavramı kendi içinde sentezleyerek liberal bir sistem oluşturur. Ayrıca Locke, toplum sözleşmesini, liberal sistemini oluştururken temel olarak kabul etmektedir.¹⁵⁰ Öz bir ifadeyle liberalizmin amacı, insanın temel hakları olan özgürlüğü güvence altına alma, meşruiyetin kaynağı olarak nitelendirdiği toplum sözleşmesi ile belirlenen ve insanların özgürce onayını amaçlayan siyasi bir anlayıştır.¹⁵¹

Locke'un ifadesine göre insanların huzur ve güven içinde yaşamak istemelerinden dolayı bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları siyasal yapı, bu yapının temelini oluşturan ahlakî ilkeler ve yasalara gereksinim duymuşlardır.¹⁵² Hatta Locke, siyaset üzerine kaleme aldığı "Yönetim Üzerine İkinci İnceleme" ya da "Mektup"ta,

¹⁴⁵ Bayar Bravo, "Thomas Hobbes ve John Locke'un Doğal Hak Anlayışı", s.75.

¹⁴⁶ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.572.

¹⁴⁷ Ayşegül Tayyar ve Birol Çetin, "Liberal İktisadi Düşüncede Devlet", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 14, sy 1 (2013): s.108.

¹⁴⁸ Burak Ercoşkun, "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm", Akademikbakış Dergisi, sy 79 (2009): s.106.

¹⁴⁹ Şahin Aybek, *Siyaset Felsefesine Giriş* (Ankara: Maya Akademi, 2013), s.59.

¹⁵⁰ Charles Siegel, *Classical Liberalism* (Berkeley, California: Published By The Preservation Institute, 2011), s.69.

¹⁵¹ Ferhat Akdemir, "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Metafizik Arkaplanı", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy 19 (2009): s.183-185.

¹⁵² Özlem, *Ahlak Felsefesi*, s.72.

siyasi otoriteyi, sivil çıkarları, kamu yararını ve dünyevi şeylerin korunmasına dayandırmaktadır.¹⁵³ Liberalizmin temsilcilerinden biri olan Locke, devletin ortaya çıkışını açıklayabilmek için doğal durumdan hareket etmektedir. Ayrıca devletin varlığının temeli olarak da toplum sözleşmesini yerleştirmiştir.

¹⁵³ Locke, *Tolerans Üzerine Bir Mektup*, s.27.

2. UYGARLIK DURUMU VE TOPLUM SÖZLEŞMESİ

2.1. Doğal Durum

Locke toplumun kökenini bulmak için doğal yaşamı ve sözleşme fikirlerine başvurur. Bu doğal durumun hangi çağa rastladığı ve insanların bundan ne zaman vazgeçtiklerini kesin bir karşılık vermemesine karşın insanların siyasal bir toplum ve devlet meydana getirmeden önce doğal yaşama durumunda olduklarını belirtmektedir. Anlaşıyor ki bu dönem Locke'a göre tarihsel bir gerçeklik olarak değil devlet-kişî ilişkilerini açıklamak ve devletin bireye yüklediği görevleri tanımlamak için hipotez olarak düşünülmüştür.¹⁵⁴ Locke'a göre uygarlık durumu ilkeliğin alternatif değil aksine tabii halde yaşayan insanların önce sosyal organizasyon ve daha sonra da siyasal bir organizasyon oluşturma evrelerini ifade etmektedir. Siyasal güç, insanın doğal durumda sahip olduğu birtakım hakları önce toplumun eline ve oradan da yöneticiye verdiği güç olarak ifade edilmiştir. Bu bakımdan doğal durumdan uygarlık durumu şehirli yaşama durumunu ifade etmektedir.¹⁵⁵

Locke'a göre doğal yaşamda, insanların sahip olduğu yaşama, mülkiyet, özgürlük ve sağlık haklarının herhangi birine başka bir insan tarafından saldırıya uğraması sonucunda bireyin sahip olduğu bir diğer hak olan cezalandırma hakkı ortaya çıkmaktadır. Bu durum zarara uğrayan bireyin ceza veren bir yargıç konumuna getirdiği gibi zarar veren kişiyi de suçlu konumuna getirmesi, insanların toplumu oluşturmadan önceki durumda olduğunu göstermektedir. Ayrıca doğal durum, toplum sözleşmesini oluşturan en temel unsurdur.¹⁵⁶

Locke'a göre doğal durumdan toplumsal duruma geçişin nedeni ahlak olgusudur bu hem neden hem de sonuçtur. Doğal durum, insanların başkalarının iradesine bağlı olmadan, doğa yasası çerçevesinde kendi eylemlerini düzenleyen, kendi mülkleri ve kendi kişilikleri üzerinde kendi kararlarını verdikleri bir özgür olma durumu olarak

¹⁵⁴ İlhan F. Akın, Devlet Doktrinleri, (İstanbul: Filiz Kitabevi, Tarihsiz), s.130-131.

¹⁵⁵ Şükrü Yıldırım ve Selim Çapar, "Hobbes ve Locke'un Devlet Düşüncesine Katkıları, Türk İdare Dergisi, sy 474 (2012): s.79.

¹⁵⁶ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 4.bs.(İstanbul: Say Yayınları, 2014), s.131.

açıklanabilir. Nitekim doğal durum, yaşayan insanların birbirleri üzerinde bir üstünlük ya da yetkisinin bulunmadığı bir eşitlik durumuna denilmektedir. Locke siyaset felsefesine doğal durumu açıklayarak başlamaktadır.

Locke'un teorisine göre doğal durum herkesin herkesle savaşı değildir aksine doğal durum yaşayanların barış içinde mülk, yaşam, özgürlük ve sağlık haklarının kendilerinin koruduğu ve ceza verme yetkisinin halkın kendisinin sahip olmasından dolayı haksızlık karşısında tarafsız bir şekilde yargılayan bir yargıç bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle insanlar aralarında ki bir meselede başvuracakları üst bir merciden mahrumdurlar. Her insanda ortak olan akıl kendisine başvuran insana şunu söyler; tüm insanlar eşittir ve tüm insanlarda insanlık özü eşittir.¹⁵⁷ Hiç kimsenin diğerinin hayatına, hürriyetine, mülküne ve sağlığına zarar vermemesi gerekir. Bu doğal yasa her bir bireyin kendi varlığını koruma yasasıdır. Ve aynı zamanda her insan Tanrı'nın bir varlığı olmak bakımından bir "kişi"dir.¹⁵⁸ Ona göre özel mülkiyet hakkı sivil anayasadan öncedir. Kendi vücudunu yani doğuştan sahip olduğu mülkiyetini koruma hakkı ile sonradan edindiği mülkiyeti koruma hakları birbirine özdeştir. Çünkü onun kişiliği artık dönüştürülen şeylere karıştırılmıştır. Bir insanın emeğinin karşılığı olan özel mülkiyet aynı zamanda onun özgürlüğünün somutlaşmış bütünüdür. Fakat ona göre bir insanın biriktireceği mülkiyetinde bir sınırı olmalıdır bu sınır doğal hakkın sınırı ile özdeştir.¹⁵⁹ Bu durumda insanlar neden dolayı doğal durumu bırakıp bir toplum yapısı oluşturarak bu toplumsal organizasyonu da devletle otoritesiyle güvence altına almışlardır. Bunun temelinde Locke esas itibariyle paranın ortaya çıkışı ve ekonomik ilişkileri görmektedir.¹⁶⁰ Bu dönemde insanlar zekâ ve kabiliyet farklılıklarından dolayı farklı zenginliklere sahip olmuşlar ve eski yasaya göre davranışları kaybetmişlerdir. Artık hak ihlalleri doğal yasalar altında tutulamaz noktaya gelmiştir. Bu huzursuz ve güvensiz durumdan sözleşme yaparak medeni duruma yani devlete geçiş yaparlar.¹⁶¹ Diğer taraftan insanların sivil topluma geçişteki motivasyonları şu da olabilir: insanların devlet

¹⁵⁷ İdil Su Ekmekçi, "John Locke'un Liberalizm Kuramı Üzerine", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, sy 205-214 (2013): s.206.

¹⁵⁸ Zabunoğlu, "Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke'un Devlet Anlayışı", s.435-436.

¹⁵⁹ Solmaz Zelyüt, *Dört Adalı (Hobbes-Locke, Berkeley-Hume)*, 2.bs.(Ankara: Doğu-batı Yayınları, 2010), s.72-73.

¹⁶⁰ Recep Batu Günör, "John Locke'un Doğa Durumu Düşüncesinin Eleştirel Bir Bakış", The Journal Of Academic Social Science Studies, International Journal Of Social Science, sy 44 (2016): s.345.

¹⁶¹ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, 12.bs.(Ankara: Adres Yayıncılık, 2009), s.275.

halinde birleşmeleri ve kendilerini bir devlet idaresi altına sokmalarındaki amaç, kendi mülkiyetlerini korumaktır. Bu yüzden yazılı yasalara sahip olmak istemişlerdir.¹⁶²

Locke'a göre diğer insanları düşünme ve başkalarının yararını gözetme eğilimini bozan sonraki gelişmeler devlet eliyle düzeltilmek istenmiştir.¹⁶³ Locke, doğal durumu; iyi niyet, barış, koruma ve karşılıklı yardım olarak ifade etmektedir. Locke'a göre, doğal durumda bireyler haklar bakımından eşittir. Bir yönetimin olmaması durumunda bile insanların bir arada yaşaması mümkündür. Doğal haklar teorisyeni olan Locke, doğal hakların temeline bireyi koyarak, bütün bireylerin; yaşama, mülkiyet, sağlık ve özgürlük haklarına sahip olduklarını belirtmektedir. Ayrıca doğal haklar içerisinde yer alan özgürlük hakkı olmadan insan ne yaşama hakkına ne de mülk edinme hakkına sahip olabilir. İnsan doğuştan sahip olduğu doğal haklardan vazgeçemeyeceği gibi devretme ya da değiştirme hakkına da sahip değildir.¹⁶⁴

Locke doğal durumu, insanların güven içinde, birbirleriyle eşit haklara sahip ve birbirlerinin haklarını yok etmeden ve kısıtlamadan özgürce yaşadıkları durum olarak nitelendirmektedir. Buradaki özgürlük durumu insanların istedikleri her eylemi, mesela diğerini mülkiyetine tecavüz etmek gibi bir durumu gerçekleştireceği bir durum değildir. Doğal durumunda ki özgürlük, insanların doğa yasasının izin verdiği eylemleri yapma özgürlüğüdür.¹⁶⁵ Buradan anlaşılıyor ki, doğal durumda yaşayan insanların her biri eşit ve tam bir hürriyet anlayışına sahiptirler.

Doğa yasası, belli bir dönemde oluşmuş geleneklerden ve göreneklerden hatta yönetimin oluşturduğu yasalardan bile farklıdır. Ancak bu yasaya göre davranışlarda bulunmak için insanların akıllarını kullanması gerekmektedir. Locke, doğa yasasının akıl ile algılanan bir yasa olduğunu belirtir.¹⁶⁶ Locke'un felsefe kavramları içerisinde yer alan doğa yasası, içerisinde hem ahlak hem de bilgi anlayışını barındırır. Locke,

¹⁶² Zelyüt, *Dört Adalı (Hobbes-Locke, Berkeley-Hume)*, s.73-74.

¹⁶³ Özlem, *Ahlak Felsefesi*, s.72.

¹⁶⁴ Çilingir, "*Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı*", s.43.

¹⁶⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 6.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s.485.

¹⁶⁶ Gönör, "*Locke'un Doğa Durumu Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış*", s.345.

doğal olanın rasyonel olduğunu belirterek, akıl yoluyla keşfedilen doğa yasasını Tanrıyla doğrudan ilişkilendirir. Locke' a göre insan doğa yasalarının ve Tanrı'nın varlığına akıl yoluyla ulaşılabilir.¹⁶⁷ Bu konuda Locke şöyle demektedir, akıl bize bu yasaları tanıtabilir, çünkü o yalnızca zihnimizin bir özelliği değil bizim bir parçamızdır. Akıl doğadaki düzenli işleyişi araştırdığında bu düzenliliğin üstün bir güç tarafından oluşturulduğunu dolayısıyla Tanrı'nın varlığına ulaşabilir.¹⁶⁸ Demek ki Tanrı'nın emirleri ile doğa yasası birbirleriyle uyum içerisindedir. Tanrı tarafından içimize konulmuş olan doğal düzende ahlak yasaları bulunmaktadır. Biz bunlara gözlem yoluyla veya deney sonucunda ulaşabiliriz.¹⁶⁹ İnsan doğasında bulunan sorumlulukları bilmeyebilir ya da Tanrı'nın vermiş olduğu yetileri doğru kullanmayabilir. Üstelik doğa yasası her yerde her insanda aynı bile olsa (insanlar farklı zekâ ve yeteneklere sahip olduğundan ürettikleri ve kazandıkları zaman içinde farklılaşacaktır ve böylece) insanların zamanla oluşturdukları normlar dolayısıyla yaşadıkları çevreye bağlı olarak hayat tarzları ve inançları birbirinden farklılaşırlar.¹⁷⁰

İnsan doğası gereği akıl sahibidir. Locke'a göre Tanrı'nın üstün iradesi akla ve mantığa dayanır. İnsanı yaratıp yaratmamak Tanrı'nın iradesindedir ama madem ki bir kere yaratmıştır, artık buyrukları da insan doğasına göre yani akıllı ve mantıklı bir yaratığa göre olmak durumundadır.¹⁷¹ Yukarıda vurgulandığı gibi insanda bir takım doğal haklar bulunduğunu akıl ve mantık deneyimlerine başvurduğumuzda çıkarmak mümkündür. Ona göre, insanoğlu akıl ve mantığı iyiye kullanabileceği gibi kötüye de kullanabilir. Ama aklını kötüye kullanan kişi bile edindiği bilgi ve inançlara karşı geldiğini anlar başka bir deyişle her insan akıllı ve mantıklı bir varlık olarak kendinde doğuştan bulunan birtakım ölçüler sayesinde kendisine vazife olarak düşen ahlak kurallarını kavrayabilir.¹⁷² Tüm bunlardan Locke'un epistemolojisini deneyciliğe (Tabula rasa) dayandırırken siyaset felsefesini doğuştan var olan haklara dayandırması arasındaki çelişkiyi uzlaştırmaya çalıştığını anlamaktayız bu uzlaşım insanın bazı

¹⁶⁷ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.103.

¹⁶⁸ Doğan ve Çakır, "*Bir Devlet Kuramı İnşası*", s.582-583.

¹⁶⁹ Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s.130.

¹⁷⁰ Çilingir, "*Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı*", s.37.

¹⁷¹ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.126-127.

¹⁷² Ayşe Sıdika Oktay ve Şeyma Benli, "*John Locke'da Akıl ve Vahiy İlişkisi*", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy 23 (2016): s.84-85.

deneyimlerden yola çıkarak kendi doğasında bulduğu ve hissettiği özgürlük, eşitlik, yaşama, mülk edinme ve sağlık haklarını kendisinde keşfetmesidir.¹⁷³

Locke, insan hayatına yalnızca aklın yön verebileceğini ya da insan eylemlerinin akla uygun olarak belirlenmesini savunmaktadır. Doğa yasası, doğal durumda olan bireylerin eylemlerine yön veren ve akılla keşfedilebilen bir ilkedir. Locke' a göre, akıl insanların kör içgüdülerinden kurtulmasını sağlayan ve insanların yaşamını akıl ve Tanrı'nın yasalara göre düzenleyen ayrıca insanı özgürlüğe götüren bir kılavuz konumundadır.¹⁷⁴

Doğal durumda yaşayan insanların, güven içinde yaşamlarını sürdürme ve kendi kararlarını verme noktasında özgür olmaları ve hatta insanların birbirleriyle eşit olarak yaşamlarını sağlayan şey doğaya ve insan fitratına koyduğu doğa yasasıdır.¹⁷⁵ Bu nedenle akılla ulaştıkları doğa yasası insanlara diğer insanlardan üstün olmadıklarını ve birbirlerinin özgürlük alanlarına tecavüz etmemelerini ve birbirlerinin hayati gereksinimlerine engel olmamaları veya birbirlerine zarar vermemesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁷⁶

Locke'un doğal dünyayı sınıflandırma ile ilgili olarak ortaya koyduğu teorisi, dünyada yaşayan varlıkların doğal türlerden meydana geldiğini ve bilimin yapması gereken ise varlıkları tek tek tespit edip, onların doğal yapısını incelemesi ve özünü araştırması noktasında ki Aristoteles'in teorisini çürütmek içindir. Aristoteles'in ifadesine göre doğal türler, evrende kendiliğinden gerçek bir varoluşla oluşmuşlar ve insanların yapması gereken şey ise bu türleri keşfetmek ve varlıkları gözlemlemektir. Locke açısından doğal dünya aslında küçük sistemlerden meydana gelen büyük bir mekanik sistemdir.¹⁷⁷ Nitekim kediler, köpekler ve diğer hayvanlar fiziğin temel

¹⁷³ Akın, *Devlet Doktrinleri*, s.130.

¹⁷⁴ Ellen Meiksins Wood, *Özgürlük ve Mülkiyet: Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, çev. Oya Köymen, 2, (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), s.130.

¹⁷⁵ Kılıç, "*Hobbes, Locke ve Rousseau'da 'Doğa Durumu' Düşüncesi*", s.105.

¹⁷⁶ Ağaogulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, s.485.

¹⁷⁷ Hüseyin Aydoğdu, "*John Locke'da Töz Problemi*", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy 36 (2019): s.200, <http://doi.org/10.30794/pausbed.530325>.

yasalarına göre işleyen küçük makinelerdir hatta doğada bulunan canlıların yapıları gereği birbirinden farklı olması, onların doğalarının aynı olduğu gerçeğini değiştirmez. Demek ki Locke'a göre doğa yasaları bir ve özdeştir.¹⁷⁸ Bundan ötürü doğa yasası, akılla keşfedilebilen ve insanların içine işleyen, sabit ve devamlı bir ahlak kuralı olduğu sonucuna ulaşabiliriz.¹⁷⁹ Locke'a göre Tanrı, insanları bir arada (toplum olarak) yaşamaya uygun olarak yaratmış ve hem insanların birbirleriyle iletişim sağlaması için hem de ürettiği kültürel değerlere gelecek kuşaklara taşıyacak olan dili vermiştir.¹⁸⁰

İnsanın doğası tek başına tüm ihtiyaçlarını karşılamaya uygun değildir. Bu nedenle insanlar topluluk haline gelip iş bölümü yaparak ve böylece toplum halinde yaşarlar. Doğal durum insanların karşılıklı ihtiyaçlarını karşıladıkları, dayanışma halidir. Locke'a göre, barış ve güvenin olduğu bir toplumda doğa yasasına uygun davranılmaması sonucunda ortaya çıkacak olan durum kaostur.¹⁸¹ Locke'a göre doğal yaşama dönemi özgürlüğün ve eşitliğin egemen olduğu bir dönemdir. Ona göre insanoğlunun aklından başka kendisini yönetecek üstün bir güç yoktur. Ama buradan doğal durumda insanların zorba olduklarını çıkartamayız. Bu insanların ilkel gereksinimlerinin baskısından başka bir şeye boyun eğmediklerini düşünmek doğru değildir. Doğal yaşama döneminde bir siyasal kurum tarafından düzenlenmiş yasalar bulunmasa da bu insan yapısı yasaların üstünde olan ve daha kesin doğa yasasının bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁸²

Her bakımdan birbirlerine eşit olan bireyler birbirlerinin canına, mülkiyetine, özgürlüğüne saygı göstermeyi öğrenmişlerdir. Hobbes'in ileri sürdüğü gibi sürekli bir savaş durumu söz konusu değildir tam aksine iyi niyetli ve yardımlaşan ve birbirini koruyan ve herhangi bir baskı olmadan akıl ilkelerine göre yaşayan insanlar söz konusudur. Bu insanlar iki temel hakka sahiptir.¹⁸³ Bunlardan birincisi varlığını

¹⁷⁸ Magee, *Büyük Filozoflar Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi*, s.131-132.

¹⁷⁹ Kına Bayoğlu, "*Doğa Yasası Ahlakî Bir Yasadır: John Locke*", s.202.

¹⁸⁰ Ali Emir Ergat, *Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi J. Locke ve G. Berkeley Örneği* (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2008), s.15.

¹⁸¹ Eda Çakmakkaya, "*Özel Mülkiyet Bağlamında Özgürlük Sorununa Bir Bakış: Locke ve Rousseau'da Köle- Efendi İlişkisi*", Dört Öge, sy 11 (2017): s.117.

¹⁸² Şahin, "*John Locke'un Toplum ve Devlet Anlayışı*", s.49.

¹⁸³ Kına Bayoğlu, "*Doğa Yasası Ahlakî Bir Yasadır: John Locke*", s.203.

sürdürme (hayat, hürriyet, mülkiyet, sağlık) hakkıdır. Diğerisi ise doğal yasalara karşı gelen cezalandırma hakkıdır. Ama bu toplumda barış asıldır ve esas olandır diye özetlenebilir. Doğal yaşama bir barış ve karşılıklı dayanışma dönemi olmasına rağmen insanlar doğal yaşamayı bırakıp yapay bir durum olan toplum haline niçin geçmişlerdir?¹⁸⁴ Buna ilişkin olarak Locke bunun cevabı yukarıda belirtilen insanın kendisine bulduğu doğal yasaya uymayanları cezalandırma hakkını devretmesidir. Bir insan kendisine karşı yapılan bir haksızlığı bizzat kendisi vermeye kalktığında kendi öfkesinden başka bir ölçüsü olmayabilir.¹⁸⁵ Bu durumda suç ve ceza arasında bir uyumdan söz edemeyiz. Kısacası doğal yaşamada bireyler haklarını korumak için kendinden başkasına güvenemez. Bu durumda özgürlük insanlığın geleceği için tehlikeli olmaya başlar. Sonuçta güven ancak iyi olan doğal yaşama döneminden daha iyi olan toplum durumuna geçmekle elde edilebilir.¹⁸⁶

Herkesin uyabileceği yasalar tarafsız yargıçlar ve güvenlik güçlerinin bulunduğu bir düzene geçmek insana daha emniyetli bir hayat sağlayacaktır. Bu durumda çözüm ortak bir adalet sistemi ve adalettir. Böylelikle Locke hem devletin ortaya çıkış gerekçesini hem de yıkılma sebebini ortaya koymuş olur.¹⁸⁷ Yukarıdaki ifadeden anlaşılıyor ki Locke'a göre, insanlar sahip oldukları haklara ancak doğa yasasının izin verdiği ölçüde kullanabilir. İnsanların her istediğini yapma konusunda tam bir özgürlüğü yoktur. İnsan yalnızca kendi emeğiyle elde ettiği mülkiyetini istediği şekilde kullanabilir; fakat başkasının mülkiyetini kullanma ya da ona zarar verme gibi bir hakkı yoktur. Bu konuyu Locke "Yönetim Üzerine İkinci İnceleme" adlı eserinde şu şekilde ifade etmektedir: İnsanların sahip olduğu haklarını diğer insanlara karşı koruması ve kendi sahip olduğu haklarını koruduğu gibi diğer kişilerin de haklarını tehlikeye atmaması gerekir.¹⁸⁸ Anlaşılıyor ki Locke'a göre, doğal durumda yaşayan insanların sahip olduğu hakların korunması ve diğer insanların hakları üzerinde bir yönetim

¹⁸⁴ Blandine Kriegel, *Klasik Siyaset Felsefesi Metinleri Rönesans'tan Fransız Devrimi'ne*, çev. Zühre İlkelen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s.105.

¹⁸⁵ Erol Kuyurter, "John Locke" İçerisinde Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Zizek'e, ed. Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç (Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2013), s.253.

¹⁸⁶ Günör, "John Locke'un Doğa Durumu Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış", s.347.

¹⁸⁷ Akın, *Devlet Doktrinleri*, s.131-132.

¹⁸⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.16.

hakkının bulunmayışı dolayısıyla insanların başkalarına zarar vermenin doğru olmadığını ileri sürmektedir.

İnsanlığın doğal durumunda bir birey başka birinin yapmış olduğu bir kötülükten ötürü onu cezalandırma hakkına sahipse herkes aynı cezalandırmayı yapabilecek durumdadır. Bu ise kaosa sebep olacağından dolayı devlet ve adalet sistemi zorunlu hale gelmiştir.¹⁸⁹ Doğal durumda eksiksiz bir eşitlik durumu olarak gören Locke aynı zamanda doğal durumda insanların birbirlerinden üstün olmadığını hatta diğer insanlar üzerinde herhangi bir yargılama haklarının bulunmadığını ve doğa yasasının izin verdiği ölçüde, insanlar eylemlerini özgürce gerçekleştirebilirler.¹⁹⁰

Locke, doğal durumda, siyasal bir gücün olmaması ve herkesin eşit durumda olduğu için cezalandırma gücünün bireye ait olduğunu söylemiştir. Her bir bireyin ceza verme yetkisi olduğunu belirterek, yasanın çiğnenmesine engel olmaya çalışılmıştır. Doğal durumda, doğa yasasını çiğneyen herkes aynı şekilde cezalandırılabilir.¹⁹¹ Bu durumda insanlarda bulunan tutku ve intikam duyguları, saldırıya uğrayan kişinin saldırganına verdiği cezada aşırıya kaçmasına sebep olabilir. Bundan dolayı doğa yasasını çiğneyenlere ya da önlemeye yönelik bir cezalandırma yapacak bireylerden bağımsız gücün bir adalet sisteminin ve yasaları uygulama gücünün gerekliliğine vurgu yapar. Hakkı ihlal edilen herkesin saldırganı yargılama ve ceza verme hakkı vardır. Fakat hem davacı hem de ceza verenin aynı kişi olduğundan burada adaletsizlik doğar. Locke' un ifadesiyle, doğal durumdan devlet düzenine geçmeye karar verme nedenlerinden biridir.

Locke' a göre insanların diğer insanlarla bir araya gelerek toplum oluşturmak istemelerinin temelinde, insanların doğal olarak sahip olduğu (yaşam, mülkiyet, özgürlük ve sağlık) hakları güvence altına alma isteği vardır demektedir.¹⁹² Ancak bu hakların kullanımı konusunda bir belirsizlik olduğundan ve diğer insanların bu haklara

¹⁸⁹ Bayar Bravo, “Thomas Hobbes ve John Locke’un Doğal Hak Anlayışı”, s.75.

¹⁹⁰ Kriegel, *Klasik Siyaset Felsefesi Metinleri Rönesans’tan Fransız Devrimi’ne*, s.103.

¹⁹¹ Mehmet Evren, “Locke ve Rousseau’nun Doğa Durumu ve Mülkiyet Anlayışının Karşılaştırması”, İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy 6 (2015): s.37.

¹⁹² John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*, çev. Fahri Bakırcı, 2.bs.(Ankara: Ebabil Yayınları, 2012), s.103-104.

sürekli müdahale etmeleri sonucunda insanlar kendi mülklerinin kullanımı ve korunması noktasında kendi kararlarını vermede özgür olmayabilirler.¹⁹³ Dolayısıyla bu durumu terk etmek isteyebilirler. Demek oluyor ki Locke'a göre, insanların ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları elde ettikten sonra korumak istemelerinden dolayı toplumsal bir yapının gerekli olduğunun bilincindedir.¹⁹⁴

Anlaşıyor ki Locke'un felsefi sistemi içinde yer alan doğal yaşam, insanın doğa yasası çerçevesince özgürce kararlar alıp verdiği ve erdemli davranışlar sergilediği bir hayat yaşarken, siyasallaşmış toplumda daha çok adil bir yönetime gereksinim vardır.¹⁹⁵

İnsanlığın doğal yaşamı durumundaki, her insanın korunması mümkün olmadığından suçsuzun korunması tercih edilmelidir. Locke'a göre savaş durumu, bir toplumda ortak bir yargının olmadığı durumda bir başkasının kişiliği üzerinde güç kullanmasıdır.¹⁹⁶ Başka birini kendi iktidarının altına almaya çalışan kişi diğer bireyin özgürlüğünü, elinden aldığı gerekçesiyle kendini savaş durumuna sokar. Her şeyin temeli ise özgürlüktür. Bir kişinin özgürlüğünü elinden almak kişinin diğer tüm haklarını ortadan kaldırır. Demek oluyor ki ahlak fenomeni aslında doğal durumda yaşayan insanların sosyal bir evreye geçişini ifade etmektedir.¹⁹⁷ Anlaşıyor ki, insanların doğal yapısıyla (rasyonel doğasıyla) doğa yasası arasında bir paralellik söz konusudur.¹⁹⁸

2.2. Rıza

Locke, bütün insanların doğa yasasının ilkelerine göre hareket etmeyeceklerini kabul etmektedir. Akla uygun eylemlerde bulunmayan kişiler doğal durum yasasını ihlal ettiklerinden dolayı haksız eylemde bulunurlar. Başkalarının yaşama hakkını ihlal edebilirler ayrıca diğer insanların özgürlüklerini kısıtlayarak onları köleleştirebilirler.¹⁹⁹ Aynı şekilde diğer insanların mülkiyetlerine el koyabilirler veya

¹⁹³ Evren, "Locke ve Rousseau'nun Doğa Durumu ve Mülkiyet Anlayışının Karşılaştırması", s.34.

¹⁹⁴ Şahin, "John Locke'un Toplum ve Devlet Anlayışı", s.46.

¹⁹⁵ Timuçin, "John Locke'un Siyaset Anlayışı", s.22.

¹⁹⁶ Akarsu, "John Locke'un Devlet Felsefesi", s.74.

¹⁹⁷ Özlem, "Ahlak Felsefesi", s.72.

¹⁹⁸ Kına Bayoğlu, "Doğa Yasası Ahlakî Bir Yasadır: John Locke", s.203.

¹⁹⁹ Çakmakkaya, "Özel Mülkiyet Bağlamında Özgürlük Sorununa Bir Bakış: Locke ve Rousseau'da Köle-Efendi İlişkisi", s.117.

ipotek koyabilirler hatta başkalarının sağlık durumlarını bozacak tatbikatlar içine girebilmeleri doğa yasasını ihlal ettiklerine dair verilebilecek birtakım örneklerdir. Bu durumda insanlar sahip oldukları doğal haklara karşı herhangi bir saldırıda bulunanları cezalandırma hakkına sahiptirler.²⁰⁰ Locke, insanların ihtiyaçlarından fazla mülk elde etmeleri halinde diğer insanların yaşamsal haklarının kısıtlanacağından dolayı toplumsal bir yapının gerekli olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle mülkiyet hakkının, siyasi yapının oluşmasında etkili olduğu ifadesine ulaşılmaktadır.²⁰¹

İnsanların kendi emekleriyle özgürce mülk edinmek istemeleri kendilerine yeni bir alan yaratma isteği olduğunu ifade edebiliriz. Buradan hareketle toplumu sözleşme yoluyla oluşturmasının nedeni doğal durumun eksikliklerini yani insanların doğal haklarını herhangi bir saldırıya karşı koruma isteğidir.²⁰² Locke böylece doğal yaşamdan pozitif hukuka geçmiştir. Diğer bir deyişle doğal hakları devlet eliyle oluşturulan pozitif hukuk vasıtasıyla koruma altına almaya çalışmaktadır. Bu nedene bağlı olarak da pozitif hukuk oluşturmaya çalışmaktadır. Pozitif hukuk içerisinde, yasama, yürütme ve federatif kuvvetler yer almaktadır. Yasama erkinin yapmış olduğu yasa çerçevesinde toplum ve siyasal yapının (yasama, yürütme, federatif güç) yasaya uygun hareket etmesi gerekir.²⁰³

Locke'a göre toplum sözleşmesi, doğal durumda yaşayan insanların rıza göstererek oluşturdukları toplumsal yapıyla birlikte her bir bireyin diğer bireylere karşı belirli sorumluluk ve ödevlerinin olduğunu belirterek insanların çoğunluğun aldığı karara göre eylemlerde bulunacağı bir sözleşmeye olduğunu ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle Locke'un "Kökensel sözleşme" olarak nitelendirdiği bu durum aslında yeni bir sivil topluma geçişi ifade etmektedir.²⁰⁴ Sivil topluma geçişle birlikte insanlar toplumun oluşturduğu yasalara uymakla yükümlü hale gelmişlerdir.²⁰⁵

²⁰⁰ Yıldırım ve Çapar, "Hobbes ve Locke'un Devlet Düşüncelerine Katkıları", s.93.

²⁰¹ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.595.

²⁰² Çilingir, "Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı", s.40.

²⁰³ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.595-596.

²⁰⁴ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.596.

²⁰⁵ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci Tez*, s.90.

Locke'un kendi felsefi sistemi içerisinde oluşturduğu liberal düşüncesinin karakteristiğine paralel olarak sivil toplumu oluşturmada iki ayrı rızanın bulunduğu görülmektedir. Birincisi doğal durumunda yaşayan insanların toplumsal bir yapı oluşturmak için gösterdikleri açık rızadır. İkinci rıza ise insanların çoğunluğun kararına uygun davranışlarda bulunacaklarını taahhüt ettikleri örtük rızadır.²⁰⁶

John Locke mülkiyet kavramını çalışma kavramına bağlar. Ona göre yeryüzü Allah'ın insanlara birlikte faydalansınlar diye sunduğu birçok nimetti içinde bulunduran bir yapıdır. Doğası gereği rasyonel bir varlık olan insan yeryüzünde Tanrı'nın sunmuş olduğu imkânları çalışmasıyla sahip olur ve geliştirir. Nitekim insan emek vererek elde ettiği bu nimetin sahibi olur. Mülk edinmede "çalışma/emek" dışında insanların yapmış olduğu bir anlaşma ile veya otoritenin yapmış olduğu yasanın ilkeleri geçersizdir. Çünkü mülkiyetin kaynağı insanoğlunun emeğidir.²⁰⁷ Locke, insana verdiği yeryüzündeki nimetlerin ve topraktan edindiğimiz malların Tanrı'dan geldiği için kutsal olduğunu ifade eder. Hiç kimse başkasının elde ettiği toprağa ve sahip olduğu mülke zarar verip onu elinden zorla alamaz. Tanrı'nın insanlara yeryüzünde eşit bir şekilde yaşamaları için toprağı vermesi insanların doğal yaşama haklarını sürdürmeleri içindir. Dolayısıyla bu haktan herkesin eşit bir şekilde yararlanmasını ister. Bu durumda her bir insanın kendisine yetecek kadar mülk edinmesi insanın temel hakkıdır. Buradan hareketle insanların mülkiyet hakkı diğer insanların mülk edinme hakkı ile sınırlıdır.²⁰⁸ Bu nedenlerden ötürü devletin birincil ödevi toplumun varlığını korumaktan önce bu hakkı korumaktır. Çünkü siyasi iktidarın, insanların temel hakkı olan mülkiyet hakkını koruması, insanların temel yaşamsal ihtiyaçlarını koruduğu anlamına gelir. Bu yüzden elde edilen nimetler mülkiyet hakkı gereği miras da bırakılabilir.²⁰⁹ Sonuç olarak doğal durumda yaşayan insanların sahip olduğu, kendi yaşamını sürdürme, suçluyu cezalandırma hakkı ve edindiği mülkiyet hakkını koruma yetkisini devlete bırakmışlardır.

²⁰⁶ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.596.

²⁰⁷ Günör, "John Locke'un Doğa Durumu Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış", s.346.

²⁰⁸ Çakmakkaya, "Özel Mülkiyet Bağlamında Özgürlük Sorununa Bir Bakış: Locke ve Rousseau'da Köle-Efendi İlişkisi", s.115.

²⁰⁹ Akın, *Devlet Doktrinleri*, s.133.

Dolayısıyla devleti oluşturan bireyler aynı zamanda yönetim biçimi olarak hangi rejimin uygulanması gerektiğine doğal olarak karar vereceklerdir.²¹⁰ Liberal öğretinin filozofu olan Locke'a göre mülk sahibi bireylerin devlete terk ettikleri hak sadece cezalandırma hakkıdır. Ona göre doğal yaşama ile toplum sözleşmesi arasında karşılıklı bir uyum vardır. Dolayısıyla doğal yaşama bir barış ve düzen çağı olarak kabul edilirse daha sonradan yapılan mukavele ile toplum sözleşmesi sınırlı, her zaman geri alınabilecek, özgürlükten ve mülkiyetten yana bir anlaşma olarak ifade edilebilir. Çünkü doğal yaşamdan toplumsal yaşama geçişi açıklamak için toplumsal sözleşmeye başvurmaktan başka çıkar yol yoktur.²¹¹

Barış içinde yaşayan bireylerin bir egemenliğe boyun eğmeleri ancak çoğunluğun iradesiyle gerçekleşen bir sözleşmeyle olabilir. İnsanlar arasında genel bir arzu ve karşılıklı onay olmadan bir toplumsal yapı ortaya çıkamaz. Eğer insan özgür ise üstün bir kuvvete, toplum ve devletin yasalarına bağlanması kendi isteğiyle olabilir.²¹² İnsan özgür olmazsa yaptığı davranışlar ya başkasının emiri altında ya da zorlaması ile olur. Locke Hobbes'un tam karşıtı olarak devlet ve yasaya mecburi bir itaati değil gönüllü bir bağlanmayı esas olarak kabul eder. İşte bu birey devletten var oluş gerekçesine uygun olarak görevlerini yerine getirmesini daima bekler.²¹³

Akıl sahibi olan ve doğa yasasının ilkelerine uygun hareket eden insan, sahip olduğu doğal hakların korunması ya da daha rahat bir yaşam sürmeleri için rıza göstererek oluşturdukları toplumsal yapı sayesinde, yönetim ilkelerini ve siyasal meşruiyetin de temel taşlarını oluşturur.²¹⁴ Locke'a göre insan, doğal yaşamdan toplumsal yaşama geçip oradan da siyasal bir düzene ulaşması sonucunda siyasal yapıya verilen haklar sayesinde toplum adına yasalar yapmaya başlamış olur.²¹⁵

²¹⁰ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.596-597.

²¹¹ Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi*, s.522.

²¹² Zelyüt, *Dört Adalı (Hobbes- Locke, Berkeley- Hume)*, s.73-74.

²¹³ Akın, *Devlet Doktrinleri*, s.134-135.

²¹⁴ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.597.

²¹⁵ Akdemir, "Sivil ve Politik Toplumun Kurucu unsuru Olarak Toplum Sözleşmesi: Hobbes ve Locke Örneğinde Karşılaştırmalı Analiz Denemesi", s. 342.

İktidar tamamıyla toplumda ise buna demokrasi denir. Yasa yapma yetkisi azınlığın elindeyse buna oligarşi denir. Eğer yasa yapma yetkisi tek kişideyse monarşi kurulmuş olur. Medeni bir toplumda yönetim biçimi ne olursa olsun yasama, yürütme ve federatif kuvvetlere rastlarız. Onların en önemlisi yasamadır. Çünkü yasama bireyleri korumak için devlet gücünü yönlendiren kuvvettir. Anlaşıyor ki Locke'a göre önemli olan bireylerin temel hak ve hürriyetlerini koruyan yasamadır. Çünkü yasama devlet gücünü yönlendiren kuvvettir. Ve bu kuvvet keyfe göre yürütülen bir erk değildir.²¹⁶ Bu durumda yasama bağımsız olduktan sonra yürütme vazifesinin nasıl icra edileceği önemli değildir. Dolayısıyla insanların sivil bir toplum ya da siyasal bir yapı oluşturmak istemelerinin temelinde kendilerini güvende hissetme ihtiyacı vardır. Nitekim bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları devletin temelinin doğa yasasına bağlı olması devleti oluşturan bireylerin devlete karşı direnme hakkının olmadığı anlamına gelmez.²¹⁷

Locke, devleti bir sözleşmeye bağlamakla birlikte iki ayrı anlaşmadan söz etmektedir. Bunlardan ilki, toplumu oluşturmak, ikincisi ise bir commonwealth katılmak veya bir birlik kurarak siyasal bir toplum oluşturmak içindir. Bu anlaşmayla bir toplum mu yoksa bir hükümet mi oluşturmak istediğini açıkça belirtmemiştir.²¹⁸ Ancak ikinci denemesinde toplum ve hükümeti aynı sözleşmeye bağlamamaktadır. Doğal yaşamadan toplum durumuna geçerken bireylerin yalnızca cezalandırma hakkını bıraktıklarını söylemiştik. Durum böyle olunca diğer hakların herkesin kendine göre yorumlaması sonucunda bir takım kargaşa ortaya çıkacaktır. Bu durumda oluşturulan yönetim insanlara bir yasa bunu uygulayacak bir yargıç ve yargıcın buyruklarını uygulayacak bir kuvvet zorunlu olur. Bireyler yargılama haklarını sivil topluma aktardı diye özgürlüğünden ve mülk edinme haklarından mahrum bırakılamaz.²¹⁹ Devlet, kendisine verilen hakları kötüye kullanmaya kalkıştığında kişilerin devlete karşı direnme hakkı ortaya çıkar. Kısacası yurttaşlar sözleşmeden vazgeçme ve doğa durumuna dönme ve

²¹⁶ Çakmakçaya, “Özel Mülkiyet Bağlamında Özgürlük Sorununa Bir Bakış: Locke ve Rousseau'da Köle-Efendi İlişkisi”, s.119.

²¹⁷ John Rawls, *Lectures One The History Of Political Philosophy*, ed. By Samuel Freeman (Cambridge, Massachusetts And London England: The Belknap Press Of Harvard University Press, 2007), s.107.

²¹⁸ Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda Ve Yeniçağda*, 4. Kısaltılmış Basım (Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, 1995), s.341.

²¹⁹ Akdemir, “Siyasal ve Politik Toplumun Kurucu Unsuru Olarak Toplum Sözleşmesi: Hobbes ve Locke Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi”, s.343.

özgürlük hakkını elinde bulundurmaktadır. Kısacası Locke'un siyaset felsefesinde ağır basan taraf kamu değil kişidir.²²⁰

Locke'a göre, insanların rıza göstermesiyle oluşturulan toplum sayesinde oluşturulmuş olan ortak yargı gücüyle, kendilerini hem iç hem de dış tehditlerinden korurlar. Sivil toplumun oluşması için rıza kavramının önemli olmasının nedeni, Locke'un "Hükümet Üzerine Birinci İnceleme" adlı eserinde Sir Robert Filmer'in "Patriarcha" kitabında savunduğu siyasal iktidarın temelini babalık iktidarını ya da Kutsal Kitabın olduğu düşüncesini çürütmeye çalışmasıdır.²²¹ Rıza, sivil bir yapı oluşturmak için kullanılmasının yanı sıra yönetimin devamlılığı içinde gerekli olarak görülmektedir. Locke, egemenliğin tek bir elde toplanmaması gerektiğini, yasama ve yürütme güçlerinin birbirlerini denetleyen ve dengeleyen bir yapıda olması icap ettiğini savunmaktadır.²²²

2.3. Toplum Sözleşmesi

Klasik siyaset düşüncesinde toplum sözleşmesi, insanların doğuştan sahip olduğu haklarının korunması ve doğal durumda sahip olduğu haklarının bir kısmını sivil topluma bırakmaya rıza göstermesidir. Ayrıca toplum sözleşmesiyle oluşan devletin, insanların temel haklarını güvence altına alarak bu hakları koruması için insanların, devletin koymuş olduğu yasaya uymaları ve bu yasa doğrultusunda cezalandırma hakkının devlette olduğunu bilmeleri gerekir. Hatta bu toplum sözleşmesini onaylayan kişileri bağlayan bir yapıdır.²²³ Bununla birlikte Locke, devletin kendi alanını sınırlayan bir toplum sözleşmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir.²²⁴ Fakat Locke'un ortaya koyduğu toplum sözleşmesiyle ilgili bir belirsizlik vardır. Sözleşmenin tek aşamalı mı yoksa çift aşamalı olduğu açık olarak belirtilmemektedir. Dolayısıyla bu sözleşmenin

²²⁰ Akın, *Devlet Doktrinleri*, s.135-136.

²²¹ John Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, çev. Fahri Bakırcı (Ankara: Kırilangıç Yayınevi,2007), s. iv.

²²² Arslan, *Felsefeye Giriş*, s.218.

²²³ Cécile Fabre, "*Social Contract (Toplum Sözleşmesi)*", çev. Mehmet Fatih Deniz, *Felsefe Arkivi Dergisi*, sy 48 (2018): s.123.

²²⁴ Mahfi Eğilmez, *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*, 4. bs. (Ankara: Remzi Kitabevi, 2018), s.87.

tek veya çift aşamalı olması, siyasal bir devlet düzenine bir ya da iki aşamadan ulaşılması yapılan bu sözleşmenin sonucu açısından bir farklılık yaratmamaktadır.²²⁵

Yukarıda temas edilen Filmer'in düşüncesine göre insanlar doğuştan hiçbir şekilde özgür olarak dünyaya gelmezler. Filmer, prensleri bunun dışında tutar ve onların özgür olarak doğduklarını ifade eder. Dolayısıyla prenslerin dışında kalan insanların özgür olarak dünyaya gelmedikleri için yönetim ve hükümet hakkındaki konuşmaları ve seçme hakkının olmadığını diğer bir ifadeyle onların köle olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle Filmer'in mutlak monarşiyi savunduğuna ulaşabiliriz.²²⁶ Filmer, ilk olarak babalık hakkının ilk insan Âdem'e Tanrı tarafından verildiğini ve Âdem'in soyundan gelen kişilerin aynı babalık hakkına sahip oldukları için çocuklar üzerinde otorite kurma hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir.²²⁷ Filmer, yönetim hakkının yanında mülkiyet hakkının da Tanrı'nın Âdem'e vermiş olduğu bir hak olarak görmektedir. Bu görüşün temelinde, mülkiyet hakkının başlangıçta herkes için ortak ise bu hakkın özel mülkiyete çevrilmesi için yeryüzünde yaşayan bütün insanoğlunun rızası (onayı) gerekir ki bunu ortaya koyacak ne kesin bir kanıt ne de bunun gerçekleşmesi için bir imkân vardır. Dolayısıyla Filmer, mülkiyet hakkının Âdem'e verilmiş bir hak olduğunu savunmaktadır.²²⁸

Filmer'e göre mutlak monarşi, ilk insandan (Âdem'den) itibaren geçerli olan en iyi yurttaşlık biçimidir. Bu anlayışa göre, "kralın yetkisi yasaların üzerindedir". Diğer taraftan "mükemmel bir krallık anlayışı içinde yaşamak yalnızca kralın yönetme hakkı bulunduğu her yeri kendi iradesine göre yönetmesinden ortaya çıkabileceğini hatta kralın halkı üzerinde babalık hakkının bulunduğunu ve bu hakkı ne geleneksel ne de yazılı yasaların ortadan kaldıracağını ifade etmektedir.²²⁹ Filmer'in savunduğu monarşide iktidarın meşruiyetin temelinde "doğal babalık" prensibi vardır. Filmer'in ortaya koymuş olduğu bu teori, Tanrı'nın yönetimi Âdem'e ve onun soyundan gelen kişilere vermesi ve bu duruma kimsenin itiraz etme hakkının bulunmadığıdır. Hatta

²²⁵ Ağaogulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, s. 494.

²²⁶ Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s.1-5.

²²⁷ Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s.8.

²²⁸ Wood, *Özgürlük ve Mülkiyet*, s.302.

²²⁹ Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s.9.

Filmer, halkın köle olduğunu ifade etmektedir. Locke, ortaya koymuş olduğu toplumsal sözleşmeyle Filmer'in bu teorisini reddetmektedir.²³⁰

Locke, insanın doğuştan sahip olduğu özgürlük, yaşama, mülk edinme ve sağlık haklarının herkeste eşit olarak bulunduğunu belirterek köleliği reddetmiştir. Sosyal kontrata insanların rıza göstermeleri gerektiğini ve insanlarda mevcut bulunan doğal hakların güvence altına alınması bağlamında aralarında uzlaştıkları bir sosyal sözleşmenin olması gerektiğini de savunmuştur.²³¹ Mutlak monarşi yönetiminin, gerçek bir sivil toplumla uyumsuz olduğu açıkça görünmektedir.

Monarşiye (mutlakiyet/absolutizm) karşı olan Locke, güçler ayrılığını (yasama-yürütmeyi-federatif) savunduğu için liberalizmin öncüsü olan kişiler içerisinde yer almaktadır.²³² (Eskiden Türkçemizde hiçbir yasayla kayıtlanmamış olan anlamında mutlakiyet sözcüğü kullanılırdı. Daha sonra padişahların sınırsız yetkileri anayasa ile sınırlandırılarak şartlı yönetimi altında meşrutiyet anlamında kullanılmıştır.²³³) Locke, mülkiyet hakkının temelinde eşitlik ve özgürlük anlayışının var olduğunu belirtir ve bunların temellendirmek için toplum sözleşmesine başvurur.²³⁴ Liberalizmin öncüsü olarak kabul edilen Locke, insanların istese bile asla vazgeçemeyecekleri temel haklarının bulunduğunu belirtir. Bu haklar bir insanı insan kılan temel nitelikler durumundadır. Bundan ötürü devlet denilen mekanizma bu hakların güvencesi olmalıdır. Aksi halde Locke'a göre devlet, meşruiyetini (legality/hukuksallık) kendi elleriyle yok etmiş olacaktır.²³⁵

Locke'un belirttiğine göre siyasi iktidarın varoluş gerekçesi şudur: Mülkiyet hakkının sınırlarının düzenlenmesi ve ceza konusundaki haksızlığı ortadan kaldıracak bir yasanın gerekli olduğunu ifade etmektedir.²³⁶ Dolayısıyla Locke, devlet felsefesinin

²³⁰ Akdemir, "John Locke'un Liberal Siyaset Felsefesinin Metafizik Arkapları", s.193-194.

²³¹ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Felsefesi* (İstanbul: Alternatif Üniversitesi Ağaç Yayıncılık, 1993), s.66.

²³² Zabunoğlu, "Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke'un Devlet Anlayışı", s.432.

²³³ Levent Gönenç, "Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 50, sy 1(2001): s.132.

²³⁴ Aybek, *Siyaset Felsefesine Giriş*, s.59.

²³⁵ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda*, s.342-346.

²³⁶ John Locke, *Second Treatise Of Government* (The Project Gutenberg Ebook, 2012), s.4.

temel problemlerine ve ahlakî konulara “doğal haklar” yönünden bakmaktadır. Locke’a göre insan, eşit ve özgür olarak dünyaya gelmiştir. Bu nedenle eşitlik ve özgürlüğü toplumsal yaşamın temeli olarak görmektedir. Toplum sözleşmesi, her bir bireyin mülkiyet hakkını koruması ve toplum içinde barışının sağlanması için yapılmıştır.²³⁷

Locke, liberal düşüncelerin ailede başlayan bir eğitim süreci olduğunu ifade etmektedir. Nitekim çocuk, doğa yasasını aklıyla anlamaya başladığı an diğer insanlarla eşit hale gelir. Diğer bir deyişle çocuk kendi kararlarını alınca kadar ebeveynlerinin anlayışı çerçevesinde özgürdür. Daha sonra yetişmiş bireyler ailenin verdiği eğitim ve edindiği bilgiler sayesinde aklını kullanarak neyin iyi neyin kötü olduğuna karar verebilir.²³⁸ Locke’a göre doğa yasasına uygun davranmak, aklın doğasına uygun davranmakla eş değerdir. Dolayısıyla doğal durumda yaşayan insanın düşünmeyi terk ederek uyması gereken doğa yasasını terk etmeleri Tanrı’ya karşı olan sorumluluklarının yerine getirilmemesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden yasayı çiğnemek ya da doğa yasasına uygun davranmamak suç olarak nitelendirilmektedir.²³⁹

Doğal durumdan uygar (medeni) duruma geçişin nedeni, insanların temel haklarının korunması ve insanların yaşam standartlarını artırma isteğidir. Diğer bir deyişle toplumsal yapının temel amacı, insanların doğuştan sahip olduğu hakları koruma altına almak ve haksız cezalandırmanın önlenmesidir.²⁴⁰ Devletin varoluş gerekçesi doğal hukuku ya da yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının korunmasıdır. Eğer devlet olmazsa herkesin sahip olduğu hakları kendisinin korumaya çalışması toplumda kaos meydana getirir. Bu durumdan kurtulmak için uygarlık durumuna geçilmesi bir zarurettir.²⁴¹

Doğal durumda eşit ve özgür olan bireyler, kendi yaşamsal ihtiyaçlarını giderecek kadar mülk edinme hakkına sahiptir. Bununla birlikte kendi ihtiyaçlarından

²³⁷ Locke, *Tolerans Üzerine Bir Mektup*, s.110.

²³⁸ Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi*, s.516-517.

²³⁹ Fahri Bakırcı, *John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı*, 1.bs.(Ankara: Babil Yayıncılık, 2004), s.19-23.

²⁴⁰ Akdemir, “*Sivil ve Politik Toplumun Kurucu unsuru Olarak Toplum Sözleşmesi: Hobbes ve Locke Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi*”, s.343.

²⁴¹ Aybek, *Siyaset Felsefesine Giriş*, s.60.

fazla mülk elde etmesi veya bu mülkü çürütmeleri diğer bireylerin yaşamsal ihtiyacını kısıtlayacağı için bu durum doğa yasasına aykırıdır.²⁴² Paranın ve ekonominin ortaya çıkması insanların haksız ve ihtiyaçtan fazla mülk edinmelerine olanak sağlamıştır. Dolayısıyla bu durumu önlemek ve sahip oldukları hakları güvence altına almak için kendi rızalarıyla oluşturacakları bir toplum sözleşmesine ihtiyaç duyarlar.²⁴³ Toplum sözleşmesi yapıldıktan sonra insanların sahip olduğu doğal haklar güvence altına alınmış olur. Buradan hareketle doğal hukuk ve doğal ahlakın aynı kaynaktan diğer bir ifadeyle insanın sahip olduğu doğa yasasından ortaya çıkmış olduğu ifade edilmektedir.²⁴⁴

Etik alanda faydacılığı savunan filozoflardan biri olarak kabul edilen Locke'un ifade ettiği şekliyle, kurallara uymak hem kişi için hem de toplum için fayda sağlamaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin bireysel ve doğuştan gelen hak ve yararlarını ve çıkarlarını koruyacak bir sözleşmenin gerekli olduğunu vurgulamaktadır. İnsanların güven içinde bir arada yaşayabilmeleri için toplumun bu sözleşmeye rıza göstermesi gerekir. Anlaşıyor ki Locke toplumsal yaşamın temeline eşitlik ve özgürlük anlayışını yerleştirmiştir.²⁴⁵

Toplum sözleşmesi; insanların suçluya verdikleri cezaların tutarsız olması ve haksız elde edilen mülkiyetleri sınırlandırmak için doğal durumun sonlandırılması, yargılama ve cezalandırma hakkını topluma devrederek, doğal durumdan uygarlık durumuna geçişin sağlanması olarak ifade edilmektedir.

Toplum sözleşmesinin amacı, toplumda düzeni sağlayacak yasayı uygulamak ve insanların doğal durumda iken yaşadıkları haksızlıklar karşısında yargıç olma durumunu toplum sözleşmesi ile devlete bırakılmasını sağlamaktır. Yasa yapma yetkisini elinde bulunduranlar yönetimin diğer öğeleri içinde görece bir üstünlüğe sahiptir. Yasa

²⁴² Geçit, "John Locke'da Mülkiyet Hakkının Sınırları: Doğal Hukuk Temelinde Bir Değerlendirme", s.104.

²⁴³ Tuğcu, *Batı Felsefe Tarihi*, s.522.

²⁴⁴ David Miller, *Political Philosophy: A Very Short Introduction* (New York: Published In The United States By Oxford University Press Inc., 2003), s.70.

²⁴⁵ Mehmet Akkurt, "John Locke'un Siyaset Felsefesi Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni ve Amacı", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 2 (2021): s.134, <https://doi.org/10.20493/birtop.982596>.

koyucunun üstünde daha büyük bir şey vardır ki buna halk demekteyiz.²⁴⁶

Toplum olarak yaşamaya başlamış bireylerin kendi aralarında oluşturdukları bir yasa ya da insanların uyması gereken birtakım ilkeler vardır. Bu ilkelere uymayan kimseye ceza verecek bir yargı organı mevcut olduğundan buradaki topluluğa sivil toplum (civil/ civilization) adını vermekteyiz. Toplum durumuna geçmeyen kimseler doğal yaşamda yaşamaya devam ederler ve sahip olduğu hakları koruma ve suçluyu cezalandırma hakkını elinde bulundurur.²⁴⁷ Locke, doğal durum ya da doğa yasasının ilkelerinin ihlali sonucunda ortaya çıkan düzensizliği ve adaletsizliği ortadan kaldırmak için insanlığın sivil toplumu icat etmiş olduğunu belirtmektedir.

İnsanlar doğal durumdayken, önce sivil topluma ve daha sonra siyasal bir devlet düzenine geçmişlerdir. Bu devletin oluşumunu toplum sözleşmesine dayandıran Locke, bu sözleşmenin hem halkı hem de yöneticiyi kapsadığını belirtmektedir.²⁴⁸ Dolayısıyla insanlar mülklerini korumak ve suçluları cezalandırmak için toplumun oluşturduğu yasaya, yasama ve yürütme üzerinden başvururlar. Ancak aklın buldurduğu yasa aklın keşfettiği Tanrı yasasıyla uyumlu olmak zorundadır. Doğal durumda yaşayan insan özgür, eşit ve bağımsız kılınmıştır. Bu nedenle bireylerin onayı veya rızası olmadan mülklerine el konulamaz ve herhangi bir siyasal bir iktidarın altına girmeye zorlanamaz. Çünkü daha önceden de ifade edildiği gibi insanların sivil bir topluluğa girmek istemelerinin nedeni mülklerini güvenli bir şekilde kullanmak istemeleri ve birbirleriyle rahat, güvenli ve barış içinde bir yaşam sürme arzusudur.²⁴⁹

Locke'a göre her bir toplumun hukuki ve ahlaki ilkeleri tarihsel bir süreç içinde değişen koşullar ve şartlara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. İnsanların doğuştan sahip oldukları temel haklarının bir kısmını devlete bırakması ile devletin, insanların

²⁴⁶ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, çev. İsmet Özel, 5.bs.(İstanbul: Şûle Yayıncılık, 2009), s.223.

²⁴⁷ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.97.

²⁴⁸ Ernest Hırş, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, Uyarlayan: Selçuk Baran Veziroğlu, 3.bs.(Anakara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2001), s.192.

²⁴⁹ Murat Öztürk, "John Locke'un Siyaset Felsefesinde Doğa Durumu ve Ondaki Çıkış", *Anasay Dergisi*, sy 1 (2017): s.156-157.

doğal haklarını güvence altına alması için yasalar koyma, uygulama ve cezalandırılma hakkı gibi birtakım hakları ortaya çıkmaktadır.²⁵⁰ Ayrıca Locke, toplum sözleşmesinin insan yaşamına en az seviyede müdahale etmesi gerektiğini de belirtmektedir.²⁵¹

Locke'un düşüncesine göre devlet, bir bakıma doğal durumun eksikliklerini gideren bir yapıdır. Devlet denilen organizasyon doğal durumun yerine geçemez ama toplumun daha iyi bir yaşam sürmesine imkân sağlar. Sivil toplumun amacı, insanların zarara uğradığında bu durumu ortadan kaldırmaya yöneliktir. Çünkü siyasal otorite, bireylerin yaşamlarını, mülklerini ve özgürlüklerinin koruyucusu niteliğinde bir yapıdır. Aynı zamanda sivil toplumun içine girmiş kişilerden hiç kimse sivil toplumun koymuş olduğu yasalardan muaf değildir.²⁵²

Doğal yaşamda, aynı anda hem yargıç hem de suçlu olunamayacağından dolayı toplum durumuna geçiş yapılması gerekmektedir. Ayrıca doğal durumda yasayı uygulayacak tarafsız bir yargıya ihtiyaç duyulmaktadır.

Nitekim doğal yaşamda yaşayan insan kendisine saldıran kimseye karşı verdikleri cezaların düzenli ve belirlirli olmadığından bunun belirlenmesi ve mülkiyet hakkının korunması için insanların doğal durumu bırakıp, toplum tarafından oluşturulan yasalar çerçevesinde yaşaması gerekmektedir.²⁵³

Toplum tarafından oluşturulan yasalar, insanlar doğal durumdayken verilmiş özgürlük hakkına birçok yönde sınırlama getirir. Locke'un ifade ettiğine göre toplum sözleşmesinde devletin görevi, devleti oluşturan bireylerin taleplerini yerine getirmektir.²⁵⁴ Locke'un onaylamadığı monarşik yönetimlerde yönetici kendi çıkarlarını ön planda tutar ve ona göre hareket ederse ve yahut yasalara uymayıp halkın çıkarlarını düşünmediğinde halkın yasama gücünü değiştirme hakkı vardır. Güçlerin üstünde halkın gücü vardır. Örneğin; "Yönetici, meclisin aldığı herhangi bir karara ters

²⁵⁰ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.106.

²⁵¹ Enver Sinan Malkoç, "Siyasi Yönetimde Meşruiyet Sorunu", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 7, sy 15 (2017): s.94.

²⁵² Andrew Heywood, *Siyaset Teorisine Giriş*, çev. Hızır Murat Köse, 8.bs. (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), s.37.

²⁵³ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.133.

²⁵⁴ Hüseyin Arslan, "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme", s.189.

düştüğünde direnme hakkı ortaya çıkmaktadır.²⁵⁵ Ayrıca bu direnme hakkı, yöneticinin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, yasama erkinin çalışmasına engel olmak, yönetimi yabancı bir iktidarın eline bırakmak ve yasaları uygulama gücünü kaybetmesi durumlarında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ihtilal hakkı, halkın devlete vermiş olduğu haklarını geri alarak ya hukuka uygun yeni bir düzen oluşturmak ya da doğal durumdaki yaşantılarına geri dönmek için kullanılır.²⁵⁶

Toplum sözleşmesinin temelini bireysel insanı koyan Locke, özgürlük anlayışını, tüm meşruiyetin kaynağı olarak görür. Ve hatta devleti sadece halkın sivil çıkarlarını güvence altına almak için kurulmuş bir yapı olarak kabul eder. Dolayısıyla yönetimde kim olursa olsun doğa yasasına uygun olarak hazırlanmış olan anayasaya uygun hareket etmediğinde halk bu sözleşmeyi feshedebilir.²⁵⁷ Direnme hakkını ve toplumsal sözleşmeyi feshedebilme hakkını elinde bulunduran halk, iktidarın üzerinde yer alır. Fakat yönetim altında iken böyle bir şey düşünülemez şayet yönetimin dağılması durumunda halkın, iktidarın üzerinde olduğu” ifade edilebilir.²⁵⁸

2.4. Liberalizm ve Kuvvetler Ayrılığı

Liberal düşüncenin temelinde, özgürlük, mülkiyet ve yaşama hakkı gibi temel doğal haklar bulunur. Hatta bir bakıma insanların diğer hakları bu üç temel haktan türemiştir, ifadesi kullanılabilir. Çünkü bu temel haklar başka birine devredilemez.²⁵⁹ Buna karşın felsefe tarihine baktığımızda devletin meşruiyet (anayasaya dayandırılan bir iktidarın) temelini ilişkin farklı görüşlerin ortaya atıldığını görmekteyiz. Locke’un bu konudaki görüşü, devletin meşruiyetinin temelinde “toplum sözleşmesi” olduğudur.²⁶⁰

²⁵⁵ Didier, *John Locke Monografi*, s.58-59.

²⁵⁶ Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 4.bs. (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1996), s.205-206.

²⁵⁷ Güriz, *Hukuk Felsefesi*, s.189.

²⁵⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.160.

²⁵⁹ Güriz, *Hukuk Felsefesi*, s.188.

²⁶⁰ Akdemir, “*John Locke’un Liberal Siyaset Felsefesinin Metafizik Arkaplanı*”, s.187-188.

Locke, medeni duruma geçişle birlikte, devleti yönetecek kişiye verilen hakları, yönetici kendi çıkarı doğrultusunda kullanması hem toplumun hem de bireylerin temel hakkını tehlikeye sokacağını ifade eder. Yasa yapmayı elinde bulunduran kimselerin yürütmeyi ele geçirmek istemeleri ya da yasa yapan kimselerin yasaya uymaması ve yasayı yaparken kendi çıkarlarını ön planda tutmaları hem topluma hem de bireylere zarar verir. Dolayısıyla Locke bu tehlikenin yaşanmaması için yasa koyucuların yasa konulduktan sonra dağılması gerektiğini ifade etmektedir.²⁶¹

Yasama ve yürütmenin tek bir kişinin elinde bulunmasını toplumu ve devleti tehlikeye düşüreceğinden hareketle Locke, güçler ayrılığı ilkesini yani yasama, yürütme ve federatif iktidar güçlerinin birbirinden ayrı olması gerektiği görüşünü savunur.²⁶² Oysa yasama ve yürütme gücü, devleti diğer devletlere karşı temsil etmelidir ve yasama gücü olmadan bir devlet kurulamaz. Federatif iktidar; devletin dış politikasıyla ilgilidir. Locke, “yargı” gücünü ayrı bir erk olarak ele almamış olup yargı gücünü, yasa koyucu veya onun atadığı sulh hâkimi tarafından uygulanabilecek bir güç olduğunu ifade etmektedir.²⁶³

Devletin yönetim biçimi halk tarafından belirlenir. Devleti yönetmek için oluşturulan yasalar herkese eşit bir şekilde tatbik edilir. Buna karşın yasanın bireylerin doğal haklarının ve çıkarlarını koruması gerekmektedir.²⁶⁴ Bununla birlikte yasama, hiçbir şekilde yasa yapma hakkını ne başka bir kuruma ne de başka kişiye aktarabilir. Yasama iktidarı, devletin elinde bulundurduğu bir güç olmakla birlikte, bireylerin temel haklarını nasıl korunacağı hakkında yasalar yapan bir yapıdır. Ayrıca iktidar, barış ve savaş yapma hakkının yanında kişilerin her türlü işlemlerini yapma hakkını elinde bulundurmaktadır.²⁶⁵ Locke, yasama, yürütme ve federatif güçlerin, insanın mülkiyet, yaşam ve özgürlük haklarını eşit bir şekilde koruduğu zaman meşru olduğunu

²⁶¹ Yıldırım ve Çapar, “*Hobbes ve Locke’un Devlet Düşüncesine Katkıları*”, s.94-95.

²⁶² Ekmekçi, “*John Locke’un Liberalizm Kuramı Üzerine*”, s.210.

²⁶³ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci Tez*, s.85-86.

²⁶⁴ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci Tez*, s.89-90.

²⁶⁵ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.150-155.

belirtmektedir.²⁶⁶ Yasamayı meşru kılan doğal hakların vazgeçilmez olması aynı zamanda yasama iktidarının sınırlarını da oluşturmaktadır.²⁶⁷

Yürütme gücü, yerel yasaların toplum üzerinde egemen olmasını zorunlu kılmaktadır. Federatif iktidar ise başka milletlerden veya toplumlardan gelebilecek olan yarar ve zarara karşı kamu güvenliği ve çıkarı doğrultusunda hareket eder.²⁶⁸ Yasama erkinin içinde görev alan kişilerin sürekli bir araya gelip toplantı yapması gerekli olmadığı halde yürütme erkini oluşturan kişilerin, yasaya uyan veya uymayan kişilerin denetlenmesi için sürekli bir arada olmaları gerekir.²⁶⁹ Yönetim dış bir gücün saldırısıyla yıkılacağı gibi yönetimde bulunan kimsenin yetkisini kötüye kullanması gerekçeleriyle devlet yıkılma aşamasına gelebilmektedir.²⁷⁰ Dolayısıyla devletin yıkılmaması için yasama erkinin, kötü amaçlı bir yönetimi cezalandırma ve yürütmeyi geri alma hakkına sahip olması gerekmektedir. Aynı şekilde federatif ve yürütme erkleri de kendilerine verilen hakları kötüye kullanmaları halinde yasama erki verdiği görevi geri alma ve cezalandırma hakkına sahiptir.²⁷¹

Yasama erkinde görev alan kişiler seçimden sonra sıradan halk durumuna geri dönerler. Ayrıca yasamayı toplantıya çağırma hakkı yürütme erkinin elindedir. Dolayısıyla yeni yasalar yapılması veya halkı tehdit eden bir durumun önlenmesi için halkı seçime çağırarak yürütmenin yetkisi içindedir.²⁷² Yasama erki tarafından yürütme erkine verilen, yasama erkini toplantıya çağırma ve görevden alma yetkisi, yürütme erkini diğer erklerden ayrıcalıklı olduğu anlamına gelmez. Yürütmenin yasamayı toplantıya çağırma nedeni aslında sabit bir kuralın her durumda geçerli olmaması halkın güvenliğini tehdit edeceğinden dolayı bu durumu önlemek içindir.²⁷³

²⁶⁶ Doğan ve Çakır, “Bir Devlet Kuramı İnşası” s.582.

²⁶⁷Michael J. Sandel, *Public Philosophy Essays On Morality In Politics* (Cambridge, Massachusetts-London, England: Harvard University Press, 2005), s.115.

²⁶⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.155-156.

²⁶⁹ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 162.

²⁷⁰ Zelyüt, *Dört Adalı (Hobbes- Locke, Berkeley-Hume)*, s.75.

²⁷¹ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.162-163.

²⁷² Locke, *Hükümet Üzerine İkinci Tez*, s.132-133.

²⁷³ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.163-165.

2.5. Locke Felsefesi Açısından Yasa Kavramı

Locke' a göre insan kendi aklını kullanarak insanın doğasında var olan yasaya uygun ahlak kurallarını bulabilir. Çünkü ahlaki sistem içerisinde yer alan ahlak kuralları, bazen toplumun bazen de bilge bir insanın ya da Tanrı'nın ortaya koymuş olduğu kurallardır.²⁷⁴ Locke'a göre Tanrı, kendi varlığı hakkındaki delilleri evrene yerleştirmiştir. Dolayısıyla insan duyu algısı ve aklını kullanarak evrene yerleştirilen ipuçlarıyla Tanrı'yı kolaylıkla bulabilir. Hatta insan doğasında gerekli olan davranışları da deneyim sonrası ulaşabilir.²⁷⁵ Locke, zihnimizde doğuştan getirdiğimiz bir Tanrı düşüncesinin olmadığını ifade etmesine karşın ahlakî hayatı temellendirirken, Tanrı'nın var olduğu fikrinden hareketle ve tanrısal inanç sistemine başvurulmasını gerekli görmektedir.²⁷⁶ Ayrıca Locke'a göre ahlak kurallarının kaynağı, Tanrı'dır. İnsanların ahlakî kurala uymasını sağlayacak insan üstü bir yaptırımın olması gerekmektedir. Locke, Tanrı'nın koymuş olduğu, insanın doğasında bulunan yasayı akıl aracılığıyla bulabileceğini ifade etmektedir.

Locke açısından hukuk kavramı “meşru yetkiye sahip biri tarafından rasyonel varlıklar için hazırlanmış normlar bütünü” olarak ifade edilebilir.²⁷⁷ Locke, insanın yapmış olduğu eylemin sonucunun doğru ya da yanlış olduğunu belirleyen, üç çeşit yasanın olduğunu belirtir. Bunlar; saygınlık, sivil ve tanrısal yasadır.²⁷⁸ Locke' un ortaya koyduğu saygınlık yasası, sivil yasa ve tanrısal yasa birbirinden farklı türden yasalar olmasına rağmen bu üç yasa birbirleriyle ilişki içerisinde.²⁷⁹

Saygınlık yasası toplumun spontane oluşturduğu bir yasadır. Bu yasaya uygun hareket etmek “erdem” olarak nitelendirilmektedir. Sivil yasa ise devlet tarafından ortaya konulur ve mahkemeler tarafından yürütülür. Sivil yasa aslında saygınlık yasasının koymuş olduğu ilkeleri de göz önünde bulundurur ve bunun nedeni

²⁷⁴ İsmail Çetin, “*John Locke'da Ahlak Kurallarının Kaynağı*”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6, sy.6 (1994): s.168.

²⁷⁵ Cihan, “*John Locke'un Ahlak Üzerine Düşünceleri*”, s.102.

²⁷⁶ Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s.127.

²⁷⁷ John Rawls, *Lectures One The History Of Political Philosophy*, s.109.

²⁷⁸ Zelyüt, *Dört Adalı (Hobbes-Locke, Berkeley-Hume)*, s.68.

²⁷⁹ Özcan, “*John Locke'un Birey Anlayışının Felsefesi Temelleri*”, s.577-578.

mahkemelerin toplumun örf, adet ve geleneklerini dikkate almasıdır. İnsanların kendi akıllarını kullanarak veya vahiyden hareketle ulaşabilecekleri yasa, tanrısal yasadır.²⁸⁰

Locke'a göre doğal durumda yaşayan insanların sahip olduğu hakları belirlemede başvurdukları ve düzeni sağlayacak olan insanın yapısından çıkarılan yasadır. Bu yasa sadece belirli kişiler için uygulanan veya geçici olarak ortaya konmuş bir yasa değildir.²⁸¹ Dolayısıyla doğal durumda yaşayan herkes için geçerli olan, insanların birbirleriyle eşit haklara sahip olduklarını, kendi aralarında baskı ve tahribatın olmaması gerektiği açık bir şekilde ifade edilmiştir.²⁸²

Locke'un ifadesiyle, saygınlık yasası ve sivil yasa aslında tanrısal yasaya uygun kılınmalıdır. Tanrısal yasa, akıl aracılığıyla neyin doğru neyin yanlış olduğunu insana gösterir. Fakat bu üç yasa arasında zaman zaman uyumsuzluk bulunabilir. Bunun nedeni ise çevresel koşullar ve insanların tutkularıyla hareket etmeleridir.²⁸³ Locke'a göre ahlakın temeli akıl değildir. Çünkü aklın işlevi, duylardan elde ettiği verileri yorumlayıp bir çıkarım yapmaktır. Locke' un ifadesiyle akıl, ahlak kurallarını eksiksiz olarak koyamayacağından, ahlak kurallarının kaynağı akıl değil, Tanrıdır.²⁸⁴ Ahlak yasalarının temelinde insan tabiatının yasaları olduğunu belirten Locke, ahlaksal bir yargılama yapılabilmesi için bu yasanın ilkelerini göz önüne alarak bir cezanın verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Tanrı'nın koymuş olduğu ahlaki ilkelere, uygun davranışlarda bulunan kimseye ödül veya uygun davranışlarda bulunmayan kimseye ceza verileceği şeklinde bir yaptırımın olduğunu belirtmiştir.²⁸⁵ Locke, bu üç yasanın (saygınlık, sivil ve tanrısal yasanın) temel ilkelerini oluşturan, insanın doğasında bulunan doğa yasası ve onun temel değerleri olduğunu ifade etmektedir.

²⁸⁰ Zelyüt, *Dört Adalı (Hobbes- Locke, Berkeley-Hume)*, s.69.

²⁸¹ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s.221-222.

²⁸² Locke, *Hükümet Üzerine İkinci Tez*, s.29.

²⁸³ Zelyüt, *Dört Adalı (Hobbes-Locke, Berkeley-Hume)*, s.70.

²⁸⁴ Karakaş, "John Locke'da 'Doğa Durumu' Kavramının Tarihsel Arkaplanı", s.266.

²⁸⁵ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.193-195.

2.5.1. Saygınlık Yasası

Saygınlık yasası, erdem ve yozlaşmış olmanın (bir düşünceyi sorgulamadan kabul eden) bir ölçütü olup aynı zamanda bu yasa felsefi yasa olarak da adlandırılır. İnsanlar eylemlerde bulunurken bu eylemlerini insanların övgü veya kınamasına göre değerlendirilerek belirledikleri için yapılan eylemlerin ahlakî doğruluğunu belirlemede erdem ve erdemsiz olarak yargıladıkları yasa olarak ifade edilmektedir.²⁸⁶ Erdem ve yozlaşma, toplum tarafından belirlenen iyi veya kötü olarak adlandırılan norm doğrultusunda yapılan davranışların iyi olanına saygın ve kötü bir davranışa ise yozlaşmış olarak tanımlanır. Dünyanın her yerinde insanlar, topluma göre yapılan doğru eyleme erdemli, utanç verici eylemlere ise yozca davranış olarak nitelendirilmektedir. Erdem ve yozlaşma aslında toplumun belirlediği değer yargılarına, geleneklerine bakılarak toplumun onay vermesinden ortaya çıkmaktadır.²⁸⁷

Locke'a göre saygınlık yasası toplumdan topluma veya zamana göre farklılık gösterdiğinden ötürü bu yasanın kuralları birbiriyle çelişki içindedir.²⁸⁸ Nitekim bir toplumda erdemli bir davranış olarak görülen diğer toplumlarda yozlaşma olarak görülebilir. Erdemli olarak görülen davranış halkın övgüsünü ve saygısını kazanır.²⁸⁹

2.5.2. Sivil Yasa (Medeni Yasa)

Latince kökenli olan sivil kelimesi, şehir, kent anlamlarına gelen civitas (city, cite, site) kelimesinden türetilmiştir. Arapçada ise civitasın karşılığı medinedir. Şehir anlamına gelen medine sözcüğünden türetilen medeni kelimesi ise hukukta şu anlama gelmektedir. Medeni yasa bireylerin şahıs olmalarından kaynaklanan lehte ve aleyhteki hükümleri düzenleyen yasadır. Ayrıca sivil yasa anlamına gelmektedir. Latince civitas kelimeyle bağlantılı olan "civis" sözcüğü yurttaş, "civicus" sözcüğü yurttaşlarla ilgili, "civilis" sözcüğü ise yurttaşlara ait anlamına gelmektedir.²⁹⁰ Aynı zamanda sivil yasa toplumun içinde yer alan bireylerin eylemlerin iyi veya kötü olduğunu belirleyen bir

²⁸⁶ Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s.127.

²⁸⁷ Bakırcı, *John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı*, s.55-56.

²⁸⁸ Cihan, "John Locke'un Ahlak Üzerine Düşünceleri", s.110.

²⁸⁹ Bakırcı, *John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı*, s.57.

²⁹⁰ Fehmi Dinçer, "Uygarlık Tarihi", 2008, s.2.

ölçüttür. Diğer taraftan bu yasa çerçevesinde insanların yapmış olduğu eylemlerin sonucunda verilecek olan ödül ya da ceza, bu dünyada ve bu toplumda verilecektir.²⁹¹

Locke'un düşüncesine göre sivil yasaya uygun olarak yaşayan kimselerin özgürlüklerini, mülklerini dolayısıyla doğuştan sahip oldukları haklarını sivil yasa koruma altına almaktadır. Ayrıca devlet bu yasaya uygun davranmayan kimsenin haklarını elinden alabileceği gibi onları cezalandırma yetkisine sahiptir. Ancak sivil yasanın temelinde yer alan ve devletin haklarını belirleyen insan yapısında bulunan doğa yasasının ilkeleridir.²⁹²

Toplum sözleşmesi yoluyla kurulan devlet, yasa koyucu, pozitif yasaları ya da medeni yasayı oluştururken doğa yasasını mutlaka göz önünde bulundurmalıdır. Aynı şekilde insanların uyması gereken yasaların hareket noktası doğa yasasının ilkeleridir. Anlaşıyor ki doğa yasasının ilkeleri yalnızca doğal durumda yaşayan kimseleri kapsamaz, aynı zamanda diğer yasaların temelini oluşturma esnasında kaynak teşkil eder.²⁹³ Bundan ötürü yasa koyucunun belirlediği yasayı yerine getirmeye ve insanları bu yasaya uyum davranmaya zorlama yetkisini elinde bulunduran kişi toplumdan yetki almış yöneticidir. Bu yasaya uymayan kimselere cezai yaptırım uygulanması gerekir çünkü cezalar olmazsa yasanın herhangi bir yaptırım gücü yoktur.²⁹⁴

Siyasi bir yönetimin, insanların rıza göstermeleriyle birlikte oluşan toplumun belirleyici olduğu karar aracılığıyla insanların tek bir yönetim altında toplanması olarak ifade edilebilir. Nitekim insanlar arasında sözlü veya yazılı bir sözleşme olmadan siyasi bir yapı kurmak olanaksızdır.²⁹⁵ Nitekim bu yapının oluşturduğu sivil yasa, yabancılar üzerinde herhangi bir geçerliliğe sahip değildir.²⁹⁶

²⁹¹ Akdemir, "Sivil ve Politik Toplumun Kurucu Unsuru Olarak Toplum Sözleşmesi: Hobbes ve Locke Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi", s.343.

²⁹² Akkurt, "John Locke'un Siyaset Felsefi, Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni ve Amacı", s.134-135.

²⁹³ Bakırcı, *John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı*, s.54.

²⁹⁴ Locke, *Tolerans Üzerine Bir Mektup*, s.58.

²⁹⁵ Timuçin, *John Locke'un Siyaset Anlayışı*, s.35.

²⁹⁶ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.18.

2.5.3. Tanrısal Yasa

Locke'a göre ahlakın kaynağı Tanrı'dır. İnsan doğasının ve doğa yasasının kaynağını Tanrı oluşturmaktadır. Doğa yasası bir taraftan akıldır diğer taraftan vahiy yoluyla bildirilmiş Tanrısal yasadır.²⁹⁷ Locke, doğuştan getirdiğimiz herhangi bir bilginin olmadığını ve bilgiyi deney ve tecrübeden elde ettiğimizi ifade etmesine karşın mucizenin insanın aklını aşan veya insan yetilerinin anlama konusunda tam olarak yetersiz kaldığında vahyin bilgisine başvurulmasını gerekli görmektedir.²⁹⁸

Tanrısal yasa aslında Tanrı'nın, insanların eylemlerinin ölçütü olarak ortaya koyduğu yasadır.²⁹⁹ İnsanlar eylemlerinin doğru ya da yanlış olduğunun ölçütü olarak tanrısal yasanın ilkelerini kullanırlar. Tanrı koymuş olduğu yasa çerçevesinde ödül ve ceza verme hakkına da sahiptir. Bu yasaya uygun hareket edenlerin veya yasaya uymayanlar için hazırlanmış olan ödül ve cezanın verileceği yer ise adalet yurdu olan öteki dünyadır.³⁰⁰

Locke'a göre ahlakî doğruluğun ölçütü, insanların yapmış olduğu eylemlerin, tanrısal yasanın ilkeleriyle uyuşup uyuşmamasıdır. Bu karşılaştırmayla insan, Tanrı'nın koymuş olduğu yasa çerçevesinde kendi eyleminin doğru veya yanlış olduğunu da bilebilir ve belirleyebilir. Gerçekten de insan karşılaştırma yaparak aynı zamanda hangi davranışının mutluluk hangi davranışının mutsuzluk getireceğini belirler.³⁰¹ Bundan ötürü bir eylemin ahlakî doğruluğunun ölçütü Tanrı'nın ortaya koymuş olduğu yasaya bağlıdır.

2.6. Mülkiyet

Yaşama hakkı doğal bir hak olduğundan insanın yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu şeyleri doğanın sağladığı imkânlardan yararlanarak karşılama hakkının her insanda eşit olduğunu Locke ifade etmiştir.³⁰² İnsanın sahip olduğu ilk mülkiyeti

²⁹⁷ Bakırcı, *John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı*, s.206.

²⁹⁸ Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, s.187-188.

²⁹⁹ Bakırcı, *John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı*, s.52.

³⁰⁰ Ayşegül Akpınar, "*John Locke Felsefesinde Doğal Hukuk*", *Argumentum Hukuk Dergisi*, sy.42 (1994): s.7.

³⁰¹ Bakırcı, *John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı*, s.53.

³⁰² Özcan, "*John Locke'un Birey Anlayışının Felsefi Temelleri*", s.586.

bedeni olduğundan bu mülkiyetini kullanarak (vücudunun emeği ile) ürettiği her şey kişinin kendi mülkü haline gelmektedir. Bundan ötürü bir şeyin ortak mülkiyetten çıkarılabilmesi için emekle ona bir şeylerin katılması gerekir ve böylece diğer insanların o şey üzerinde sahip olduğu haklar ortadan kalkmış olur. Kişinin emeğini ortaya koyarak mülk elde etmesi diğer insanların yaşamsal faaliyetlerini kısıtlamaması gerekmektedir.³⁰³

Emek, her şeyin değerini belirleyen şeydir. Locke, doğal durumda mülkiyet kavramını geniş anlamıyla ele almış ve kişinin kendi egemenlik alanı içinde yaşama, özgürlük ve emeği ile edindiği mülkiyet haklarının bulunduğunu belirtmektedir.³⁰⁴ Buradan hareketle mülk edinmede sınırlılıkların olduğunu ifade edebiliriz. Kişi ancak tüketebileceği kadar mülk edinebilir. Kişinin edindiği mülkü çürütmesi doğa yasasını çiğnemesi anlamına gelir. Nitekim mülkiyet hakkını meşru kılan şey insanın emeğiyle elde edilmiş olmasıdır. Emek yoluyla mülkiyetin elde edilmesi aslında hem üretimi artırır hem de insanın ihtiyacından fazla mülkiyet edinmesinin önüne geçmiş olur. Dolayısıyla insanlar mülk edinmek için başkalarının yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar mülk bırakmak zorundadır.³⁰⁵

Mülkiyet anlayışını bozan durum paranın ortaya çıkması ve paraya değer yüklenmesinden dolayı da çoğunluğun aldığı bu karara uymaya rıza göstermeleri diğer bir ifadeyle örtülü bir onay verilmesidir.³⁰⁶ Locke'a göre medeni statüye geçen insanların bu yeni pozisyonda paranın ortaya çıkması bozmuştur.

Locke göre mülkiyet, insanların vazgeçilmez hakları olan yaşama ve özgürlük hakları gibi temel bir haktır. İnsan temel haklarını koruyabilmesi için de doğal durumdan sosyal ve siyasal bir toplum yapısına (statüye) geçiş yapması gerekir.³⁰⁷ Doğal durumda bireyler özgür olduğundan yani kendi kendilerinin yöneticisi olduklarından dolayı birbirlerinin mülklerine rahat bir şekilde girebileceklerinden kişiler kendilerini güvende

³⁰³ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci Tez*, s.13-14.

³⁰⁴ Timuçin, *John Locke'un Siyaset Anlayışı*, s.50.

³⁰⁵ Karakaş, "*John Locke'da 'Doğa Durumu' Kavramının Tarihsel Arkaplanı*" s.268.

³⁰⁶ Bakırcı, *John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı*, s.11.

³⁰⁷ Evren, "*Locke ve Rousseau'nu Doğa Durumu ve Mülkiyet Anlayışının Karşılaştırılması*", s.37.

hissetmezler buna binaen toplumsal düzene katılmak isterler. Locke, “İnsanların birlikte (toplum olarak) yaşama isteğinin temelinde, insanların doğal ihtiyaçlarını, özgürlüklerini ve emekleriyle edindikleri mülklerini koruma ve güvence altına alma isteği” olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁸ Locke, insanların doğal durumdan medeni duruma geçmesinin temel nedeni olarak, doğal durumdayken içine düşebilecekleri kaosa veya haksızlığa bir çözüm bulma isteği olarak belirtmektedir.

³⁰⁸ Timuçin, *John Locke'un Siyaset Anlayışı*, s.51.

SONUÇ

Liberalizmin teorisyenleri arasında kabul edilen Locke, liberal düşüncenin temeline insanların doğal durumda sahip olduğu hakları yerleştirmiştir. Nitekim bütün yasaların oluşmasında temel olarak ele alınan doğa yasasıdır.

Locke'un etik alana ilişkin kaleme aldığı özel bir inceleme alanı yoktur fakat sistem sahibi bir filozof olan Locke'un eserlerinin tamamını incelediğimizde etik ve etiğin alt kavramlarına ait düşüncelerini eserlerinden yorumlayarak çıkarmamız mümkündür. Bu bağlamda Locke, Tanrı'nın insanın doğasına yerleştirdiği ahlakî yasaya ancak akıl ve din aracılığıyla varılabilir olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bir filozof kendi sistemi içerisinde insan zihnini boş bir levha olarak kabul etmiş olması aslında insan zihninde doğuştan bir takım ahlakî yasaların bulunmadığının ispatı niteliğindedir. İnsan dış dünyadan edindiği deneyimler sonucunda hem Tanrı'nın var olduğuna hem de ahlakî ilkelere ulaşabilmektedir. Nitekim toplumdan topluma ya da milletten millete göre değişen yasaların olması, insanların doğuştan getirdiği herhangi bir yasanın zihinde bulunmadığını açıkça göstermektedir. İnsan kendi doğasını akıl aracılığıyla araştırarak, Tanrı'nın koymuş olduğu ahlaki yasa ve yükümlülüklerle ulaşabilir. Değer yargıları karşısındaki yükümlülüğümüzü bize ancak akıl ve duyu algısının birlikte çalışmasıyla elde ettiğimiz bilgi verebilir diğer bir ifadeyle duyu algısının çevreden edindiği verileri, aklın işleme sonucunda ortaya çıkan bu bilgi bize kazandırabilir.

Bu bakımdan biz, söz konusu bilginin mahiyetini "John Locke Felsefesinde Etik Değerler ve Siyaset İlişkisi" konulu tezimizle ortaya koymayı amaçladık. Buna bağlı olarak da tezimizi "John Locke Felsefesinde Etik Değerler ve Etik Yaklaşımlar" ve "Uygarlık Durumu ve Toplum Sözleşmesi" olmak üzere iki ana bölüm olarak kurguladık.

Birinci bölümde ele alınmış olan insanların yaptığı eylemlerin sonucunda haz ve acı veren şeyin insanda hem ahlaksal iyi (mutluluk) ve ahlaksal kötülüğün (mutsuzluğun) belirleyicisi olduğuna değinilmiştir. İnsan, aklını ve duyu algısını kullanarak edindiği deneyim sonucunda doğa yasasının ilkelerine ulaşır ve bu ilkelere uygun olarak özgür bir şekilde eylemlerde bulunur. Böylece doğa yasasına uygun olarak yaşamını sürdürür.

İkinci bölümde Locke'un siyaset kuramını oluşturan kavramlara değinilmiştir. İnsanlar doğal durumda yaşamlarını sürdürmeleri için doğanın sağladığı her şeyi ortak

olarak kullanıyorlardı. Yeryüzünde ortak kullanılan topraklar üzerinde üretim yapan insanın ürettiği her şey kendi mülkü haline geldiğinden dolayı yeryüzünde ortak olarak kullanılan topraklardan edindikleri mülk üzerinde diğer insanların hakları ortadan kalkar. Locke, insanların kendi yaşamsal ihtiyaçlarını, edindikleri mülkleri ve özgürlük haklarını koruma altına alabilmek için toplum sözleşmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir.

John Locke felsefesinde etik değerler ve etik yaklaşımlar konusunda Locke'un insan zihnini boş bir levha (Tabula rasa) olarak görmesi açıkça ahlaki ilkelerin doğuştan zihnimizde var olduğunu savunan düşünceyi çürütmektedir. Fakat varılan bu sonuç Locke açısından ahlaki ilkelerin günlük yaşamda olmadığı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla Locke, insanın doğal yapısında çıkarılacak bir takım ahlaki yükümlülüklerin olduğunu ve bu ahlakî ilkeleri, akıl ve duyu-algısı aracılığıyla bulunabileceğini ifade etmektedir. İnsan doğasında var olan yasaya ulaştığında kendisine yüklenmiş olan ödevleri de bulmuş olur.

Locke'un etik değerlerin belirleyici kriteri olarak haz ve acıyı kabul ettiğini ifade edebiliriz. Haz ve acı, ahlak felsefesinde yer alan iyi ve kötü kavramlarının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. İnsanların yapmış oldukları eylemler sonucunda haz veya acı hissi ortaya çıkmaktadır. Hazza yol açan şey iyidir fakat haz veren her şeyin insanı mutlu kıldığı sonucuna ulaşamayız. Aynı şekilde acıya yol açan şey kötüdür fakat acının her zaman insanı mutsuz kıldığını da ifade edemeyiz. Dolayısıyla hazzın her zaman iyi veya acının her zaman kötü olduğunu ifade edemeyiz.

Mutluluğa gelince Locke'un ortaya koymuş olduğu ahlaki sistem, mutluluk kavramı üzerine kurulmuş bir sistemdir diyebiliriz. Bilindiği üzere haz ve acı ile mutluluk ve mutsuzluk arasında bir bağ vardır. Locke, mutluluğu herkesin arzuladığı ve ulaşmak istediği bir şey olarak ifade etmiştir. Ayrıca haz insanda hem iyiliği hem de mutluluğu ortaya çıkaran bir şeydir. Bununla birlikte haz aldığımız şeyin sürekli olması veya alışkanlık haline gelmesi insanda acı duygusuna sebep olur aynı şekilde insan sürekli olarak veya alışkanlık haline gelen acı duygusu belli bir süre sonra haz duygusuna sebep olur. Locke'a göre insan, doğası gereği erdem ve mutluluğu arzulayan bir varlıktır. Ancak ona göre erdem ve mutluluğa ulaşabilmek için insan kendi doğal yapısını ve doğayı inceleyerek edindiği deneyimler sonucunda doğa yasasına ulaşması gerekir. Locke'a göre bu yasaya akıl yoluyla ulaşabiliriz.

Diğer bir alt başlığımız olan irade ve özgürlük konusunda Locke'un şu sonuca vardığını gördük: Ona göre doğal durumda yaşayan insanın sınırsız bir özgürlük bilinci ve arzusu vardır. Fakat doğal durum bir anarşi durumu değildir.

Siyaset kuramı bağlamında etik konusuna gelince bilindiği gibi insan evrende olup biten her şeyi bilmek zorunda değildir ama kendi doğasını (yapısını) araştırmak ve bu doğrultuda doğal/fitrî davranışlarda bulunmak zorundadır. İnsanların bu davranışlara ulaşabilmesi için akıl ve duyu algılarının harmoni içinde çalışması gerekir. Çünkü akıl, rasyonalistlerin iddia ettikleri gibi tek başına bilgi elde edemez aksine duyu algısının ona sunacağı empirik malzeme ile deneyim yapmaya ihtiyaç duymaktadır.

İkinci bölümü oluşturan uygarlık durumu ve toplum sözleşmesi konusuna gelince burada biz doğal durum konusunu incelemeye çalıştık. Vardığımız sonuç bakımından doğal durumda insanlar birbirleriyle eşit, özgür ve barış içinde yaşadıkları ve insanların sahip oldukları temel hak içerisinde yer alan yaşama, özgürlük, mülkiyet ve sağlık haklarına saygı gösterilen bir durumdur. Ancak bu durum doğal bir hak olan "ceza verme hakkı"nın tam uygulanamaması sonucunda insanlar arasında öfke-intikam duygularını ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda ticari hayatın başlaması ile paranın ortaya çıkması, doğal durumdaki barış ve güvenli ortamı bozmaktadır. Bundan ötürü insanlar doğal durumu bırakarak toplumsal bir yapı yani sivil bir topluma geçiş yapmıştır. Buradaki sivil topluluğu bağımsız bir topluluk olarak ifade edebiliriz. Buna bağlı olarak insanların toplumsal bir yapı oluşturmak için ilk şartları karşılıklı rıza gösterecekleri temel ve doğal ahlaki yasalardır. Doğal ahlaki yasaların güvence altına alınabilmesi için yasaların sadece vicdanlara hükmeden değer yargılarına sahip olması değil aynı zamanda kamusal alanda federatif yasalara dönüştürülmesi gerekmektedir.

Locke'a göre temel haklar aynı zamanda temel özgürlüklerdir. Bu bakımdan temel hak ve hürriyetlerine sahip çıkmak aynı zamanda ahlakî bir yükümlülüktür. Dolayısıyla bu tezde Locke'un hak, hürriyet ve ahlakî değerler arasında karşılıklı bir korelasyon kurduğu vurgulanmaktadır. Locke'a göre insanların ahlaklı olarak yaşayabilmeleri için doğuştan getirdikleri temel hak ve özgürlüklerin bilincinde olmaları ve ahlakî değerlere sahip olmayı sürdürmeleri gerekmektedir. Toplum ve devlet bunun için vardır ve meşruiyetini bu gerekçeden almaktadır. Locke açısından hayat ve hürriyetinden vazgeçmiş ahlaklı bir birey tasavvur olunamayacağı gibi bunlardan kendi isteğiyle vazgeçen bir bireyin erdeminden söz edilemez.

Locke'a göre daha önceden de belirtildiği gibi insanlık başlangıçta toplum öncesi bir "doğal durum" halinde yaşamakta idi daha sonra sosyal ve siyasal bir aşamaya geçerek şehirler kurarak site devletlerinde uygarlık durumunda yaşamaya başlamışlardır. Başlangıçtaki doğal durumda insanlar sınırsız bir özgürlüğe sahip idiler. Bu doğal halde insanlar birbiriyle eşit haklara sahip olarak yaşamakta idiler. Bir insanın diğer insana karşı üstünlüğünün olmadığı bu doğal yapı içinde insanlar özgür olarak yaşamaktaydılar, fakat kendilerine başka bir deyişle sahip oldukları doğal haklara karşı herhangi bir tehdit karşısında bu hakların korunması için tehdit oluşturan kişilerin cezalandırılması doğal bir hak olarak ifade edilmektedir. Bunun sosyal hayat için ne kadar yıkıcı olduğu anlaşılınca artık siyasal düzene yani bir devlet düzenine (siyasal organizasyon) geçilmesi insanlık için bir zaruret haline gelmiştir. (Anlaşıyor ki Locke, devlet aygıtının ortaya çıkışını kendisiyle tamamen farklı noktadan hareket ettiği Hobbes gibi bir çözümlemeyle açıklar gibidir.)

İnsanlar doğal durumda sahip oldukları "cezalandırma" gibi birtakım haklardan sadece görünüşte vazgeçerek aslında bu haklarını daha adaletli bir şekilde ellerinde tutmak için bir toplum oluştururlar. Bu vazgeçişin ardından hemen oluşturdukları yapı sayesinde ise ortaya çıkacak birçok hakka ve en temel doğal haklarını da güvence altına almış olurlar. Bunun için öncelikle insanların karşılıklı olarak ahlakî ve sosyal yasalara rıza göstermeleri gerekir. Bu rıza göstermenin temelinde yukarıda da belirttiğimiz gibi kendi doğal haklarını güvence altına almak söz konusudur. Böylece insanlar doğal durumda gösterdikleri birincil rıza ile sivil toplumu daha sonra ikinci rızalarıyla da siyasi toplumu oluşturmuş olurlar. Birinci rızaya "açık rıza" ikinci rızaya ise "zımnî rıza" demek mümkündür.

Toplum sözleşmesi başlığı altında vardığımız sonuç şudur ki, insanların doğal durumda sahip oldukları amaç değerler yaşama, özgürlük, mülkiyet ve sağlık hak ve hürriyetleri olup onları güvence altına alan bir yapının zarureti ise ikincil derecede olup araçsal bir değere sahiptir. Toplum sözleşmesi ise ancak yukarıda söz konusu ettiğimiz üst değerleri yaşatmak için gereklidir. Locke'a göre insanın, insan olmaktan kaynaklanan doğasına uygun davranması aklen doğal olduğu kadar ahlaken de doğrudur. Bu nedenle biz bu çalışmamızda Locke'un ahlaki değerlerin kaynağını insanın doğasına dayandırdığını düşünmekle beraber insan doğasını bu şekilde dizayn edenin Tanrı olması bakımından doğal hukuk ve doğal etiğin kaynağının aynı kökte birleştirildiğini ifade edebiliriz.

Locke liberal düşünceyi oluştururken temele yine insanların doğal haklarını yerleştirmiştir. Ayrıca Locke'un yasama, yürütme ve federatif erklerin çok sert olmasa da birbirinden ayrı olması gerektiği görüşünü savunduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Locke'a göre yargı, yasama ve yürütmenin içine dağıtılmış bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezimizin bir alt başlığında yer alan Locke felsefesi açısından yasa kavramının analizinde görülmektedir ki, Locke'un kendi sistemi içerisinde yer alan saygınlık, sivil ve tanrısal yasa kavramları karşımıza çıkmaktadır. Bu üç yasanın temelinde ise yine insan doğası ve onun temel değerleri vardır. Saygınlık yasası toplumun oluşturduğu gelenek, görenek olarak nitelendirdiğimiz bir yasa olmasına karşın sivil yasa, iktidarın oluşturduğu ve mahkemeler aracılığıyla yürütülen bir yasadır. Tanrısal yasa ise hem akılla hem de din aracılığıyla ulaşılan bir yasadır.

İnsanların yaşam biçimine yön veren ilke, doğa yasadır. Bu doğa yasası insanları yönlendiren ve her şeyin düzen içinde olmasını sağlayan Tanrı'nın koymuş olduğu bir yasadır. İnsanı doğa yasasına ulaştıran şey tabiat ışığıdır. Açıkçası Locke, samimi bir Hristiyan olarak Tanrı'nın, doğa ve insan ruhuna yerleştirdiği birtakım kuralların olduğunu ifade etmektedir. Fakat bu kurallar zihnimizde yazılı olan kurallar değildir dolayısıyla insan kendi aklını ve duyu algısını kullanarak deneyim sonucunda ulaşılan ahlakî kurallardır. İnsanlar bu doğa yasasına akıl ve diğer yetileri ile ulaştıklarında kendileri için ahlakî bir yükümlülüğün de var olduğunu görebilirler.

Bireyler kendisine ve doğal haklarına hayat, hürriyet ve mülkiyetine saldıran kişilere intikam ve öfke duygusuyla adil olmayan cezalar vermesi mümkün idi. Çünkü bir kişi kendi hürriyetine engel olan bir kişiye karşı haklı pozisyonda iken aynı kişi bir başka pozisyonda örneğin alacak-verecek konusunda haklı ve mazlum bir statüde olması sosyal hayatın olağan akışında eksik olmayan bir durumdur. Ticaretin gelişmesi ve paranın kullanımı sonucunda bu türlü karmaşık ilişkiler yerine insanlar standart düzenlemelere ihtiyaç duymuşlardır.

İnsanlar doğal durumda iken sahip olduğu cezalandırma hakkını devlete devrederek adaletli ve yasalara uygun bir cezanın verilmesini kabul etmiştir. "Yasama" kurumu insan doğasını göz önünde bulundurarak hem yasalar yapan (yasa koyucu) hem de bu yasaların icrası için yargıçlar atayan bir yapıdır. Hatta sulh mahkemeleri aracılığıyla yasaları uygulayan ve bir bakıma "yürütme" erkini de oluşturan bir yapıdır.

Yürütme erki, yasama kurumunun oluşturduğu yasalara insanların uymasını sağlamaktadır. Buradan hareketle Locke, yargı erkini ve görevini, yasama ve yürütme erkleri arasında paylaşmıştır.

Sonuçta Locke'a göre federatif erk, diğer ülkelerle yapılacak olan barış, savaş ve anlaşmalara karar veren bir organizasyondur. Yürütme ve federatif güçler yasamanın koymuş olduğu yasalara göre hareket etmek durumundadır. Locke, yöneticilerin doğa yasasına uymayarak kendi çıkarları doğrultusunda egoistçe hareket etmesinin (ya da topluma ihanet gibi bir durumun) kesinlik kazanması durumunda halkın direnme (ihtilal) hakkının doğal ve ahlakî olduğunu belirtmiştir. Çünkü bireyler doğuştan getirdikleri ve insan olmanın doğasından kaynaklanan temel hak ve hürriyetlerini teminat altına alabilmek için sosyal ve siyasal organizasyona razı olmuşlardır. Bu nedenle temel insan haklarını açıkça ihlal eden yönetimler ahlakî meşruiyetini yitirdiğinden bu tür bir yönetime veya krala karşı çıkmak doğal bir hak olduğu kadar aynı zamanda da ahlakî yükümlülüktür.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali. Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler. 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Akarsu, Bedia. Ahlak Öğretileri I. Mutluluk Ahlakı-II. Kant'ın Ahlak Felsefesi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- . Çağdaş Felsefe. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- . Felsefe Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.
- . “John Locke’ un Devlet Felsefesi”. Felsefe Arkivi Dergisi, sy 12 (1961): 72-83.
- Akdemir, Ferhat. “John Locke’un Liberal Siyaset Felsefesinin Metafizik Arkapları”. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy 19 (2009): 183-201.
- . “Sivil ve Politik Toplumun Kurucu Unsuru Olarak Toplum Sözleşmesi: Hobbes ve Locke Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi”. Ekev Akademik Dergisi, sy 41 (2009): 333-46.
- Akın, İlhan F. Devlet Doktrinleri. Filiz Kitabevi. İstanbul, Tarihsiz.
- Akkurt, Mehmet. “John Locke’un Siyaset Felsefesi Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni ve Amacı”. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, sy 2 (2021): 109-43. <https://doi.org/10.20493/birtop.982596>.
- Akpınar, Ayşegül. “John Locke Felsefesinde Doğal Hukuk”. Argumentum Hukuk Dergisi, sy 42 (1994): 9-12.
- Altuner, İlyas. “Locke’un Doğuştan İlkeler Eleştirisi ve Tabula Rasa Olarak Zihin”. Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, sy 21 (2012): 107-14.
- Arslan, Ahmet. Felsefeye Giriş. 12. bs. Ankara: Adres Yayıncılık, 2009.
- Arslan, Hüseyin. “John Locke’un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme”. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy 17 (2013): 181-204.
- Aybek, Şahin. Siyaset Felsefesine Giriş. Ankara: Maya Akademi, 2013.
- Aydoğdu, Hüseyin. “John Locke’da Töz Problemi”. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy 36 (2019): 199-212. <https://doi.org/10.30794/pausbed.530325>.

- Bakırcı, Fahri. John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı. 1. bs. Ankara: Babil Yayıncılık, 2004.
- Bayar Bravo, Işıl. "Thomas Hobbes ve John Locke'un Doğal Hak Anlayışları". İçinde Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 72-78. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2012.
- Bravo, Hamdi. "Locke ve Berkeley'de Birincil ve İkincil Nitelikler Meselesi". Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, 59-76.
- Cevizci, Ahmet. Etiğe Giriş. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- . Felsefe Sözlüğü. 4. bs. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- . Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a. 8. bs. Ankara: Say Yayınları, 2018.
- Cihan, Mustafa. "John Locke'un Ahlak Üzerine Düşünceleri". Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, sy 10 (2004): 99-114.
- Çakmakkaya, Eda. "Özel Mülkiyet Bağlamında Özgürlük Sorununa Bir Bakış: Locke ve Rousseau'da Köle-Efendi İlişkisi". Dört Öge, sy 11 (2017): 113-30.
- Çetin, İsmail. "John Locke'da Ahlâk Kurallarının Kaynağı". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6, sy 6 (1994): 167-76.
- . John Locke'ta Tanrı Anlayışı. 1. Ankara: Vadi Yayınları, 1995.
- Çiğdem, Ahmet. Aydınlanma Felsefesi. İstanbul: Alternatif Üniversitesi Ağaç Yayıncılık, 1993.
- Çilingir, Lokman. "Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı". Temâşâ Felsefe Dergisi, sy 11 (2019): 31-43. <https://doi.org/ORDIC: 0000-0003-0121-9744>.
- Dedeoğlu, Mehmet Münir. Aklın Özgürlük Serüveni. 3. bs. Ankara: Alter Yayınları, 2017.
- Didier, Jean. John Locke Monografî. Çeviren Atakan Altınörs. 1. bs. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2019.
- Dinçer, Fehmi. "Uygarlık Tarihi", 2008, 1-3.
- Doğan, Kadir Caner ve Canan Çakır. "Bir Devlet Kuramı İnşası: John Locke'ta Siyasal Liberalizmin Temelleri". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 11, sy 57 (2018): 580-85.
- Ebenstein, William. Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri. Çeviren İsmet Özel. 5. bs. İstanbul: Şûle Yayıncılık, 2009.
- Eğilmez, Mahfi. Tarihsel Süreç içinde Dünya Ekonomisi. 4. bs. Ankara: Remzi Kitabevi, 2018.

- Ekmekçi, İdil Su. "John Locke'un Liberalizm Kuramı Üzerine". Türkiye Barolar Birliği Dergisi, sy 205-214 (2013).
- El-İstifani, Rağıp. Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü. Çeviren Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Ercoskun, Burak. "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm". Akademikbakış Dergisi, sy 79 (2009): 105-22.
- Ergat, Ali Emir. Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi J. Locke ve G. Berkeley Örneği. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2008.
- Evren, Mehmet. "Locke ve Rousseau'nun Doğa Durumu ve Mülkiyet Anlayışının Karşılaştırması". İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy 6 (2015): 31-44.
- Fabre, Cécile. "Social Contract (Toplum Sözleşmesi)". Çeviren Mehmet Fatih Deniz. Felsefe Arkivi Dergisi, sy 48 (2018): 123-35.
- Geçit, Bekir. "John Locke'da Mülkiyet Hakkının Sınırları: Doğal Hukuk Temelinde Bir Değerlendirme". Beytulhikme An International Journal of Philosophy Research Article 4, sy 1 (2014): 91-113.
- Gönenç. "Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi" Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 50, sy 1 (2001): 131-52.
- Günör, Recep Batu. "John Locke'un Doğa Durumu Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış". The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal Of Social Science, sy 44 (2016): 343-50.
- Güriz, Adnan. Hukuk Felsefesi. 4. bs. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1996.
- Heimsoeth, Heinz. Ahlâk Denen Bilmece. Çeviren Nermi Uygur. 2. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- . Felsefenin Temel Disiplinleri. Çeviren Takiyettin Mengüşoğlu. 5. bs. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2011.
- Heywood, Andrew. Siyaset Teorisine Giriş. Çeviren Hızır Murat Köse. 8. İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- İsbir, Erdal. "İnsan Doğası Tartışmasının Modern Felsefedeki İzleri". Possible Düşünme Dergisi, sy 17 (2020): 24-36.
- Karakaş, Zülal Hazal. "John Locke'da 'Doğa Durumu' Kavramının Tarihsel Arka Planı". Akademi Sosyal Bilimler Dergisi 6, sy 17 (2019): 260-69.

- Kılıç, Yavuz. “Hobbes, Locke ve Rousseau’da ‘Doğa Durumu’ Düşüncesi”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, sy 2 (01 Ocak 2015): 97-117.
- Kına Bayoğlu, Filiz. “Doğa Yasası Ahlakî Bir Yasadır: John Locke”. *Beytulhikme An International Journal Of Philosophy*, 2020, 197-205. <https://doi.org/10.18991/beytulhikme.1543>.
- Kriegel, Blandine. *Klasik Siyaset Felsefesi Metinleri Rönesans’tan Fransız Devrimi’ne. Çeviren Zühre İlkelen*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Kuyurtar, Erol. “John Locke”. *İçinde Siyaset Felsefesi Tarihi Platon’dan Zizek’e*, editör Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2013.
- Küçükalp, Derda. “Erdem Etiği ve Politika”. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 27, sy 1 (2008): 71-83.
- Locke, John. “Bize Verilmiş Bir Ahlâk Kuralı Ya Da Tabiat Kanunu Var Mıdır? Evet”. *Çeviren İsmail Çetin. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, sy 4 (1992): 333-38.
- . *Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler*. Çeviren Ali Çakıroğlu. 1. bs. İstanbul: Afrika Yayınları, 2020.
- . *Eğitim Üzerine*. Çeviren Aylin Uğur. Ankara: Yeryüzü Yayınevi, 2004.
- . *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*. Çeviren Fahri Bakırcı. Ankara: Kırlangıç Yayınevi, 2007.
- . *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*. Çeviren Fahri Bakırcı. 2. bs. Ankara: Ebabil Yayınları, 2012.
- . *Hükümet Üzerine İkinci Tez*. Çeviren Aysel Doğan. İzmir: İlya Yayınları, 2012.
- . *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Çeviren Vehbi Hacıkadiroğlu. 10. bs. İstanbul: Serbest Kitaplar, 2020.
- . *Second Treatise Of Government*. The Project Gutenberg Ebook, 2012.
- . *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*. Çeviren İsmail Çetin. 1. bs. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- . *Tolerans Üzerine Bir Mektup*. Çeviren Fikret Yılmaz. 1. bs. Ankara: Atıf Yayınları, 2017.
- . *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. Çeviren Fahri Bakırcı. 5. bs. Ankara: Serbest Kitaplar, 2019.

- Magee, Byran. Büyük Filozoflar Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi. Çeviren Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Malkoç, Enver Sinan. "Siyasi Yönetimde Meşruiyet Sorunu". Yalova Sosyal Bilimler Dergisi 7, sy 15 (2017): 85-97.
- Miller, David. Political Philosophy: A Very Short Introduction. New York: Published in the United States by Oxford University Press Inc., 2003.
- Oktay, Ayşe Sıdika ve Şeyma Benli. "John Locke' Da Akıl ve Vahiy İlişkisi". Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy 23 (2016): 83-106.
- Özcan, Mehmet. "John Locke'un Birey Anlayışının Felsefesi Temelleri". İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 52, sy 1-4 (2011): 559-86.
- Özlem, Doğan. Ahlak Felsefesi. 3. bs. İstanbul: Notos Kitap Yayınları, 2017.
- . Felsefe ve Doğa Bilimleri. 1. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2013.
- Öztekin, Alp. "Locke'un Toplum Sözleşmesi Hipotezi, Hipotezin Felsefi-Tarihi Açından Eleştirisi ve Günümüz Koşullarında Değerlendirilmesi". Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2, sy 2 (2020): 337-433. <https://doi.org/10.47136/asbuhfd.736585>.
- Öztürk, Murat. "John Locke'un Siyaset Felsefesinde Doğa Durumu Ve Ondan Çıkış". Anasay Dergisi, sy 1 (2017): 149-62.
- Rawls, John. Lectures One The History Of Political Philosophy. Editör By Samuel Freeman. Cambridge, Massachusetts And London England: The Belknap Press Of Harvard University Press, 2007.
- Rickaby, By Joseph. Moral Philosophy. The Project Gutenberg EBook, 2005.
- Sahakian, William. Politik Felsefe John Locke. Çeviren Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2019.
- Sandel, Michael J. Public Philosophy Essays On Morality In Politics. Cambridge, Massachusetts-London, England: Harvard University Press, 2005.
- Siegel, Charles. Classical Liberalism. Berkeley, California: Published by the Preservation Institute, 2011.
- Solomon, Robert C., ve Kathleen M. Higgins. Felsefenin Kısa Tarihi. Çeviren Mustafa Topal. 2. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Şahin, Kamil. "John Locke'un Toplum ve Devlet Anlayışı". Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi 52, sy 1 (2017): 41-55.

- Şenel, Alâeddin. Siyasal Düşünceler Tarihi Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda. 4.Kısaltılmış Basım. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1995.
- Tan, Aysel. “John Locke’da Tabiat-Ahlak İlişkisi”. Editör Nazile Abdullazade. 6th International Gap Social Sciences Congress, 2020, 12-32.
- Taylan, Necip. Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi: Kaynakları, temsilcileri, tesirleri, 9.bs. İstanbul, Ensar Yayınları, 2016.
- Tayyar, Ayşegül ve Birol Çetin. “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 14, sy 1 (2013): 107-20.
- Timuçin, Ali. John Locke’un Siyaset Anlayışı. İstanbul: Bulut Yayınları, 2006.
- Tuğcu, Tuncar. Batı Felsefesi Tarihi. 4. Ankara: Alesta Yayınları, 2003.
- Türkeri, Mehmet. “Etik Tarihindeki Temel ‘Doğal Yasa’ Anlayışları Ve Bu Anlayışlardaki Dini Unsurlar”. Dokuz Eylül Üniversitesi, ilahiyat Fakültesi Dergisi, sy 22 (2005): 135-64.
- Uysal, Enver. “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12, sy 1 (2003): 51-69.
- Wood, Ellen Meiksins. Özgürlük ve Mülkiyet: Rönesans’tan Aydınlanma’ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi. Çeviren Oya Köymen. 2. İstanbul: Yordam Kitap, 2016.
- Woolhouse, Roger. Locke A Biography (John Locke). Çeviren Akın Terzi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Yıldırım, Şükrü ve Selim Çapar. “Hobbes ve Locke’un Devlet Düşüncesine Katkıları”. Türk İdare Dergisi, sy 474 (2012): 77-102.
- Yıldız, Mustafa. “İbn Miskeveynh’in Erdem Öğretisi”. İçinde Erdem Üzerine Tartışmalar, editör Gürgen Abrim, 1. bs. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2020.
- Zabunoğlu, H. Gökçe. “Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke’un Devlet Anlayışı”. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 7, sy 2 (2016): 431-56.
- Zelyüt, Solmaz. Dört Adalı (Hobbes- Locke, Berkeley- Hume). 2. bs. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2010.

ÖZGEÇMİŞ

Lise öğrenimini Yozgat'ın Boğazlıyan ilçesine bağlı Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde okudu. 2015 yılında Karabük Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'nde yüksek öğrenimine başladı. Buradan 2019 yılında başarıyla mezun oldu. 2020 yılında Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinlerarası Etik Değerler alanında yüksek lisans eğitimine başladı.